

อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ

คุณแม่วงษ์ แก้วมีแสง

ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส ธนบุรี
วันเสาร์ที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๐๙

อนุสรณ์

งานฌาปนกิจศพ

คุณแม่ วงษ์ แก้วมีแสง

ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส ธนบุรี

วันเสาร์ที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๐๙

คำปรารภ

เนื่องในการทำฌาปนกิจศพ คุณแม่วงษ์ แก้วมีแสง มารดาผู้บังเกิดเกล้าครั้งนี้ พี่ทุกคนได้มอบเรื่องพิมพ์หนังสือแจกในงานให้เป็นภาระของข้าพเจ้าๆ จึงนำเรื่องนี้ไปหารือกับ น.ต. ภักดี พยุงผล อนุศาสนาจารย์กองทัพอากาศ ซึ่งเป็นที่คุ้นเคยและนับถือของข้าพเจ้า เพื่อให้ช่วยเหลือ ท่านก็ยินดีช่วยเหลือ และได้ร่วมกันคัดเลือกเรื่องได้ ๔ เรื่อง คือเรื่อง ผดุงชาติศาสนา ของสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ติสฺสเถระ) วัดบรมนิวาส พระนคร ๑ เรื่อง เรื่องพระธรรมทูตแห่งกรุงลอนดอน ของ พ.ท. ทองคำ ศรีโยธิน ๑ คนมีบาป ของคุณ ท. เลียงพิบูลย์ ๑ เรื่องศาลพระภูมิ ของ พ.ท. สุข เจริญรัตน์ ๑ ทั้ง ๔ เรื่องนี้ ล้วนแต่เคยพิมพ์มาแล้ว บางเรื่องทั้งพิมพ์แจกและจำหน่าย บางเรื่อง ก็ลงพิมพ์ในวารสารพุทธศาสตร์ และได้ติดต่อขอเรื่องจากเจ้าของลิขสิทธิ์แล้ว ท่านเหล่านั้นก็ได้อนุมัติด้วยไมตรีจิตเป็นอย่างดี

ข้าพเจ้าในนามของเจ้าภาพ ขอขอบคุณทุกท่านที่ได้กล่าวนามมาแล้วข้างต้นนั้น และขอกราบขอบคุณท่านผู้ใหญ่ในกองทัพอากาศ ที่ได้มีเมตตาจิต ให้การอนุเคราะห์เกี่ยวกับการพิมพ์หนังสือนี้ ไว้ในที่นี้ด้วย

บุญกุศลทั้งมวลที่ได้บำเพ็ญในครั้งนี้ ขอประมวลอุทิศให้แก่ คุณแม่ผู้บังเกิดเกล้า หากท่านมีญาณวิถีที่จะพึงทราบได้ ก็ขอจงได้อนุโมทนาและสำเร็จเป็นวิบากสมบัติ ด้วยอำนาจปัตตานุโมทนามัย ในสัมปรายภพโน้นเทอญ.

นาวาอากาศตรี สงบ แก้วมีแสง

กรมอากาศโยธิน

กองทัพอากาศ

๑๙ มี.ค. ๐๙

คุณแม่ วงษ์ แก้วมีแสง

ชาตะ พฤษภาคม ๒๔๒๘

มรณะ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๘

ประวัติสังเขป

คุณแม่วงษ์ แก้วมีแสง

■

คุณแม่วงษ์ แก้วมีแสง เป็นบุตรคนโตในจำนวน ๔ คน ของจางวาง แย้ม และนาง กลีบ มีเจริญ คุณแม่ถือกำเนิดเมื่อวันพุธ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ ตรงกับปีระกา ที่บ้านตำบลบางโคล่ อำเภอยานนาวา จังหวัดพระนคร

คุณแม่ได้ทำการสมรส กับ นายคร้าม แก้วมีแสง มีบุตร และ ธิดา รวมทั้งสิ้น ๘ คน คือ

๑.	นางถม	สวนสันต์
๒.	นายเทียบ	แก้วมีแสง
๓.	นางสงัด	บุญเหลือ
๔.	นางสาวสงวน	แก้วมีแสง (ถึงแก่กรรม)
๕.	นายสง่า	แก้วมีแสง
๖.	นางถนอม	มูลละออ
๗.	นางวันเนาว์	ประเสริฐสม
๘.	นาวาอากาศตรี สงบ	แก้วมีแสง

คุณพ่อได้ถึงแก่กรรมก่อนเมื่อคุณแม่อายุได้ประมาณ ๔๐ ปีเศษเท่านั้น ท่านจึงต้องรับภาระหนักในการเลี้ยงดูบุตรธิดาทั้งหมดแต่ผู้เดียวโดยตลอดมา คุณแม่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก ชอบบำเพ็ญกุศลในโอกาสอันควร แม้ในบั้นปลายของชีวิต ท่านก็ยังใส่บาตรเป็นประจำทุกวันในตอนเช้า เกี่ยวกับลูกหลานคุณแม่มีความห่วงใยเป็นอย่างมาก ได้พยายามส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาอย่างดีที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ คุณแม่เป็นผู้มีน้ำใจเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อโอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น จนเป็นที่เคารพรัก และนับถือ ของบุตรหลานและบุคคลที่คุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง

ในระยะหลัง ๆ คุณแม่ได้เริ่มป่วยกระเสาะกระแสะอยู่เสมอด้วยโรคหืด ซึ่งเป็นโรคประจำตัวของคุณแม่ ต่อมาเมื่อ ๒๙ ธ.ค. ๐๔ ได้ล้มป่วยหนักเป็นครั้งแรกโดยเป็นลมล้มฟุบหมดสติอยู่หน้าห้องนอน บุตรหลานได้ช่วยกันพยาบาลแก้ไขจนกระทั่งฟื้นคืนสติ ก็ปรากฏว่าคุณแม่มีอาการเป็นอัมพาตทางซีกซ้ายของร่างกาย ไม่สามารถจะช่วยตัวเองได้ จึงเชิญนายแพทย์ไปรักษาพยาบาลที่บ้าน จนอาการต่าง ๆ ดีขึ้น แต่อาการทางอัมพาตยังคงทรงอยู่อย่างเดิม

๒๙ ก.ค. ๐๕ ปรากฏว่ามีแผลบริเวณหลัง และก้น เนื่องจากต้องนอนอยู่ตลอดเวลา นาวาอากาศตรีสงบ ฯ จึงได้รับนำคุณแม่ไปพักรักษาตัวที่ รพ. ภูมิพล ฯ แพทย์ได้ให้การพยาบาลรักษาอย่างดีที่สุดอยู่ประมาณ ๗ เดือน จึงกลับมาพักรักษาตัวต่อที่บ้านเนื่องจากอาการทางอัมพาตยังคงเป็นอยู่เช่นเดิม

๒๒ พ.ย. ๐๘ หลังจากที่คุณแม่รับประทานอาหารเย็นตามปกติเรียบร้อยแล้วโดยที่ไม่มีใครคาดฝันเลย คุณแม่ได้มีอาการป่วยมากขึ้นอย่างกระทันหัน เป็นอัมพาตมากขึ้นไม่สามารถพูดได้ จนกระทั่งหมดความรู้สึก ลูก ๆ ได้เชิญนายแพทย์มาให้การรักษาพยาบาลโดยด่วน แต่คราวนี้อาการของคุณแม่ไม่ดีขึ้นเลย สุดความสามารถของแพทย์ที่จะเยียวยารักษาให้อาการของคุณแม่ทุเลาลงได้

ในที่สุดคุณแม่ก็ได้จากบรรดาลูก หลาน ของท่านไปด้วยอาการอันสงบ เมื่อเวลา ๐๕.๕๕ น ของวันที่ ๒๓ พ.ย. ๐๘ ท่ามกลางความเศร้าโศก และอาลัยอย่างสุดซึ้ง ของลูกหลาน

พ่อชาลีได้กล่าวกับแม่กัณหาว่า "กุมารกุมารีใดไร้นิราศ ปราศจากพ่อยังแต่แม่ผู้เดียวก็พอแลพอเหลียว ชื่อว่าอยู่พร้อมทั้งบิดามารดา" คำนี้ลูกรู้สึกมีความซาบซึ้งมาก เพราะลูกทุกคนเคยเป็นกำพร้าพ่อมาแล้ว แต่ก็ยังมีคุณแม่เป็นผู้เลี้ยงดูพิทักษ์รักษา เมื่อมาสิ้นคุณแม่จึงรู้สึกว่าเสมือนหนึ่งได้สูญเสียทุกอย่าง ที่ไม่เคยประสบมา ลูกขออธิษฐานใจให้ดวงวิญญาณของคุณแม่ จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพโน้น เทอญฯ.

จาก ลูก ๆ ของคุณแม่

ขออนุโมทนา

Ω

เนื่องในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่วงษ์ แก้วมีแสง ณ เมรุ วัดประยุรวงศาวาส ในวันเสาร์ที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ นาวาอากาศตรี สงบ แก้วมีแสง ผู้บุตร มีความประสงค์ใคร่จะขอพิมพ์หนังสือ ชุด " ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว " *เรื่องคนมีบาป เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้*

ข้าพเจ้าได้อนุญาตให้พิมพ์ได้ตามความประสงค์ และขอขอบคุณท่านเจ้าภาพ ได้กรุณาให้เกียรติในหนังสือชุดนี้ หากเกิดบุญกุศลอันใดจากจิตใจของท่านผู้อ่านหนังสือเรื่องนี้ ขอให้บุญกุศลอันนี้จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของ คุณแม่วงษ์ แก้วมีแสง จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพตามความปรารถนาของท่านเจ้าภาพทุกประการเทอญ.

ส. เสถียรสุต

๕๕๒ ถนนเพชรบุรี พระนคร

สารบัญ

ผดุงชาติศาสนา

ของ

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ติสสเถระ

วัดบรมนิวาส พระนคร

ไทยทุกหน่วยทั้งคฤหัสถ์ทั้งนักบวช ควรวิจารณ์ให้เห็นว่า ชาติคืออะไร? ศาสนาคืออะไร? การเป็นมาแห่งชาติและศาสนานั้น เป็นมาอย่างไร? และการผดุงชาติศาสนานั้น คือผดุงอย่างไร?

ความจริง ที่เรียกว่าชาติในที่นี้นั้น หมายเอาตัวของคนไทยทุกหน่วยนั่นเองว่า เป็นชาติ และที่เรียกว่า ศาสนา ในที่นี้นั้น ก็หมายเอาคุณ คือศีลธรรม หรือธรรมวินัย อันดีงาม ที่ไทยทุกหน่วยนับถืออยู่ในบัดนี้นั่นเองว่า เป็นศาสนา

ที่ว่าความเป็นมาแห่งชาติในที่นี้นั้น หมายโลหิตทุกหยดอันไหลมาเป็นอวัยวะร่างกายของไทยทุกหน่วย บรรดาที่มีอยู่ทั้งในประเทศทั้งนอกประเทศ นัยว่าตลอดพวกผิวเหลืองทั้งสิ้น ทางประวัติศาสตร์ได้บอกให้รู้ว่า ไหลมาจากชาติมองโกลด้วยกันทั้งนั้น ความจริงไทยทุกหน่วยที่มีสายโลหิตไหลมาจากแหล่งเดียวกัน ทั้งนี้ ควรให้เห็นเป็นจุดสำคัญ ที่ให้เห็นเป็นสำคัญนั้นเพราะอะไร เพราะว่าสายโลหิตนั้นแหละ จะเป็นเครื่องสำหรับร้อยรัดหรือผูกมัดน้ำใจของไทยทุกหน่วย ให้มารวมเข้าเป็นพวกเดียวกัน เมื่อไทยทุกหน่วยเข้ามารวมเข้าเป็นพวกเดียวกันได้ดั่งนี้ จะเป็นผลที่พึงปรารถนาเพียงไร อนึ่ง ที่ว่ามองโกลคืออะไร และอยู่ที่ไหนนั้น ควรสำเหนียกให้รู้ทางประวัติศาสตร์ ไม่ควรรบกวนในที่นี้

ที่ว่าการเป็นมาแห่งศาสนานั้น ก็หมายการเป็นมาแห่งคุณหรือศีลธรรมอันดีงาม ที่พุทธศาสนิกนับถืออยู่ในบัดนี้ ล้วนเป็นสายไหลมาแต่สมเด็จพระบรมศาสดาผู้โคดม ที่เป็นเจ้าของแห่งพระพุทธศาสนา แม้ถึงไทยหน่วยที่เป็นคริสตศาสนิกชนก็ดี อิสลามิกชนก็ดี ต่างก็มีสายศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งไหลมาจากท่านที่เป็นศาสดา ผู้เป็นต้นเค้าแห่งลัทธิศาสนาของตน ๆ ด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ จึงเป็นอันยุติได้ว่า ไทยเราล้างพวกรวมกันทั้งสายชาติ ทั้งสายศาสนา ล้างพวกรวมกันแต่สายชาติ ส่วนสายศาสนานั้นแยกกัน ข้อนี้ควรวิจารณ์ให้รอบคอบ ถ้าไม่เช่นนั้น *อาจจะถือเอาการแยกสายศาสนานั้นมาเป็นเครื่องมือสำหรับทำลายสายชาติให้ขาดสูญ* เพราะว่าการถือศาสนาสำคัญอยู่ที่เหตุ เมื่อเว้นจากเหตุส่วนโทษ ดำเนินตามเหตุส่วนคุณแล้ว ก็เป็นการปฏิบัติถูกต้อง จะเป็นลัทธิศาสนาไหนก็ตาม ก็สามารถเป็นพลเมืองดีได้ทั้งนั้น อาศัยเหตุการณ์ดังนี้ ผู้ถือศาสนาจึงไม่ควรเมาศาสนายิ่งกว่าเมายาฝิ่น ควรวิจารณ์ให้เห็นเหตุผล เพราะศาสนาเป็นคุณเครื่องแสดงเหตุผลทั้งนั้น

เมื่อไทยทุกหน่วยรู้ความเป็นมาแห่งชาติแห่งศาสนาแล้ว ขอจงร่วมมือร่วมใจกันผดุงชาติศาสนาให้รุ่งเรืองสืบไป

การผดุงชาตินั้น ได้แก่การอบรมตัวให้เป็นพลเมืองดี คือให้เป็นผู้อาจหาญ แข็งแรงและอ่อนโยน ให้ปราศจากความเป็นผู้แข็งกระด้างและอ่อนแอ เมื่อยังตั้งอยู่ในภาวะเป็นผู้โง่ก็*ให้โง่น่ารัก* เมื่อก้าวขึ้นสู่ภาวะเป็นผู้ฉลาดก็*ให้ฉลาดน่านับถือ* อย่าให้เป็นโง่น่าเกลียดฉลาดน่าชังเป็นอันขาด อนึ่ง ต่างอบรมใจให้ฉลาดในเชิงช่างคิดกะโครงการ เป็นแนวทางที่จะให้เกิดประโยชน์ และอบรมวาจาให้ฉลาดในเชิงช่างพูด เป็นปฏิปทาเครื่องดำเนินให้เกิดประโยชน์ และอบรมกายให้ฉลาดในเชิงช่างทำกิจการ อันเป็นเหตุก่อให้เกิดประโยชน์ เมื่ออบรมตัวให้เป็นผู้ฉลาดในเชิงช่างคิด ช่างพูด ช่างทำ เช่นนี้แล้ว ทรัพย์สินอันเป็นผลก็จะมั่งคั่งสมบูรณ์ เพราะว่าทรัพย์สินที่จะเกิดจะมีย่อมอาศัยช่าง ๓ หมู่ที่กล่าวนี้เท่านั้นเป็นบ่อให้เกิด แม้ถึงชาติอื่น ๆ ที่มั่งคั่งด้วยทรัพย์สินทำความกึกก้องเด่นโลกอยู่ในบัดนี้ ก็อาศัยช่าง ๓ หมู่เท่านี้เป็นบ่อให้เกิดทั้งสิ้น ครั้นไทยทุกหน่วยตลอดด้าวแดนไทย ต่างอบรมกำลังให้มีทั้งส่วนตัวทั้งส่วนทรัพย์สินได้ดังนี้แล้ว ชื่อว่าร่วมใจกันผดุงชาติให้รุ่งเรืองดำรงคงอยู่คู่ฟ้าและดินทีเดียว

การผดุงศาสนานั้น ได้แก่การอบรมตัวให้มีคุณอันดีงามตามลัทธิศาสนาที่ตนนับถือ ก็แหละการมีศาสนาไว้นับถือนั้นเพราะอะไร ? นี้พึงวิจารณ์ให้เห็นว่า เพราะศาสนาเป็นคุณเครื่องอบรมชาติให้เป็นพลเมืองดี. ชาติหมายถึงตัวบุคคล ศาสนาหมายถึงคุณที่ประจำอยู่ในตัวของบุคคล ดังนี้ จึงต้องมีศาสนาไว้นับถือในโลกทุกด้าวแดน ถ้ามีแต่ชาติ คือบุคคล ไม่มีศาสนา คือคุณ ประจำอยู่ แม้ถึงจะฝึกฝนให้มีกำลังอาจหาญหรือสะสมทรัพย์ให้มั่งคั่ง จะได้ประสบแต่ผลคือความเร่าร้อน หาได้ประสบผลคือความสงบสุขไม่ เพราะมีแต่ชาติ ไม่มีศาสนาอันเป็นคุณที่คุ้มครอง ความจริง ศาสนาเป็นตัวธรรมิกอุบายที่จะนำให้ชาติได้บรรลุสุขประโยชน์ในที่ทุกสถาน คือว่า ความสุขทุกประเภทบรรดามีในโลกที่จะได้ประสบ ย่อมอาศัยปฏิบัติศาสนา คือประพฤติดีเท่านั้น หาได้เพราะความประพฤติชั่วไม่ แม้ความสุขที่มีเหนือโลกที่จะพึงได้ ก็อาศัยปฏิบัติศาสนาทั้งสิ้น ดังนั้น ไทยทุกหน่วยจึงควรร่วมใจกันผดุงศาสนาตามลัทธิที่ตนนับถือให้เจริญรุ่งเรือง.

สุภาษิตจีน

Teach your son at the table

Your wife on the pillow.

ที่โต๊ะอาหาร ท่านวอน ให้สอนบุตร
แต่น้องนุช สุดชีวี ที่เขนย

ป. วิริยคุปต์

พระธรรมทูต

แห่ง

กรุงลอนดอน

วันนี้เป็นวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๐๗ ซึ่งเป็นวันพุธที่ห้าของเดือน และก็เป็นพุธสุดท้ายของปี ๒๕๐๗ อีกด้วย ผมขออนุญาตรวมเอาเรื่องพิเศษสองเรื่องมารวมกันในรายการนี้ทั้งหมด นั่นคือรายการส่งท้ายปีเก่า แล้วก็รายการเข้าใกล้บัณฑิตของเรา ซึ่งเป็นการศึกษาธรรมะเบา ๆ จากบัณฑิตซึ่งมีตัวจริงอยู่ในปัจจุบัน คือ จะสัมภาษณ์ขอฟังสิ่งที่น่าสนใจ และ คติธรรมจากบัณฑิตก่อนแล้ว ตอนท้ายก็จะขอให้บัณฑิตในรายการได้ปราศรัยกับท่านผู้ฟัง เป็นการส่งท้ายปีเก่าปิดรายการอีกทีหนึ่ง บัณฑิตที่จะนำท่านผู้ฟังไปพบนั้น เป็นบัณฑิตที่ค่อนข้างจะยิ่งใหญ่และก็น่าตื่นเต้นอยู่สักหน่อยหนึ่ง ในความรู้สึกของศาสนิกชนชาวไทยในปัจจุบัน ท่านผู้นั้นก็คือ *ท่านเจ้าคุณพระราชสิทธิมุนี* หัวหน้าคณะพระธรรมทูตไทย ซึ่งปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่ในประเทศอังกฤษ ท่านเป็นพระราชาคณะชั้นราชแห่งสำนักวัดมหาธาตุ เป็นผู้ศึกษาพระไตรปิฎกร้องเรียกว่าเจนจบได้ทีเดียว เพราะว่าเป็นเปรียญ ๙ ประโยค นอกจากเป็นนักปริยัติแล้ว ก็เป็นนักปฏิบัติถึงขั้นเป็นพระอาจารย์ วิปัสสนา ซึ่งเป็นที่รู้จักยกย่องของนักปฏิบัติทั่วไป งานอันยิ่งใหญ่ของท่านก็คือ ท่านได้รับอาราธนาให้ไปปฏิบัติงานเผยแผ่อยู่ในประเทศอังกฤษ ลำพังการไปเผยแผ่ในต่างประเทศ ผมว่าไม่ใช่เรื่องน่าตื่นเต้นอะไรมากนัก แต่ที่ว่าน่าตื่นเต้นมากที่สุดก็คือว่า ชาวอังกฤษซึ่งเรารู้ว่าเขามีความรู้กว้างขวางในวิทยาการสาขาต่าง ๆ นับได้ว่าเป็นมันสมองของโลก ทั้งก็มีศาสนาเดิมเป็นที่ยึดเหนี่ยวอยู่แล้ว และก็เป็นศาสนาซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็นศาสนาที่ทันสมัยอยู่อีกเหมือนกัน ชาวอังกฤษเหล่านี้แหละครับ ได้ให้ความสนใจแก่พระธรรมทูต

ของเรา ไม่ใช่สนใจมาฟังปาฐกถาเล่นโก้ ๆ แต่ว่าเขามาแล้วก็ลงมือปฏิบัติธรรมะ ไม่ใช่ปฏิบัติธรรมะง่าย ๆ แค่เมตตากรุณาธรรมดาเสียด้วย คือมาปฏิบัติธรรมะถึงขั้นนั่งวิปัสสนาทีเดียว ซึ่งใคร ๆ ก็รับว่าเป็นงานที่ยากยิ่ง อันนี้ซิครับเป็นเรื่องที่แปลก และก็นับวันที่จะมีชาวอังกฤษ มานั่ง วิปัสสนากับท่าน เพิ่มมากขึ้น ๆ สิ่งที่น่า ปลาบปลื้มใจ มากกว่านั้น ก็คือว่าชาวอังกฤษเหล่านั้นนอกจากจะมาทดลองนั่งวิปัสสนากับท่านแล้ว ที่ถึงขั้นประกาศตนถึงพระรัตนตรัย ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นประทีปแห่งชีวิตก็มีจำนวนไม่น้อย นอกจากนั้นเขายังหันมาสนับสนุนที่จะช่วยกันเสริมสร้างวัดวาอาราม เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาในตะวันตกอย่างเป็นล่ำเป็นสันอีกด้วย ผมจึงว่าเป็นข่าวที่น่าตื่นเต้นที่จะนำมาเสนอแก่ท่านผู้ฟังในวันนี้ เพื่อให้ท่านผู้ฟังได้ทราบรายละเอียดเกี่ยวแก่งานอันน่าสนใจและก็น่าปีติ จึงขอเชิญติดตามรายการนี้ต่อไปครับ

พ.ท. ทองคำ: กระผมขอน้อมนมัสการพระคุณเจ้าด้วยความเคารพ ขณะนี้มีพี่น้องชาวไทยของเราสนใจกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศอังกฤษของพระคุณเจ้ามาก คือว่า ทั้งอยากรู้ ทั้งอยากเห็น อยากจะฟังด้วยหูและอยากจะรู้ด้วยตาตัวเอง กระผมจึงต้องมากราบเรียนรบกวนขอสัมภาษณ์พระคุณเจ้า ขอทราบเรื่องความเป็นมาของงานธรรมทูตในอังกฤษว่า เรื่องราวตั้งแต่ต้นน่ะเป็นมาอย่างไร กรุณาเล่าให้ฟังสักหน่อยครับ

พระราชสิทธิมุนี: เจริญพร อาตมาภาพรู้สึกเป็นสุขใจและดีใจมาก เรื่องความเป็นมาของคณะธรรมทูตในประเทศอังกฤษนั้น อาตมาภาพจะได้เจริญพรให้ทราบย่อ ๆ ว่า คณะธรรมทูตในอังกฤษเกิดขึ้นเพราะความสนใจของชาวพุทธในต่างประเทศในภาคพื้นยุโรป คือครั้งแรกมีท่านผู้หนึ่งเรียนจบปริญญาโทในมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ในลอนดอน แล้วเกิดความสนใจในวิชาต่าง ๆ เกี่ยวกับปรัชญาก็ได้อ่านวิชาทางพระพุทธศาสนา เฉพาะอย่างยิ่ง วิสุทธิมรรค แล้วก็เกิดความเชื่อ ความเลื่อมใส เลยได้ตามหาพุทธปรัชญามาจนถึงประเทศพม่าแล้วมาบวช บวชในประเทศพม่า

เสร็จแล้วยังไม่พอ มาอยู่เมืองไทยประมาณสองพรรษาเข้าวิปัสสนากรรมฐานอยู่ที่วัดมหาธาตุ แล้วเรียนธรรมะและเรียนวิปัสสนากรรมฐาน บางครั้งก็ไปช่วยสอนในมหาวิทยาลัยพระของเรา เมื่อท่านรูปนี้เรียนจบแล้ว ยังเอาฝรั่งมาอีกคนหนึ่ง เป็นฆราวาส มาจากประเทศอังกฤษ ท่านผู้นี้มาเข้ากรรมฐานอยู่ที่ วัดปรินายก แล้วก็เกิดความเลื่อมใส จนถึง ขอบวช บวชเสร็จแล้วก็กลับไปเผยแผ่ที่ประเทศอังกฤษ

พ.ท. ทองคำ: ตกลงเป็นพระอังกฤษสององค์ด้วยกัน กลับไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่ในประเทศอังกฤษ ?

พระราชสิทธิมุนี: ใช่ แต่ว่ายังไม่สามารถจะสอนวิปัสสนาได้ เป็นแต่เพียงเกริ่นข่าวให้ชาวอังกฤษทราบว่า มีพระอาจารย์วิปัสสนาผู้มีความสามารถ ถ้าหากว่าได้ท่านมาจะได้ประโยชน์มาก ท่านเหล่านั้นก็เกิดความสนใจอยากจะให้ไป ก็อาราธนามาตั้งแต่ ๒๕๐๖ แต่อาตมายังไม่ตัดสินใจไป เพราะความรู้ในภาษาก็น้อย และสุขภาพก็ไม่ค่อยดี กลัวจะสู้อากาศหนาวไม่ได้ แต่ถึงกระนั้น ทางโน้นก็อ้อนวอนจะเสียค่าเครื่องบิน ค่าเดินทางทุกอย่างตลอดอาหารการอยู่การฉัน อาตมาจึงตัดสินใจไปเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ แต่ก่อนที่จะตัดสินใจไป ก็ต้องนำความเหล่านี้ไปกราบทูลสมเด็จพระสังฆราชและมหาเถรสมาคม ให้ท่านเห็นดีเห็นชอบด้วยเสียก่อนแล้วจึงกราบลาไป และในระหว่างที่จะไปนี้ก็ขอติดต่อทางราชการเฉพาะอย่างยิ่งท่านอธิบดีกรมการศาสนา ขอให้ท่านเห็นดีเห็นชอบที่จะให้ไปด้วย

พ.ท. ทองคำ: ขอการสนับสนุนจากทางราชการ ?

พระราชสิทธิมุนี: เจริญพร ทางโน้นเขาจึงขอมาเป็นทางการ พอผ่านมาทางท่านเอกอัครราชทูตไทยที่กรุงลอนดอน เสร็จแล้วขอมาทางกระทรวงการต่างประเทศ และก็มาทางกระทรวงศึกษาธิการและกรมการศาสนา กรมการศาสนาก็นำถวายมหาเถรสมาคมขอความเห็นชอบ แล้วจึงไปขอความเห็นจากรัฐบาล แต่ในระหว่างนั้น เพราะเขาเรียกร้องให้ไปเร็ว

จะไปทำวิสาขะในลอนดอน อาตมาจึงต้องไปก่อนโดยทุนของกองการวิปัสสนาธุระ

พ.ท. ทองคำ: ขอบพระคุณครับ เป็นอันว่าเค้าที่เกิดพระธรรมทูตในอังกฤษนี่เนื่องจากชาวอังกฤษเองสนใจในพระพุทธศาสนา ศึกษาพระพุทธศาสนาจนถึงขั้นมาจำพรรษาศึกษาพระกรรมฐานที่วัดมหาธาตุ จนตัวเองรู้สึกว่าได้ดื่มพระธรรมแล้วก็ชักนำเพื่อนมาอีกคนหนึ่ง ซึ่งเป็นนักศึกษาขั้นปริญญาทั้งสองคน ปริญญาโทคนหนึ่ง และปริญญาตรีอีกคนหนึ่ง แล้วผลที่สุดก็ตกลงว่าบวชเรียนกันทั้งสองคน?

พระราชสิทธิมุนี: ทั้งสองคน

พ.ท. ทองคำ: ในที่สุดก็กลับไปประเทศอังกฤษ ไปเผยแผ่พุทธศาสนาในนามของเขาเอง แต่ว่าเพื่อให้ได้ผลยิ่งใหญ่ขึ้นก็เลยมาอาราธนาท่านเจ้าคุณเพื่อไปทำงาน เป็นอันว่าท่านผู้ฟังและท่านที่เคารพคงจะได้ทราบแล้วนะครับว่า นี่คือเหตุที่ทำให้เกิดคณะธรรมทูต ในที่สุดทางราชการของเราโดยกรมการศาสนาสนับสนุนให้เป็นงานธรรมทูต ในความอุปการะของรัฐบาล

คราวนี้ก็ถึงขั้นไปปฏิบัติงานในประเทศอังกฤษครับ ว่าที่ไปพักอยู่นี่น่ะเป็นสำนักสงฆ์ หรือว่าเป็นวัด หรือว่าเป็นบ้านบุคคล หรือเป็นสโมสรสมาคม รวมทั้งว่าการดำเนินกิจกรรมเพื่อการเผยแผ่นี่ พระเดชพระคุณไปทำอย่างไรบ้าง กรุณาเล่ารายละเอียดต่อไปครับ

พระราชสิทธิมุนี: เวลาไปถึงทางโน้นก็เตรียมพร้อมแล้ว ไปถึงวันแรกวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๐๗ พระสงฆ์ลังกาถือเป็นวันวิสาขบูชา คือเขาทำวิสาขบูชาก่อนเราหนึ่งวัน เมื่อไปถึงก็ได้แสดงปาฐกถา ประชาชนมาฟังเกือบร้อยคน เสร็จแล้วตอนเย็นได้ทำพิธีวิสาขบูชา พอรุ่งขึ้นก็เป็นวันวิสาขบูชาได้นำญาติโยมชาวพุทธอังกฤษและประชาชนชาวไทย เฉพาะอย่างยิ่งท่านเอกอัครราชทูตเป็นประธาน ทำพิธีวิสาขบูชาตามแบบของเราอีกครั้งหนึ่ง

พ.ท. ทองคำ : ที่พุทธสมาคมของเขา ?

พระราชสิทธิมุนี : ที่นี่เรียกว่า พุทธวิหารเอมเสตท แล้วมีพุทธสมาคมตั้งอยู่ที่นี่ เป็นตึกสี่ชั้นสองหลังเป็นที่ทำงาน

พ.ท. ทองคำ : แล้วก็ใช้เป็นที่พักในที่นี้ด้วย ?

พระราชสิทธิมุนี : ใช้เป็นที่พักในที่นี้ สอนในที่นี้

พ.ท. ทองคำ : กิจกรรมที่ท่านเจ้าคุณทำในวันหนึ่ง ๆ ทำอย่างไรบ้างครับ แล้วเขามาติดต่อหรือมาศึกษากันอย่างไร ?

พระราชสิทธิมุนี : พอวันแรก คือวันที่ ๒๖ หลังจากทำวิสาขะเสร็จก็มีการไหว้พระสวดมนต์บูชาดอกไม้ธูปเทียนและเทศน์ให้ฟังเสร็จแล้ว ตั้งกระดานดำสอนเรื่อง ทางห้าสาย เน้นถึงวิปัสสนากรรมฐาน ใครสนใจจะปฏิบัติวันนั้นวันนั้นมีผู้มาเข้ากรรมฐาน ๓๑ คน

พ.ท. ทองคำ : ในจำนวน ผู้ฟังร้อยกว่าคน มีผู้เลื่อมใสที่จะปฏิบัติกรรมฐานถึง ๓๑ คน ?

พระราชสิทธิมุนี : เจริญพร แล้วก็เปิดโอกาสให้กรรมฐาน พอให้กรรมฐานเสร็จวันรุ่งขึ้นให้โอกาสมาสอบอีกครั้ง แต่วันนั้นมามีผู้มาสอบกรรมฐานทุกวันทั้งเช้า ทั้งเพล ทั้งเย็น จนกระทั่งถึงกลางคืน บางวันตีหนึ่ง บางวันก็เที่ยงคืน ได้ปฏิบัติอย่างนี้ตลอดมา ตั้งแต่วันไปถึงจนกระทั่งถึงวันกลับ

พ.ท. ทองคำ : การปฏิบัติของเขานอกจากมาเรียนแล้ว เขาไปทำที่บ้านของเขา ?

พระราชสิทธิมุนี : เราให้บทเรียนไปปฏิบัติที่บ้าน

พ.ท. ทองคำ : เขาจึงมาขอทดสอบกับอาจารย์อีกที ส่วนที่มาเรียนประจำที่พุทธวิหารมีไหมครับ มานั่งกรรมฐานและมาเป็นลูกศิษย์ใกล้ชิดจริง ๆ

พระราชสิทธิมุนี : คือที่มาเรียนเป็นประจำกันทุกวันมีรายการสอนดังนี้ วันอาทิตย์มาเรียนธรรมะฟังเทศน์เป็นประจำ วันจันทร์มาเรียนอภิธรรม ถ้าวันอังคารเรียนสมถะขั้นต้น ถ้าวันพุธเรียนสติปัฏฐาน ๔ เรียนอริยสัจ ๔

ถ้าวันพฤหัสบดีเรียนสมถะขั้นสูง ถ้าวันศุกร์เรียนพื้นความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระไตรปิฎก เช่น ปฏิจจสมุปบาท ถ้าวันเสาร์เรียนวิปัสสนาโดยเฉพาะ

พ.ท. ทองคำ: ใช้เวลาไหนครับ เป็นเวลาให้การศึกษาด้านศาสนาตามที่ว่ามานี่

พระราชสิทธิมุนี: เวลาสอบอารมณ์นั้นให้ทุกเวลา ส่วนเวลาเรียนให้เฉพาะเวลาเย็นตั้งแต่ทุ่มไป หลังจากเลิกงานแล้ว

พ.ท. ทองคำ: ตกลงว่า บรรดาผู้ที่สนใจใน พระพุทธ ศาสนาเหล่านี้เขาก็มีงานการต้องทำมาหากินของเขา ไม่ใช่คนว่างงาน แล้วใช้เวลาเย็นของวันนั้นมาศึกษาพระศาสนา ตามที่พระคุณเจ้าว่ามา มีทั้งสอนพระสูตร มีทั้งสอนอภิธรรม มีทั้งสอนวิปัสสนา ผู้ที่ร่วมปฏิบัติงานกับพระคุณเจ้า นอกจากพระคุณเจ้าแล้ว มีใครอีกบ้างช่วยแบ่งเบาภาระดำเนินกิจการอันนี้

พระราชสิทธิมุนี: เฉพาะพระในที่นั้นมีพระแคนาดาองค์หนึ่ง เป็นองค์สำหรับเทศน์สอนแล้วก็มีสามเณรสี่รูป มีพระแคนาดาหนึ่งรูป ร่วมอยู่ด้วย

พ.ท. ทองคำ: สามเณรนี่ สามเณรอังกฤษหรือครับ ?

พระราชสิทธิมุนี: สามเณรอังกฤษ ๓ รูป สามเณรเยอรมัน ๑ รูป แล้วมีพระอังกฤษอีก ๒ รูป

พ.ท. ทองคำ: สองรูป องค์ที่เล่ามาตอนต้นนั่นใช่ไหมครับ ?

พระราชสิทธิมุนี: สามทั้งองค์นี้ ทั้งหมดเป็น ๓ รูป แล้วมีพระเยอรมันอีก ๑ รูป

พ.ท. ทองคำ: ผลัดเปลี่ยนกันปฏิบัติงาน ?

พระราชสิทธิมุนี: ช่วยได้เฉพาะด้านปริยัติ ส่วนด้านปฏิบัติอาตมาโดยเฉพาะ

พ.ท. ทองคำ: จากการทำงาน ๖ เดือนนี่ พระคุณเจ้าได้ประสบความสำเร็จที่น่าภาคภูมิใจอย่างไรบ้างครับ ในการดำเนินการเผยแผ่ศาสนา ?

พระราชสิทธิมุนี: มีสองขั้น ขั้นที่หนึ่งในด้านปริยัติ หลังจากไปสอนแล้วประชาชนอังกฤษพากันมีความเชื่อมีความเลื่อมใสมากเป็นที่สุด โดยมากมาสอบกันทุกวัน ๆ บางคนก็ออกปากว่า ตั้งแต่ผมเกิดมาเพิ่งจะรู้สึกมีความสุขใจ

ที่สุดก็เมื่อได้มาปฏิบัติกรรมฐานนี้ จะขอนับถือพุทธศาสนาตลอดไป ท่านที่มาปฏิบัตินั้น โดยมากเป็นชั้นปัญญาชนเป็นอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัย แล้วก็เป็นพวกแพทย์ แล้วก็เป็นพวกนักศึกษาเป็นพวกนักเรียนเป็นพวกหัวหน้ากรรมกร และพวกกรรมกรรวมความว่า ตั้งแต่ชั้นปัญญาชนจนถึงชั้นกรรมกร และก็นักเรียนนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ พากันมาเข้าปฏิบัติ เมื่อท่านเหล่านี้เข้าปฏิบัติด้วยความเลื่อมใสดีแล้ว ก็ตั้งเป็นกรรมการขึ้นสองแผนก แผนกหนึ่งเรียกว่าส่งเสริมปริยัติ พวกส่งเสริมปริยัตินี้ก็แบ่งเป็นสองชั้น ชั้นหนึ่งปริยัติคือเรียนตามธรรมดาเจ็ดวันดังที่กล่าวมาแล้ว ใครอยากจะมาเรียน คนเฒ่า คนแก่ คนหนุ่มคนสาว ได้ทั้งนั้นไม่เลือก มาทุกวันก็ได้ ขาดก็ได้ แต่โดยมากเพิ่มขึ้นทุกวัน ทีนี้ประเภทที่สองเราตั้งเป็นคอลเลจเป็นวิทยาลัยขึ้น อันนี้คัดเลือกผู้ที่มีความรู้สมควรที่จะเป็นครูบาอาจารย์ เริ่มเปิดตั้งแต่วันที่ ๑๒ ตุลาคม เดี๋ยวนี้ก็สอนอยู่ ท่านเหล่านี้ต้องเรียนภาษาสันสกฤต เรียนภาษาบาลี เรียนพระสูตร เรียนพระวินัย เรียนพระอภิธรรม มีความรู้รอบตัวทั่ว ๆ ไป เรียนศาสนาเปรียบเทียบต่าง ๆ เมื่อจบแล้วต้องส่งไปเข้าในมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด

พ.ท. ทองคำ : เรียนเพื่อไปเป็นครูบาอาจารย์ ?

พระราชสิทธิมุนี : ใช่ เพื่อเผยแผ่ในยุโรป และในทวีปต่าง ๆ ต่อไป ทีนี้พวกนี้ได้ตั้งขึ้นมาแล้วมีกรรมการพร้อมมูลแล้ว แผนกที่สองคือ แผนกปฏิบัติตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งล้วนแต่ท่านผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแล้ว ท่านเหล่านี้มีความเข้มแข็งมาก วิธีส่งเสริมก็หนึ่งหาสถานที่ ขณะนี้ได้สถานที่สำหรับปฏิบัติสามแห่ง แห่งหนึ่งอยู่ศูนย์กลางเรียกว่าพุทธวิหารเอมเสตทอันนี้สำหรับสอนคนที่มีเวลาน้อยมาทุกวัน ๆ ก็ได้หลังจากเลิกงานแล้ว

พ.ท. ทองคำ : เพราะอยู่ย่านกลาง ?

พระราชสิทธิมุนี : เพราะอยู่ย่านกลาง ที่แห่งที่สองอยู่เลยลอนดอนไปอีก ๑๖๐ ไมล์ อันนี้เป็นพระราชวังเก่าของพระเจ้าชาล มีตึกสามชั้น มีห้องปฏิบัติ

๑๗ ห้อง มีสถานที่สวยงามพอดู เงียบสงัดดี อันนี้สำหรับพวกพักร้อนฮอลิเดย์ สองอาทิตย์จะต้องพากันมาจองตรงนี้ล่วงหน้าเต็มทุก ๆ อาทิตย์ และจะต้องไปสอนที่นี่ทุกปี ๆ นี่เป็นแห่งหนึ่ง อันนี้เป็นของเราแล้ว ถ้าจะสร้างเป็นวัดก็พร้อมมูลบริบูรณ์แล้ว

พ.ท. ทองคำ : เขายกให้ หรือว่าต้องเช่าเขา ครับ ?

พระราชสิทธิมุนี : เขาถวายครึ่งหนึ่ง ซื้อครึ่งหนึ่ง ที่นี่ยังอีก ปีต่อไป ๒๕๐๘ ซื้อสถานที่แห่งหนึ่ง ทางสก็อตแลนด์มีเนื้อที่ ๑๔ เอเคอร์ กว้างขวางสวยงามมากมีแม่น้ำไหลผ่าน มีห้องอยู่ ๒๙ ห้อง เป็นวัดได้เต็มที่แล้ว ไม่ยากเลย ปีหน้าที่จะถึงนี้จะต้องเปิดแล้ว ขณะนี้จองกันเต็มหมดแล้ว นอกจากนี้ท่านเหล่านั้นยัง ออกวารสาร สำหรับ เรียกร้อง ความ สนใจ ของประชาชน มีหนังสือประจำเดือนออกเสมอทุกเดือนๆ ประกาศผลแห่งปริยัติและปฏิบัติเพื่อเผยแพร่ให้กว้างขวางออกไป

พ.ท. ทองคำ : จากความสังเกตของพระคุณเจ้า ว่าจิตใจของชาวอังกฤษนี่ต้องการศาสนา หรือว่าสนใจพระพุทธศาสนานี่เพราะเหตุไรเนื่องจากความเป็นอยู่ของเขาบังคับทำให้เกิดความสนใจหรือว่าพื้นเขาเป็นอย่างไรครับ ?

พระราชสิทธิมุนี: เป็นอย่างนี้ ชนชาวอังกฤษนี่ เป็นชนที่มีปัญญาเป็นชั้นปัญญาชน คือเรียนรู้ศาสนาต่าง ๆ ในโลกมาก ที่นี่หาเหตุผล เมื่อรู้ว่าศาสนานี่ท่านสอนมีผลก็อยากจะทดลองอยากปฏิบัติดู

พ.ท. ทองคำ : ตกลงว่ามาทดลองทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้นับถือศาสนา คือขอทดลองก่อนใช่ไหมครับ ?

พระราชสิทธิมุนี: ใช่ ๆ อย่างนี้เป็นจำนวนมาก

พ.ท. ทองคำ : ที่นี้จากการทดลองแล้ว แล้วก็มาปฏิญาณต่อพระคุณเจ้าว่าขอนับถือพระพุทธศาสนาตลอดชีวิต ในระยะหกเดือนนี่ มีจำนวนสักเท่าไรแล้วครับ ?

พระราชสิทธิมุนี: ทั้งใหม่และเก่า หมายความว่าทั้งผู้ที่เป็นพุทธอยู่แล้วและเข้าใหม่ เมื่อรวมกันแล้วมีมาก เฉพาะที่มาเข้ากรรมฐานจากอาตมานี่ประมาณ ๒๕๐ คนแล้ว ยังในมหาวิทยาลัยอีก ที่อาราธนาให้ไปสอนในมหาวิทยาลัยเป็นประจำมหาวิทยาลัยแคมบริดจ์ไปสอนเป็นประจำ อาทิตย์ละครั้ง และขอให้สอนนั่งกรรมฐานด้วยอย่างน้อย ๓๐ นาที และมหาวิทยาลัยลอนดอนก็ขอมาอีก จนถึงขอพระมาอีกแล้ว อยากจะให้เราส่งพระไปสอนประจำเลย

พ.ท. ทองคำ: ด้านปฏิบัติหลังจากที่เขามานั่งทดลอง และพบเห็นด้วยตัวของเขาเอง จนเป็นเอหิปัสสิโก โอปนยิโก แล้วก็มาออกปากปฏิญาณตนถึงพระพุทธศาสนานี่เขาสารภาพเกี่ยวแก่ชีวิตของเขาอย่างไรครับ ว่าชั้นเดิมทีเดียวนี่ เขาเดินหลงทางหรือว่ายังไม่เคยพบแสงสว่างอย่างไรบ้างครับ กรุณาเล่าตัวอย่างจริง ๆ ให้ฟังสักเรื่องหนึ่งครับ

พระราชสิทธิมุนี: อย่างนี้มีมากเจริญพร มีนายแพทย์คนหนึ่ง สำเร็จปริญญาเอก เป็นคนที่ฉีดยาให้สุนัขตาย ถือศาสนาคริสต์เบื้อแรกก็สงสัยว่า เอ ! ผมนี่เป็นคริสต์จะมาเรียนพุทธได้ไหม อาตมาก็บอกว่าโยม อาตมาไม่ได้มาให้โยมเปลี่ยนศาสนาเป็นแต่เอาธรรมะมาให้ โยมจะถือศาสนาอะไรก็ได้ ท่านผู้นั้นสนใจจะมาขอทดลองก่อน ขณะนี้มีหลายคน ทีนี้พอปฏิบัติไปสักสองวันเกิดแสงสว่างเกิดตัวเบาก็เกิดปีตินํ้าตาร่วงลงมาดีอกดีใจ

พ.ท. ทองคำ: ปีติในสมาธิ ?

พระราชสิทธิมุนี: ปีติในสมาธิ เลยโทรเลข โทรศัพท์ หาลูก หาภรรยา อยู่ ต่อ ถึงสองอาทิตย์

พ.ท. ทองคำ: มาอยู่ที่พุทธวิหารนั่นนะหรือครับ ?

พระราชสิทธิมุนี: ใช่มาอยู่เป็นประจำเลย ทีนี้เมื่อท่านเหล่านี้มาอยู่แล้วก็สารภาพหมด เมื่อก่อนผมเคยไปถือศาสนาคริสต์มาแล้ว แต่ยังไม่ได้รับความสุขใจบัดนี้ผมรู้สึกผมได้รับความสุขใจมากเป็นพิเศษ ซึ่งในชีวิตยังไม่เคยพบ

เคยเห็น เพราะฉะนั้นผมขอปฏิญาณตนถือพุทธศาสนาตลอดชีวิต แล้วก็มีความสงสัยอยู่หน่อยหนึ่งว่าอาชีพที่กระผมทำมาคือฉีดยาให้สุนัขตายนี่จะผิดศีลธรรมไหม อาตมาก็ตอบว่า สมมติว่าโยมนอนป่วยอยู่มีใครเขาจะเอาฆ้อนมาตีหัวโยมจะรู้สึกอย่างไร จะโกรธหรือพอใจ เขาบอกไม่พอใจฉันใดก็ดี สุนัขทั้งที่เจ็บเขาก็ยังไม่อยากตาย เพราะฉะนั้นอาชีพอย่างนี้ถ้างดได้ก็ดีเหมือนกัน ตกลงก็ปฏิญาณงดตลอดชีวิต และจะเปลี่ยนอาชีพใหม่ อันนี้ก็แสดงถึงความเลื่อมใส แล้วอยากได้พระพุทธรูปไปบูชา บางทีนอนกลางคืนฝัน ฝันว่าได้พระพุทธรูปเผอิญอาตมาก็มีพระชินราชใส่ย่ามไป ก็แจกให้คนละองค์ ๆ

พ.ท. ทองคำ: ครับ น่าอนุโมทนาครับ และก็น่าเป็นสุขใจแทนนายแพทย์คนที่ว่านั้นชั้นนายแพทย์และมีความรู้สูงมาก การที่จะมาเลื่อมใสศาสนาพุทธนี่ต้องเรียกว่าเป็นไปด้วยเหตุผล

ขอเรียนถามอีกสักข้อหนึ่งครับ หลังจากไปปฏิบัติงานแล้ว พระคุณเจ้าเริ่มมองเห็นลู่ทางไหมว่าคณะธรรมทูต ซึ่งเราจะส่งไปปฏิบัติงานในยุโรปหรือในอเมริกาต่อไปน่ะ จะต้องประกอบด้วยคุณลักษณะหรือสมรรถภาพอย่างไรบ้าง เพื่อเป็นการเตรียมตัวของผู้ที่ต้องการจะไปทำงานในต่างประเทศครับ ที่เรียนถาม

พระราชสิทธิมุนี: เฉพาะที่เล่านี่ในประเทศอังกฤษ ยังมีการสอนวิปัสสนาในประเทศในยุโรปอื่น ๆ อีก อาตมาขอเพิ่มเติมเล็กน้อย หลังจากสอนในประเทศอังกฤษ และ งานได้ดำเนินไป โดยเรียบร้อย โดยพระมหาวิจิตร ทำงาน เป็นหลักให้ เราได้ทดลองใช้วิธีสอบอารมณ์แก่บุคคลบางจำพวกทางเทป คือเขาบันทึกเทปส่งมาให้เราสอบอารมณ์ให้ เสร็จแล้วเราก็ส่งข้ามทวีปไปเช่น อยู่สวิสเซอแลนด์ อยู่อเมริกาเขาก็ส่งเทปมาให้เราเปิดให้เราสอนสอนเสร็จแล้วก็ส่งไป เขาก็ปฏิบัติตาม เสร็จแล้วเขาก็ถามอารมณ์มาแล้วก็ส่งกลับไป บางรายก็ส่งจดหมาย บางรายก็ส่งทางโทรศัพท์เรียกว่า

เขาสนใจเป็นพิเศษมิใช่น้อย แทบจะไม่มีเวลาว่างสำหรับผู้ที่ทำงานอยู่นั้น นอกจากนั้นยังได้ไปเผยแผ่ที่เยอรมัน เมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม ได้เดินทางไปประเทศเยอรมัน

พ.ท. ทองคำ: เขานิมนต์หรือครับ?

พระราชสิทธิมุนี: พอได้ทราบข่าว เขานิมนต์ไป ที่พุทธสมาคมแฮมเบิกแล้วก็ไปโรดสเบิกมีผู้ปฏิบัติทั้งชาวพุทธชาวคริสต์ก็เป็นจำนวนมาก ในวันแรกมีผู้มาเข้าปฏิบัติ ๑๗ คน พวกนี้มีคริสต์มากชอบจะทดลอง แกมาทดลองแล้วเกิดความเลื่อมใสขอเปลี่ยนถือพุทธหมด

พ.ท. ทองคำ: จำนวนสักเท่าไรครับที่ขอเปลี่ยน?

พระราชสิทธิมุนี: เฉพาะที่ขอเปลี่ยน ๓๕ คน

พ.ท. ทองคำ: ใช้เวลาอยู่ที่นั่นกี่วันครับ?

พระราชสิทธิมุนี: สองอาทิตย์

พ.ท. ทองคำ: สองอาทิตย์ได้ ๓๕ คน ก็เป็นการทำงานได้กว้างขวางรวดเร็วมาก

พระราชสิทธิมุนี: และก็ในจำนวนนี้ไม่ใช่เฉพาะที่นั่นแห่งเดียว ยังมาจากประเทศฮอลแลนด์ประเทศฟินแลนด์ ประเทศสวิสเซอแลนด์ จนถึงเลื่อมใสขอบวชคนหนึ่งตามมาเลย ตามมาถึงกรุงเทพ ฯ คือพอเทศน์จบเขาก็พิมพ์หนังสือเป็นเล่มที่ประเทศเยอรมันเป็นหนังสือภาษาเยอรมัน พออาตมาเดินทางมาจากลอนดอน วันที่ ๗ – ๘ เดือนนี้ พอวันที่ ๒๑ เขาก็ขึ้นเครื่องบินมอบให้ที่เมืองไทยแล้ว ขออาราธนาไปสอนที่ฮอลแลนด์ปีหน้าจะเปิดบ้านเขาเป็นพุทธสมาคม ที่เยอรมันมีคนสนใจมากเป็นพิเศษนอกจากนั้นไปปาฐกถาที่เมืองแฮมเบิกซึ่มีคนมาฟังปาฐกถามาก ที่นั่ง ๑๕๐ ที่ไม่พอ ต้องเสริมเก้าอี้อีกก็ไม่พอ ยืนอีกก็ยังไม่พอ เสร็จแล้วก็ต้องนั่ง เมื่อปาฐกถาจบมีบางคนร้องไห้ด้วยความปลื้มปีติดีอกดีใจ

พ.ท. ทองคำ: ที่ไม่เคยพบของวิเศษเช่นนี้?

พระราชสิทธิมุนี : เจริญพร แล้วก็อยากจะเข้ากรรมฐานขออาราธนาไว้แล้ว ปีหน้าต้องไปที่โน่นอีก ทีนี้เมื่อกี้ถามว่า ผู้ที่จะเป็นธรรมทูตนั้นต้องมีคุณลักษณะอย่างไร อันนี้สำคัญมาก ตามทรรศนะของอาตมาเห็นว่า ถ้าหากว่าได้นักศึกษาที่มีความรู้ในทางโลกดีด้วยจึงจะสะดวก เช่นพวกที่จบจากมหามกุฏราชวิทยาลัย จบจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ท่านเหล่านี้แหละเอามาฝึก ที่จะฝึกนั้นความรู้ภาษาอังกฤษพอไปได้แล้ว แล้วก็ใครจะส่งไปประเทศอังกฤษก็ฝึกภาษาอังกฤษให้ดีขึ้น ศัพท์ธรรมะธรรมโมให้ดีขึ้น ธรรมะที่จะสอนนั้นจะต้องเป็นอภิธรรมและกรรมฐาน

พ.ท. ทองคำ : สองอย่างเท่านั้น ?

พระราชสิทธิมุนี : สองอย่างเท่านี้ ถ้าหากว่าไม่ได้อภิธรรมกับวิปัสสนากรรมฐานแล้วจะไม่มีอะไรเหนือเขาเลย เขาจะไม่สนใจ

พ.ท. ทองคำ : หมายความว่า เพชรของพระพุทธศาสนานั้นอยู่ที่อภิธรรมกับวิปัสสนา ขอบพระคุณครับ เป็นอันว่าจากสัมภาษณ์ที่ท่านเจ้าคุณกรุณาเล่าให้ฟังนี่เราได้ความรู้และก็น่าตื่นเต้นอยู่ตลอดเวลา ในท้ายรายการนี้เนื่องจากเป็นรายการส่งท้ายปีเก่าแล้วก็จะรับปีใหม่ครับ บรรดาแฟนทางรายการวิทยุนี้มีจำนวนมาก จึงใคร่จะขออาราธนาพระคุณเจ้าได้ปราศรัยและประสาทพรในโอกาสนี้สักสองสามนาทีครับ

พระราชสิทธิมุนี : ท่านสาธุชนบริษัทผู้ใจบุญทั้งหลาย เมื่อกี้นี้ท่านได้ฟังอาตมภาพนำเที่ยวประเทศอังกฤษ ประเทศเยอรมัน และยังแถมประเทศฮอลแลนด์ ฟิลแลนด์ สวิสเซอแลนด์อีกด้วยเล็กน้อย ก็เป็นอันว่าจบลงด้วยเวลาเพียงย่อ ๆ ต่อนี้ขอถือโอกาสให้พรเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ เดือนใหม่ ชีวิตใหม่นี้ นักปราชญ์ถือว่าเป็นของดีและเป็นของสำคัญมาก และคนไทยก็ให้ศีลให้พรกันสวัสดี สวัสดีแปลว่า ผู้มีดี คนจะมีความสุขสวัสดีจะต้องมีของดี ของดีที่จะให้เราเกิดความสวัสดีนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ ๔ ข้อ ข้อที่ ๑ มีปัญญาดี ข้อที่ ๒ มีความเพียรดี ข้อที่ ๓

มีความระมัดระวังตัวดี ข้อที่ ๔ มีความเสียสละที่ดี เมื่อคุณธรรมสี่ข้อนี้มีอยู่ในท่านผู้ใดจะเป็นวันใหม่เดือนใหม่ วันเก่า เดือนเก่า ปีเก่าก็สามารถจะรับความสุขสวัสดีสมชื่อ และสมพรที่เราอวยชัยให้พรแก่กันและกัน ในข้อหนึ่ง มีปัญญาดี ปัญญาดีในที่นี้ท่านหมายเอาปัญญาทั้งสองอย่าง ปัญญาในทางโลก ปัญญาในทางธรรม ผู้ที่อยู่ในทางโลกก็ศึกษาวิชาความรู้ทางโลกให้มีวิทยาความรู้มากขึ้น ๆ โดยลำดับ ท่านก็จะมีความสวัสดีได้ ส่วนผู้ที่อยู่ในทางธรรม บวชเป็นพระหรือเป็นสามเณร หรือเป็นญาติเป็นโยมสนใจศึกษาเล่าเรียนพุทธศาสนามีความรู้ในทางศาสนา มีความรู้ในทางศาสนาดี ทั้งขั้นปริยัติทั้งขั้นปฏิบัติ ท่านก็สามารถจะให้เกิดความสุขสวัสดีในชีวิตของท่าน ในภพนี้และภพหน้าประการที่สอง มีความเพียรดี ความเพียรนี้ก็สองขั้น ความเพียรทางโลกและความเพียรทางธรรม ความเพียรทางโลก เพียรทำการทำงาน เพียรรักษากิจการงานของเราให้ดีขึ้น เราก็สามารถจะได้เงินได้ทองได้ข้าวได้ของมาเลี้ยงตัวเลี้ยงครอบครัวบำรุงประเทศชาติบำรุง พระศาสนาให้เจริญสถาพรยิ่ง ๆ ขึ้นไป เรียกว่าให้สุขแก่ตัวเราและสุขแก่คนอื่นด้วย อันนี้วัฒนาเป็นความเพียรทางโลกเพียรทางธรรม เพียรรักษาศีลไหว้พระสวดมนต์เจริญสมถะเจริญวิปัสสนา ก็เป็นความสวัสดี ที่นี้มีความระมัดระวังตัวดี ความระมัดระวังดีมีสามขั้น ในขั้นต้นเราไปไหนมาไหน จะอยู่ที่ไหน จะอยู่บ้านอยู่ช่อง ความระมัดระวังรักษากายรักษาวาจาของเราดีเราก็ไม่มีภัยไม่มีเวรแก่ใคร ๆ เลย ในขั้นกลางเรามีโอกาสก่อนจะหลับควรไหว้พระสวดมนต์ นี่มีความระมัดระวังตัวเกี่ยวกับสมาธิ ไม่ให้กิเลสความโลภความหลงไหลเข้า ในขั้นสูงเราเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้นเป็นความระมัดระวังด้วยสติปัญญาอย่างสูงด้วยพระพุทธศาสนา ในขั้นที่ ๔ มีความเป็นนักเสียสละที่ดี พระพุทธศาสนาถือว่า เสียสละขั้นต้นเสียสละของภายนอก คือบริจาคทำบุญทำทาน เสียสละภายในคือละความโลภความโกรธ ความหลง เหล่านี้แหละเป็นเหตุให้เกิดความสวัสดี ดังนั้น

อาตมาจึงขอถือโอกาสฝากธรรมะสี่ข้อนี้ ให้พรแก่ญาติโยมทั้งหลายทุก ๆ ท่าน เมื่อท่านได้ยินคำว่าสวัสดีให้นึกถึงว่าเราต้องมีของดีสี่อย่าง หนึ่งมีปัญญาดี สองมีความเพียรดี สามมีความระมัดระวังตัวดี สี่มีความเป็นนักเสียสละที่ดี เมื่อเป็นเช่นนี้เราก็จะได้รับความสุขสวัสดี ด้วยอำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยอดิสัยบุญเขตและบุญกุศลที่เราท่านทั้งหลาย ได้เคารพนับถือพุทธศาสนา ขออานิสงส์บุญราศีเหล่านี้ จงเป็นพละปัจจัยปกปักรักษาท่านทั้งหลายทั่วสากลโลก ตลอดทุกมุมโลก จงพากันถึงความสุขความเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระบวรพุทธศาสนา ปรารถนาสรรพอรรถวิบูลมนูญผลสิ่งใดขอจงพลันสำเร็จทุกประการ

พ.ท. ทองคำ: พี่น้องทหารที่รักและท่านผู้ฟังที่เคารพ วันนี้เราได้กำไรมาก ใครที่เคยสงสัยว่าพระพุทธศาสนาล้าสมัย ไม่เหมาะกับคนในยุคจรวดหรือยุคที่มีปรีชาญาณไม่คู่ควรแก่ชาวยุโรปนั้น จากโอวาทและคำสัมภาษณ์ของท่านคงจะทำให้เราหายสงสัยแล้ว นอกจากจะหายสงสัยแล้ว เรายังภาคภูมิใจว่าพระพุทธศาสนาของเรา เป็นเพชรเม็ดโตล้ำค่า ที่เป็นประทีปส่อง ทางชีวิตให้แก่ชาวโลกที่ทันสมัยอยู่เสมอช่างสมแท้ ๆ ที่ท่านพูดว่าพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ ซึ่งก็แปลว่า พระพุทธศาสนาหรือพระรัตนตรัยเป็นเพชรล้ำค่านี้เอง ตอนจบนี้กระผมขอฝากข้อคิดไว้คิดเป็นการบ้านว่า เราจะปฏิบัติธรรมะในพุทธศาสนาแข่งสู้ฝรั่งชาวตะวันตกเขาได้หรือไม่หนอ ?

× × × ×

คนมีบาป

เมื่อต้นสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๖ ข้าพเจ้าได้รู้จักชายพิการหน้าตาน่าเกลียดผู้หนึ่ง ใบหน้าเต็มไปด้วยริ้วรอยของแผลเป็น นัยน์ตาข้างหนึ่งแหกหลบลงต่ำกว่าอีกข้างหนึ่ง แขนซ้ายคอก ขาข้างหนึ่งลีบ ตามตัวเต็มไปด้วยแผลเป็น เห็นแล้วขยะแขยงน่าเกลียดและน่าสังเวช เวลาจะเดินต้องใช้ไม้ยันรักแร้สองข้าง จะเดินแต่ละก้าวก็ต้องโยกตัวไปด้วยความลำบาก

ตามปกติแกชอบมานั่งที่ห้องแถวร้านปากซอยติดถนนเจริญกรุงเสมอ ห้องแถวนี้หลังคามุงด้วยจาก เดิมมีผู้เช่าทำการค้า แต่ได้ย้ายไปอยู่ที่อื่น ต่อจากนั้นก็ไม่มีผู้มาเช่าต้องทิ้งว่างร้างจนหลังคาจากบางส่วนที่มุงผุพังไม่สามารถจะกันฝนได้ เจ้าของก็ไม่ยอมซ่อมเพราะคิดว่าซ่อมแล้วก็ไม่มีใครเช่า จะเป็นด้วยตรงกันข้ามฟากถนนมีตรอกซอยเล็ก ๆ ตรงพอดีกับห้องแถวนี้ ชาวจีนที่ถือลางไม่กล้ามาเช่าอยู่หรือทำการค้า เพราะพากันเข้าใจว่าไม่เป็นมงคลและไม่ให้ความเจริญกับผู้เช่าอยู่ทั้ง ๆ ผู้เช่าเดิมก็เป็นจีนได้แขวนรูปสิงห์คาบกั้นหยั่นจีน ทำด้วยไม้ทาสีตัดขอบเป็นแปดมุมแขวนไว้หน้าห้องแถวให้ตรงกับปากตรอก ใช้เป็นเครื่องลางป้องกันสิ่งอัปมงคลเพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่ก็ต้องย้ายไป เมื่อย้ายก็มิได้แกะรูปหัวสิงห์ไปด้วย เห็นจะเป็นเหตุนี้เองจึงไม่มีใครกล้ามาเช่าจึงต้องร้างต่อมา หน้าห้องแถวหลังนี้ยกพื้นเป็นม้าสูงสำหรับตั้งขวดโหลวางของขาย และยังมีม้าไม้เก่า ๆ ที่แข็งแรงพอที่จะนั่งเล่นได้อย่างสบายอีกใบหนึ่ง ผู้เช่าเดิมทิ้งไว้ คงตั้งใจทิ้งไว้ให้ผู้เดินทางเป็นที่นั่งพักแดดพักฝนก็ได้

ชายพิการอัปลักษณ์ผู้นี้ ได้มาอาศัยนั่งที่ห้องแถวร้างนี้ตามเคย แกนั่งดูคนสัญจรไปมา จนถึงเวลาเย็นแกก็กลับไปวัดซึ่งเป็นที่พักอาศัย ชายผู้นี้ข้าพเจ้าเรียกแกว่า "ลุงตาล" เด็ก ๆ แถวนั้นชอบเรียกแกว่า "ตาตาลผีดิบ" เพราะรูปร่างแกเหมือนครึ่งผีครึ่งคน

มีเด็กแก่น ๆ ชอบล้อเลียนเอาก้อนดินขว้างปาแกเล่นเป็นการสนุก ทำให้ลุงตาลมีอารมณ์ขุ่นเคืองและโกรธแค้น บางครั้งแกก็ใช้คำที่ไม่สุภาพกับเด็ก ๆ เหล่านั้นไปบ้าง เพื่อคลายอารมณ์โกรธ เห็นแล้วก็อดสงสารแกไม่ได้ ข้าพเจ้าพยายามทำความสนิทสนมกับเด็กเหล่านั้น แล้วก็ขอร้องให้เลิกการล้อเลียนขว้างปาลุงตาล และชี้ให้เห็นเคราะห์กรรมที่แกได้รับอยู่นี้ มันก็หนักมากอยู่แล้ว อย่าไปซ้ำเติมแกเลย เท่าที่ร่างกายแกพิกลพิการน่าเกลียดต้องใช้ไม้ยันเวลาเดิน บ้านช่องไม่มีจะอยู่ต้องอาศัยศาลาวัด อาศัยข้าวพระเลี้ยงท้องเพื่อยังชีวิต การที่พวกเราล้อเลียนแกมาก บางครั้งทำให้แกน้ำตาตก และเราก็ขว้างปาแกเพื่อความสนุกสนานเท่านั้นโดยที่แกไม่มีความผิด ไม่มีทางจะหลบหรือต่อสู้เลยเพราะแขนขาพิการ บาปกรรมอันนี้มันจะตามมาทันเรา เราอาจจะต้องเป็นอย่างแกบ้าง ถ้าแขนขาเราพิการก็ลำบากวิ่งก็ไม่ได้ เมื่อมีคนมาขว้างปาเราบ้างจะทำอย่างไร

คำขอร้องของข้าพเจ้าที่ประกอบไปด้วยเหตุผลนั้นได้ผลสำหรับเด็กหัวอ่อนที่เห็นจริงพลอยเห็นใจและสงสารไปด้วย แต่เด็กหัวแข็งดื้อด้านบางคนก็ไม่ยอมเชื่อ กลับหัวเราะเยาะความคิดของข้าพเจ้า แต่กระนั้นการล้อเลียนขว้างปาก็สงบลงไปมาก ทำให้ลุงตาลมีอารมณ์ดีขึ้น สายตาของแกที่มองดูข้าพเจ้านั้นดูเป็นมิตรและรู้คุณ ความสนิทสนมของข้าพเจ้ากับลุงตาลก็เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ที่จริงก่อนนี้ข้าพเจ้าเห็นลุงตาลก็เพียงแต่รู้สึกสมเพชแกเท่านั้น ไม่คิดว่าจะไปสนิทสนมด้วย ต่อมามีผู้ใหญ่บางคนบอกข้าพเจ้าว่า ลุงตาลคนนี้ เดิมก่อนจะพิการนั้น แกเคยมั่งมีและมีชื่อเสียงมาก่อน พอแกพิการฐานะของแกก็กลับหน้ามือเป็นหลังมือ ไม่มีใครรู้เบื้องหลังชีวิตอันแท้จริงของแกเลย เหตุนี้เองทำให้ข้าพเจ้าเพิ่มความสนใจในตัวแกขึ้นมา เพราะความอยากรู้ คิดว่าต้องมีเรื่องที่น่ารู้น่าศึกษามาก ข้าพเจ้าจึงพยายามให้ความสนิทสนมกับแก ซึ่งไม่เคยมีใครกล้าสนิทสนมกับแกมาก่อนเลย เพราะหน้าตาแกน่าเกลียดน่ากลัว

เมื่อได้สนทนาปราศรัยใกล้ชิดกันแล้ว ข้าพเจ้าจึงรู้ว่าลุงตาลเป็นคนมีความรู้ดีคนหนึ่งในสมัยนั้นในเรื่องหนังสือไทย และยังอ่านหนังสือขอมได้ไม่แพ้หนังสือไทยอีกด้วย นอกจากนั้นก็สามารถแต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอนได้ดี แกเคยว่าแหล่เทศน์ให้ข้าพเจ้าฟังปากเปล่าเสมอ และที่ข้าพเจ้าชอบมากก็คือแหล่เรื่อง เรือรบฝรั่งเศสบุกเข้ามา ทางเมือง

สมุทรปราการ และเกิดต่อสู้กับทหารไทยที่รักษาป้อม ทางด้านความรู้ทางประวัติศาสตร์ก็มีความรู้อย่างดี แกเล่าเรื่องกรุงศรีอยุธยาล่ม ถูกพม่าเผาเมืองและเรื่องพระเจ้าตากสินสู้รบพม่ากู้ชาติ จนถึงตอนที่มีพระสติฟั่นเฟือนและถูกสำเร็จโทษ ลุงตาลเล่าได้อย่างคล่องแคล่วและถูกต้อง บางครั้งข้าพเจ้าติดขัดในวิชาที่เรียน เคยไปถามลุงตาล แกก็อธิบายให้ความเห็นและเหตุผลอย่างน่าฟัง เช่นครั้งหนึ่งข้าพเจ้าเคยถามแกว่า ก่อนนี้ที่พวกเรานิยมเรียนหนังสือขอมนั้นเพราะเหตุใด หนังสือไทยเราก็มีอยู่แล้ว และเป็นหนังสือที่เรียนง่ายเป็นหนังสือประจำชาติอีกด้วย ลุงตาลยิ้มนั่งคิดอยู่ครู่หนึ่งแล้วก็ให้ความเห็นว่า

"ลุงคิดว่า เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าตีแตกและเข้าเมืองได้นั้น ได้เผาตำรับตำราเก่าแก่จนแทบจะไม่มีอะไรเหลือ จะมีบ้างก็เป็นเมืองที่พม่าไม่ได้ผ่าน ซึ่งเป็นส่วนน้อยเหลือเกิน ฉะนั้นเมื่อมาสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นใหม่ จำเป็นจะต้องหาตำรับตำราเมื่อครั้งก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา จะไปหาที่ไหนก็คงไม่ได้เหมือนตำรับตำราหนังสือขอม หรือประเทศเขมรเพื่อนบ้านของเรา ซึ่งเมื่อครั้งก่อนเคยแลกเปลี่ยนวิชาความรู้ซึ่งกันและกันเสมอ ตำราต่าง ๆ ของไทยที่แปลเป็นภาษาขอมก็มาก ฉะนั้นเมื่อของเราถูกเผาก็จำเป็นต้องไปขอคัดลอกมาจากขอม มาแปลเป็นไทยอีกครั้งหนึ่ง ตำราที่เอามาจากเขมรนั้นเป็นตำราหนังสือขอมมีมากมาย แต่คนที่รู้หนังสือขอมมีเพียงไม่กี่คน ฉะนั้นเราจึงต้องเรียนหนังสือขอมซึ่งเรียนไม่ค่อยยากเพราะมันคล้ายหนังสือไทย" ฉะนั้นคนไทยจึงอ่านหนังสือขอมออกเสียงเป็นภาษาไทยเข้าใจกันดีแต่พูดภาษาเขมรไม่ได้ เพราะไม่ได้อ่านเป็นภาษาเขมร

ข้าพเจ้าได้รับความรู้เพิ่มขึ้นจากลุงตาลมิใช่น้อย ทำให้ข้าพเจ้าเพิ่มความเคารพนับถือในวิชาความรู้ของชายพิการผู้นี้ยิ่งขึ้น แต่นั้นมาข้าพเจ้ากับลุงตาลก็สนิทสนมกันยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าไม่มีความรังเกียจว่าลุงตาลจะมีร่างกายพิกลพิการอย่างใด เพื่อนบางคนหัวเราะเยาะและบอกว่า คุยกับคนบ้าอย่างลุงตาลจะได้ประโยชน์อะไร ข้าพเจ้าจึงพยายามอธิบายให้เขาฟังว่า ลุงตาลไม่ใช่คนบ้า แกเป็นคนมีความรู้ดีอย่างจะหาคนรุ่นเดียวกันในละแวกบ้านนี้เหมือนแกยาก แต่ข้าพเจ้าอดคิดไม่ได้ว่า ถ้าข้าพเจ้าไม่ได้มาสนิทสนมกับลุงตาล ข้าพเจ้าก็คงคิดเหมือนคนอื่นว่าลุงตาลคนพิการนี้คงไม่มีความรู้ความสามารถอะไร แม้ว่าลุงตาลจะพิการถึงเพียงนี้ แกยังทนงตัวว่าไม่ขอทานใคร ซึ่งตามธรรมดาคนพิการที่มีสภาพ

เช่นนี้แล้ว ไม่มีปัญญาจะทำงานอะไร นอกจากขอทาน แม้หน้าตาแกจะเป็นที่น่าเกลียดน่ากลัว แต่แกก็พยายามแต่งกายให้สะอาดเท่าที่คนพิการอย่างแกสามารถจะทำได้ ลุงตาลมีรายได้จากการรับจ้างจารหนังสือ โดยใช้เหล็กปลายแหลมขีดไปบนใบลานใช้เวลาทำงานในเวลากลางคืน ถึงแขนจะคอกไปข้างหนึ่งแต่ตัวหนังสือที่แกจารออกมานั้นสวยและเรียบร้อยสม่ำเสมอกัน ราวกับอักษรที่พิมพ์ออกมาจากแท่นพิมพ์ แกรับจ้างจารทั้งหนังสือไทยและขอม ชาวบ้านและพระสงฆ์ต่างนิยมในฝีมือแกมาก บ้างก็ให้ลอกตำรา บ้างก็เอาตำราขอมมาให้แปลเป็นไทย บ้างก็ให้ลอกแหล่เทศน์สุดแต่ใครจะจ้าง แกรับทั้งนั้น ค่าจ้างนั้นผูกหนึ่งหรือมัดหนึ่งก็ไม่แพง ด้วยงานนี้ทำให้ลุงตาลพอจะมีเงินใช้จ่ายซื้อหมากพลูบุหรี่ไปวันหนึ่ง ๆ โดยไม่ต้องพึ่งพระเสียทุกอย่าง

ข้าพเจ้าเคยบอกกับแกว่า

"ถ้าลุงจะไปรับจ้างสอนหนังสือเด็กตามบ้านหรือทำอะไร ๆ เกี่ยวกับหนังสือ คงจะมีคนต้องการและลุงก็คงให้ความรู้แก่ศิษย์ได้ดี"

แกตอบข้าพเจ้าว่า

"หลานเอ๋ย ลุงเป็นคนมีกรรม แม้แต่ลุงจารหนังสือก็เพียงได้เงินมาพอซื้อหมากพลูเท่านั้น ถ้าทำเกินกว่านั้นมันก็ให้มีอันเป็นไปทุกคราว มือไม้สั่นบ้างละปวดหัวมัวตามองไม่เห็นอะไรบ้าง นี่เป็นกรรมอันหนึ่งซึ่งลุงรู้ตัว หลานจะให้ลุงไปสอนหนังสือตามบ้านใครที่ไหนเขาจะจ้างลุง แล้วเด็กที่ไหนจะยอมเรียนยอมเป็นลูกศิษย์ของลุง ร่างกายไม่สมประกอบอย่างนี้ ขึ้นบ้านใครเจ้าของบ้านก็ถือว่าเป็นอัปมงคล" แกพูดด้วยสีหน้าเศร้า ๆ ข้าพเจ้าเห็นจริงกับแกเลยหยุดพูดเรื่องนี้เพื่อไม่ให้แกต้องสะเทือนใจอีกต่อไป

วันหนึ่งหลังจากผ่านพ้นวันออกพรรษามาไม่กี่วัน ข้าพเจ้าได้ไปสนทนากับลุงตาลที่ห้องแถวร้างตามเคย บังเอิญวันนั้นมีกฐินพระราชทานเป็นขบวนรถม้าผ่านมา ท่านเจ้าของกฐินหรือผู้ที่ได้รับพระราชทานซึ่งเป็นข้าราชการ หรือขุนนางเจ้ากระทรวง ได้นำขบวนมาด้วยมีเครื่องอัฐบริขารสงฆ์แต่เพียงน้อยสิ่ง กระบวนเป็นรถม้าคู่ดูสง่างามน่าดู ไม่มีการแห่แหนมากมายอึกทึกเหมือนกฐินชาวบ้านหรือกฐินพวกเรียราย

ตั้งแต่รู้จักสนิทสนมกันมาข้าพเจ้าพึ่งเห็นลุงตาลตื่นเต้นมากในวันนั้นเอง แกจ้องดูข้าราชการผู้นำขบวนจนขบวนผ่านไปจนหมด ส่วนข้าราชการผู้นั้นหันมามองเพียงแวบเดียว แต่เมื่อเห็นร่างกายลุงตาลเข้าก็รีบเบือนหน้าไปทางอื่น ข้าพเจ้าเห็นลุงตาลน้ำตาไหล คิดว่าแกคงน้อยใจในวาสนาตัวเองเมื่อเทียบกับข้าราชการผู้นั้น แต่แล้วก็ได้ยินเสียงแกพึมพัมกับตัวเองว่า

"พี่ใหญ่ซึ่งทำแต่คุณงามความดี ชาตินี้เราคงไม่มีโอกาสพบกันอีกแล้ว อ้ายตาลเป็นคนมีบาป เพราะทำแต่กรรมชั่วอันเลวร้าย"

ข้าพเจ้าจึงถามแกว่า "ลุงจ้องดูข้าราชการนั้นแล้วร้องไห้ทำไมจ๊ะ? แล้วใครคือพี่ใหญ่ ท่านเป็นพี่ของลุงหรือ ?"

แกไม่ได้ตอบข้าพเจ้าในทันที เพราะมัวหยิบชายผ้าขาวม้าที่คาดเอวไว้ขึ้นเช็ดน้ำตาจนแห้ง แล้วก็พูดด้วยเสียงสั่นเครือปนสะอื้นว่า

"ท่านข้าราชการคนนั้นกับลุง เคยเป็นเพื่อนรักกันมาแต่ก่อน" เสียงของแกต่ำและเบากว่าธรรมดา "ลุงเรียกตามทุก ๆ คนที่พากันเรียกว่าพี่ใหญ่ เราเคยเรียนหนังสือร่วมสำนักอาจารย์เดียวกัน" แกหยุดเว้นระยะนิดหนึ่ง แล้วก็พูดต่อไปว่า "ที่ลุงร้องไห้นั้นเพราะลุงเห็นท่านผู้นั้นแล้วอดหวนระลึกถึงพระภิกษุผู้เป็นอาจารย์ ซึ่งได้ถ่ายทอดความรู้ให้เป็นวิทยาทาน ท่านเป็นผู้ทรงศีลที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง จิตใจของท่านเต็มไปด้วยความเมตตากรุณาสมกับท่านได้สละแล้วทุกสิ่งทางโลก บรรดาศิษย์ของท่านมีทั้ง บุตรขุนนาง บุตรเศรษฐีบุตรคนยากจนเข็ญใจ ท่านมิได้มีใจลำเอียงต่อศิษย์ผู้ใดเลย ได้ถ่ายทอดวิชาให้เหมือนกันหมดสุดแต่ว่าใครจะมีความขยันหมั่นเพียรและสติปัญญารับไปได้แค่ไหน ท่านไม่เคยเรียกร้องสิ่งตอบแทนเลย หากมีผู้ศรัทธานำปัจจัยไปถวายท่าน ท่านก็นำไปบำรุงวัดและพระศาสนากับศิษย์ที่ยากจนไม่สามารถหาเครื่องเรียนได้ ท่านก็ช่วยหาให้เท่าที่ปัจจัยที่เขาถวายท่าน ไม่เคยได้นำไปทำประโยชน์ส่วนตัว ทุกวันโกนท่านอบรมให้โอวาทแก่ศิษย์ ให้มีศีลธรรม มีจิตใจเมตตากรุณา ละอายต่อการทำบาป และให้ศิษย์ทุกคนถือศีล ๕ เป็นประจำตลอดไปเพื่อความเจริญเป็นมงคลต่อตัวเอง ในเวลานั้นลุงไม่เคยเอาใจใส่ในโอวาทของท่านเลยยังนึกติท่านว่าไม่ควรเอาเรื่องศีลธรรมมาสอนแก่พวกเด็ก ๆ รุ่นหนุ่มเลย และไม่เห็นมีอะไร

จะน่าสนใจและควรจะเป็นเรื่องของคนเฒ่าคนแก่ ลุงคิดว่าเมื่อแก่เฒ่าเข้าวัดเข้าวาคงจะรู้ไปเอง เพราะฉะนั้นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาและศีลธรรมจึงไม่เคยซึมซาบไปถึงจิตใจของลุง เห็นเขาใส่บาตรก็ใส่บ้าง เห็นเขาไหว้พระก็ไหว้บ้าง รู้แต่ว่าได้บุญไม่รู้อะไรมากไปกว่านั้น ประเพณีทำมาอย่างใดก็ทำไปอย่างนั้น ฉะนั้นเมื่อถึงวันโกนซึ่งเป็นวันอบรมให้โอวาท ลุงจึงหาโอกาสคอยหลบเลี่ยงหนีกลับบ้านหรือไปเที่ยวเสีย ครั้นถึงวันพระซึ่งเป็นวันหยุดเรียนเพื่อให้ศิษย์ได้ฟังเทศน์ ลุงก็ไม่เคยไป" แกหยุดครู่หนึ่งแล้วกล่าวต่อไปว่า

"นี่แหละหลานเอ๋ย ที่ลุงน้อยใจและเสียใจมาจนบัดนี้ว่า ลุงมันโง่เซ่อไม่รู้ซึ้งถึงรสพระธรรมเพราะคิดผิด"

ข้าพเจ้านั่งฟังแกด้วยความเห็นใจ เมื่อเห็นแกหยุดนิ่งไปข้าพเจ้าจึงถามขึ้นว่า

"ท่านข้าราชการคนนั้นคงจะเรียนเก่งมากนะลุง" แกถอนใจแล้วพูดว่า

"เมื่อพูดถึงการเล่าเรียนแล้ว พูดไปก็เหมือนกับยกตัวเอง แต่ก็เป็นความจริง ลุงเรียนเป็นเยี่ยมในบรรดาศิษย์รุ่นเดียวกัน ถ้าพูดถึงทางศาสนาและศีลธรรมแล้ว ท่านผู้นั้นเป็นเยี่ยมกว่าศิษย์อื่น ๆ ท่านปฏิบัติและจดจำคำสอนของพระผู้เป็นอาจารย์และถือศีล ๕ อยู่เป็นประจำ ท่านเป็นคนดี มีเมตตาจิตรักเพื่อนรักฝูง ช่วยเหลือเพื่อนที่ตกทุกข์ได้ยากที่เข้าไปหา มีความกตัญญูกตเวทีต่ออาจารย์อย่างน่าสรรเสริญ บัดนี้ลุงรู้แล้วว่า วิชาความรู้นั้นต้องคู่ไปกับศีลธรรม เมื่อก่อนลุงเคยทะนงตัวว่าเป็นผู้ที่มีความจัดเจนทั้งหนังสือไทยและขอม แต่แล้วจิตใจชั่วมันก็เข้ามาแทรกแซง เพราะว่าลุงไม่มีศีลธรรมเป็นหลักที่จะเตือนใจให้เกรงกลัวละอายต่อบาป ตกที่นั่งดังคำโบราณที่ว่า "ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด" แกพูดแล้วน้ำตาก็ซึมออกมา

ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นคนแก่ร้องไห้มาก่อน วันนี้ได้เห็นถึง ๒ ครั้งทำให้จิตใจพลอยสลดหดหู่ไปด้วย น้ำตาก็พาลไหลออกมาด้วยความสงสาร ข้าพเจ้าจึงบอกแกว่า

"ถ้าลุงจะไปหาท่านข้าราชการคนนั้นแล้วแสดงตัวชี้แจงให้ท่านทราบว่า ลุงคือใครได้รับเคราะห์กรรมอย่างไรจึงพิการอย่างนี้ หลานเชื่อว่าถ้าท่านเป็นคนดีจริง คงให้ความเมตตาแก่ลุงบ้างไม่มากก็น้อย"

ลุงตาลสั่นศีรษะช้า ๆ อย่างอ่อนใจแล้วพูดว่า

"โบราณว่า มีเงินเขาก็เรียกว่าน้อง มีทองเขาก็นับเป็นพี่" เดี๋ยวนี้ลุงไม่มีอะไรเหลือแล้ว ต้องอาศัยวัดเป็นที่นอน อาศัยข้าวพระเลี้ยงชีวิต ทุก ๆ สิ่งลุงได้สูญเสียไปหมด มันสมควรแล้วที่ลุงได้รับเคราะห์กรรมที่ลุงก่อมันขึ้นเอง จนพิการอย่างนี้ ไม่มีใครจำลุงได้แม้เพื่อนสนิท ถ้าหากลุงไปแสดงตัวและขอความช่วยเหลือจากท่านผู้นั้น ลุงเชื่อว่าท่านต้องช่วยเหลือเพราะน้ำใจท่านนั้นประเสริฐสุดจริง แต่ลุงรู้ตัวดีว่า ลุงเป็นคนเลว เป็นคนผิด เป็นคนมีบาปติดตัว ลุงจะไม่ยอมเห็นแก่ตัว ไม่ยอมให้ใครต้องมาเดือดร้อน เพราะลุงเป็นต้นเหตุอีกเป็นอันขาด ลุงจะไม่ยอมให้ใครรู้ว่าลุงเป็นเพื่อนกับท่านผู้นั้น และจะไม่ยอมให้ท่านผู้นั้นรู้ว่าลุงคือใคร ท่านผู้นั้นเปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดบริสุทธิ์ไม่มีจุดด่างดำ ลุงเหมือนผ้าที่สกปรกเต็มไปด้วยสิ่งโสโครก แม้ด้วยเข้าไปใกล้ผ้าขาวก็จะทำให้ผ้าขาวนั้นต้องมัวหมองไปด้วย ศิษย์ทุกคนของอาจารย์ล้วนแล้วแต่ประกอบกรรมดีกันทั้งสิ้นเขาเหล่านั้นจึงเจริญและพบแต่ความสุข ส่วนลุงสิ ลุงคนเดียวที่ทำให้อาจารย์ผิดหวัง เพราะลุงประกอบแต่กรรมชั่ว ความพิการได้เปลี่ยนแปลงรูปเดิมของลุงหมด แต่เป็นการดีจะไม่มีใครจำลุงได้ ลุงจะไม่ยอมให้คนดี ๆ อย่างนี้ต้องมัวหมอง ขึ้นชื่อว่ามีเพื่อนที่ใจต่ำช้าเลวทรามอย่างลุง ท่านผู้นี้ผิดกับลุงเหมือนฟ้ากับดิน ท่านเหมือนอยู่ในสวรรค์ แต่ลุงสร้างแต่ความชั่วได้รับผลสนองจนต้องทนทุกข์ทรมานเหมือนอยู่นรก แม้ว่าลุงจะยังมีชีวิตอยู่ในโลก ระหว่างท่านกับลุงก็เหมือนตายจากกันแล้วในชาตินี้ ไม่มีโอกาสพบและเป็นเพื่อนกันอีก"

วันนั้นข้าพเจ้าสนทนากับลุงตาลด้วยความสลดใจ และเป็นวันที่ลุงตาลต้องสะเทือนใจที่สุด นับแต่ข้าพเจ้าได้รู้จักกับแกมา ข้าพเจ้าพยายามปลอบโยนแกตามที่เด็กอย่างข้าพเจ้าจะทำได้ ข้าพเจ้าออกความเห็นว่า

"ลุงน่าจะไปหาพระภิกษุซึ่งเคยเป็นอาจารย์ของลุง บางทีท่านอาจจะแนะนำทางที่เป็นมงคลให้ลุงได้บ้าง"

ข้าพเจ้าพูดแล้วก็มองดูหน้าแก หน้าที่เศร้าสลดอยู่แล้วยิ่งดูหมองเศร้าน่าสมเพชยิ่งขึ้นน้ำตาไหลพราก แกพูดออกมาด้วยเสียงสั่นเครือ

"ท่านอาจารย์ได้มรณภาพไปแล้ว และท่านข้าราชการผู้นั้นเป็นเจ้าภาพจัดงานฌาปนกิจศพท่านอย่างสมเกียรติ ทุกคนที่เป็นศิษย์และผู้ที่คุ้นเคยต่างก็เศร้าโศกเสียดายในการ

มรณภาพของท่าน แม้ว่าตัวของท่านจะจากไป แต่ความดีของท่านยังฝังแน่นอยู่ในจิตใจของศิษย์ทุกคนไม่รู้ลืม" แกหันมามองข้าพเจ้าแวบหนึ่งแล้วจึงพูดต่อ

"หลานจำไว้นะ ถ้าเติบโตไปภายหน้า แม้จะมีวิชาความรู้เพียงใด ก็ขอให้จิตใจมีศีลธรรม เกรงกลัวบาปกรรม รู้จักเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกันบ้าง จงมีความเมตตากรุณา และข้อสำคัญคือ ถือศีล ๕ ไว้ให้ดี หลานจะมีแต่ความสุข ความเจริญตลอดไป เหมือนกับที่อาจารย์เคยสอนลุงไว้แล้วในอดีต แต่ลุงไม่เคยเอาใจใส่เอง คนที่เชื่อฟังเอาใจใส่ก็ได้ดิบได้ดีไปหมด หลานเอ๋ย การสร้างความดีนั้นกว่าจะเห็นผลมันกินเวลานานนัก แต่การทำความชั่วเพียงครั้งเดียว มันก็สามารถลบล้างความดีที่เราอุตส่าห์ทำมาเป็นสิบ ๆ ปีได้ เปรียบเสมือนการสร้างโบสถ์ สร้างวัดจะต้องใช้เวลาอดทน ขนหิน ขนปูน ใช้เวลาแรมปี กว่าจะสำเร็จงดงามขึ้นมาได้ แต่การทำลายลงให้พินาศนั้นใช้เวลาไม่นานนัก ก็จะทำลายได้"

ข้าพเจ้ารับคำแก รู้สึกสงสารและเห็นใจแกมาก เพราะแม้ว่าแกจะเป็นอะไรก็ตาม แกก็ยังให้คติธรรมที่น่าฟังแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าอยากทราบเรื่องราวหนหลังของแก จึงตัดสินใจขอร้องแกว่า

"ลุงจ๋า หลานอยากรู้เรื่องในอดีตของลุง ถ้าลุงไม่รังเกียจว่าเป็นการรบกวนลุง"

ข้าพเจ้าเห็นแกนิ่งเงียบไป ข้าพเจ้าก็ไม่สบายใจคิดว่าแกคงโกรธและไม่อยากเปิดเผยชีวิตของแกก็เป็นได้ ยิ่งเห็นแกนั่งนิ่งนานเท่าใดข้าพเจ้าก็ไม่สบายใจเท่านั้น แต่แล้วแกก็หยิบกล่องบุหรี่ซึ่งแนบอยู่ที่เอวมาเปิดหยิบเอายาตั้งกับใบจากมามวนเป็นบุหรี่ แล้วก็ยกขึ้นจุดสูบอย่างช้า ๆ ท่าทางครุ่นคิดสายตาเหม่อมอง ออกไปข้างหน้าอย่างไม่มี จุดหมาย แกอัดควันบุหรี่แล้วพ่นออกมาสองสามครั้ง พอไฟลามบุหรี่ใบจากไปครึ่งมวนแกก็ขว้างทิ้ง หันมาทางข้าพเจ้าแล้วพูดขึ้นช้า ๆ เต็มไปด้วยความตริตรองว่า

"ลุงตกลงใจแล้วว่า จะเปิดเผยเรื่องราวชีวิตแต่หนหลังให้หลานทราบ แต่หลานต้องให้สัญญากับลุงก่อนที่จะทราบเรื่องราวของลุง"

ข้าพเจ้าดีใจมากที่แกจะเล่าเรื่องของแกให้ฟัง เพราะข้าพเจ้ารอคอยมานานด้วยความอยากรู้ จึงรีบรับปากกับแกทันที

"หลานจงจำไว้ว่า เรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้ฟังในเวลานี้ก็ดี และในโอกาสต่อไปที่ลุงจะเปิดเผยให้ฟังก็ดี เมื่อหลานทราบแล้วต้องไม่เอาไปเล่าให้ใครฟังอีกเป็นอันขาดในเมื่อเวลาที่ลุงยังมีชีวิตอยู่ หากลุงหาชีวิตไม่แล้วหลานจะนำไปเล่าให้ใครฟังก็ได้ นับว่าหมดข้อผูกพันตามที่ตกลงกันไว้ หลานจะรับคำสัญญาได้ไหม?"

ข้าพเจ้ารีบตกลงทันที แล้วบอกแกว่า

"หลานขอรับรอง จะรักษาความลับของลุงไว้ตลอดเวลาที่ลุงยังอยู่"

ข้าพเจ้าสังเกตเห็นหน้าของลุงตาลค่อยแจ่มใสขึ้นบ้าง แกถอนหายใจแล้วพูดว่า

"ลุงรู้ตัวดีว่า ลุงได้ทำผิดอย่างไม่น่าให้อภัยเลย สมแล้วที่ได้รับกรรมเช่นนี้ ลุงยินดีที่จะรับกรรมต่อไป แม้ว่าการเปิดเผยเรื่องราวของลุงจะทำให้ได้รับการสาปแช่งเพียงไรก็ไม่สมกับความผิดที่ลุงก่อขึ้น"

ข้าพเจ้ายิ่งกระหายอยากทราบเรื่องราวของแกมากขึ้น รีบขอร้องให้แกเล่าให้ฟังโดยเร็ว แกจึงบอกว่า

"เรื่องของลุงนั้นมันยืดยาว ถ้าจะให้ละเอียดต้องกินเวลานานเพราะจะต้องรื้อฟื้นความทรงจำเก่า ๆ ลุงอยากจะบันทึกไว้เป็นหนังสือข้อความที่บันทึกนี้ถ้าหลานข้องใจตอนใดก็ถามได้ ลุงได้ตั้งใจแน่แล้วว่าจะเล่าให้หลานฟังหมด"

ข้าพเจ้ายินดีมาก รีบบอกแกว่าจะหากระดาษและดินสอมาให้แต่ลุงตาลปฏิเสธว่ากระดาษดินสอนั้นแกไม่ได้เขียนมานานแล้วตั้งแต่แขนพิการ จะเริ่มเขียนใหม่ก็คงไม่สะดวกเหมือนจารหนังสือลงบนใบลาน ซึ่งแกชำนาญ และขอให้ข้าพเจ้าหาใบลานที่เขาทำไว้เป็นผูก ๆ อย่างคัมภีร์พระเทศน์มาให้แก ต่อมาข้าพเจ้าหามาให้ตามความประสงค์ของแกไม่นานนัก ลุงตาลก็เริ่มเรื่องราวของแกเสร็จเรียบร้อย หลังจากนั้นแกบอกกับข้าพเจ้าว่าแกประหลาดใจว่าเหตุใดแกจารประวัติของแกเองคราวนี้ จึงไม่ปวดหัว มัวตามือไม้สั่นเหมือนกับที่รับจ้างจารใบลานให้คนอื่น

ต่อไปนี้เป็นประวัติชีวิตของลุงตาลที่ได้บันทึกไว้บนใบลาน ซึ่งข้าพเจ้าได้เรียบเรียงเพื่อให้เข้าใจง่าย และเปลี่ยนแปลงคำพูดเพื่อให้เหมาะสมกับกาลเวลาและสมัย แต่เนื้อเรื่องหลักใหญ่ใจความยังคงเดิมทุกประการ

"เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระพุทธเจ้าหลวง) ทรงเสวยราชสมบัติได้ประมาณ ๒๓ ปี ลุงก็ยังเด็กได้รับการเลี้ยงดูจากมารดาเพียงผู้เดียว บิดาของลุงเสียชีวิตก่อนที่อายุของลุงจะถึงขวบ เมื่อบิดาของลุงสิ้นชีวิตลงนั้น ไม่ได้เหลือทรัพย์สมบัติไว้ให้มากนัก เพราะครอบครัวของลุงก็ไม่ใช่จะร่ำรวย เพียงพอมีพอกินเหมือนชาวบ้านทั้งหลาย ทั้งมารดาของลุงและลุงต้องได้รับความลำบากมาก เราต้องไปอาศัยอยู่กับเพื่อนของแม่ในสวนใกล้ติดถนนใหญ่ เวลานั้นถนนเจริญกรุงบางแห่ง ข้างทางยังเป็นสวนและป่า แม่ต้องทำงานโดยการสานกระบุง ตะกร้า กระจาด ขาย ถึงหน้าผลไม้ก็รับจ้างสานชะลอมใส่ผลไม้ ตามแต่ชาวสวนจะว่าจ้างเพื่อนำเงินที่หามาได้ มาเลี้ยงดูลูกคนเดียวคือ ลุง แม่คิดกาลไกลไม่อยากให้ลูกลำบาก หากินโดยต้องใช้กำลังกาย อย่างชาวบ้านทั่ว ๆ ไปในสมัยนั้น มีขึ้นหมากขึ้นมะพร้าวขุดดินท้องร่องสวน ทำนาเป็นงานที่ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำเพื่อเลี้ยงชีพ คืออยากให้ลุงรู้หนังสือ คนที่รู้หนังสือในสมัยนั้นมีน้อยคน ยิ่งเป็นผู้หญิงชาวบ้านธรรมดา ยิ่งหาไม่พบคนรู้หนังสือ มักเป็นขุนนางและทำงานเบา แม่ของลุงจึงพยายามหาทางให้ลุงมีความรู้

วันแรกที่แม่พาลุงไปฝากเรียนหนังสือกับอาจารย์นั้น เป็นวันครูและเป็นวันข้างขึ้น แม่บอกโบราณว่า "เรียนอะไรเรียนให้รู้เป็นครูเขา" แม่จึงเลือกวันพฤหัสซึ่งเป็นวันครู เลือกวันข้างขึ้นเพื่อให้ชีวิตจะได้แจ่มใส ลุงจำได้ว่า ก่อนรุ่งขึ้นจะถึงวันพฤหัสลุงตื่นเต้นที่จะได้ไปเรียนหนังสือ ลุงตื่นแต่เช้าเพราะนอนไม่ค่อยหลับ เห็นแม่กำลังหุงข้าวเพื่อใส่บาตร แม้ว่าเราจะยากจนเพียงไรแต่แม่ไม่เคยเว้น แม่ใส่บาตรเช้าเป็นประจำวันละ ๑ องค์ แม่บอกว่าเป็นน้ำพักน้ำแรงของแม่จะได้อุทิศส่วนกุศลให้พ่อและตากับยาย เมื่อแม่อาบน้ำให้ลุงทาแป้งทาขมิ้นเกล้าจุกให้เรียบร้อยก่อนจะพามาหาอาจารย์ แม่ไม่ได้หาดอกไม้ธูปเทียนให้ลุงไปบูชาครู พอแต่งตัวกินข้าวเสร็จเรียบร้อย แม่ก็พาออกเดินทางสู่ถนนใหญ่แล้วเดินต่อไปอีกเป็นเวลานานกว่าจะถึงที่หมาย เมื่อเข้าเขตวัดเดินผ่านลานทรายก็พบต้นพิกุลเป็นจำนวนมากเรียงรายอยู่ข้างลาน ดอกตกเกลื่อนอยู่ที่ใต้ต้น ส่งกลิ่นหอมเมื่อเราเดินผ่าน ลุงยังไม่เคยเข้าวัดนี้มาก่อน จึงดูแปลกตา เดินเหลียวหน้ามองเหลียวหลัง แม่มาเห็นเข้าก็จูงมือเดินให้เร็วเข้า แต่ลุงถ่วงให้ช้าลงเพราะชักจะกลัวอาจารย์เมื่อใกล้ถึงวัด ลุงมองดูใต้ถุนกุฏิพระสูงโปร่งเห็นโรงศพเปล่าเก่า ๆ ๒-๓ ใบวางอยู่ใต้นั้นระเกะระกะ ลุงรีบเดิน

ตามแม่ติดหลังขึ้นกะไดกุฏิใหญ่หลังหนึ่ง เมื่อขึ้นไปถึงก็เห็นเป็นทางเดินยาวสองข้างทางเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ แม่จูงลุงเดินผ่านไปจนถึงหอมีกลองใหญ่แขวนอยู่ ๑ ใบ ถัดไปเป็นห้องกว้างใหญ่มีฝา รู้ภายหลังว่าเป็นหอฉัน ที่หอฉันนี้มีเด็กหลายคนนั่งพับเพียบอยู่กับพื้น ต่างคนต่างก็กำลังก้มหน้าก้มตาเขียนหนังสืออยู่ จึงไม่ค่อยได้ยินเสียงดัง เห็นสามเณรองค์หนึ่งกำลังจับมือเด็กซึ่งตัวเล็กที่สุดในจำนวนนั้นให้เขียนหนังสือ เมื่อลุงนับดูเด็กที่นั่งนับได้ ๑๕ คนพอดี เด็กเหล่านี้มีทั้งผมจุกผมแกละซึ่งมีทั้ง ๒ แกละ และ ๓ แกละ ทั้งหางเปียยาวคล้ายชาวจีนผู้ใหญ่ เมื่อแม่พาลุงเดินเข้าไป เด็กพวกนั้นก็หันมามองเป็นตาเดียวกัน

แม่เดินเข้าไปหาพระภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งนั่งห่างจากเด็กพวกนี้ไปพอควร ลุงเดินตามแม่ไปติด ๆ ไม่ยอมห่างเพราะแปลกที่ พอไปถึงตรงหน้าท่านอาจารย์ แม่ก็ลงนั่งพับเพียบกราบลงตรงหน้าท่าน ๓ ครั้ง ท่านยิ้มอย่างใจดีถามว่า

"สีกา มีธุระอะไรกับอาตมาหรือ ?" แม่ยกมือพนมแค่อกแล้วเรียนกับท่านว่า

"อิฉัน อยากจะมาขอฝากบุตรชายให้เป็นศิษย์ของท่านสักคน เจ้าค่ะ อิฉันเคยกราบเรียนไว้แล้วครั้งหนึ่ง มันกำพร้าพ่อมาตั้งแต่เล็ก ๆ อิฉัน คิดว่าถ้าไม่ได้เล่าเรียนหนังสือ โตขึ้นก็ต้องทำงานหนัก นาหรือสวนก็ไม่มีของตัวเอง จึงอยากจะขอความกรุณาท่านเป็นที่พึ่ง เจ้าค่ะ" แม่พูดแล้วก็เรียกลุงซึ่งนั่งอยู่ข้างหลังแม่ให้เข้าไปกราบท่าน ลุงก็เข้าไปกราบท่านเหมือนกับที่แม่ของลุงทำเมื่อครู่นี้ ท่านบอกว่า สีกา คิดถูกแล้ว ชื่ออะไรล่ะ

แม่รีบตอบเพราะเห็นลุงนั่งนิ่ง

"ชื่อตาลเจ้าค่ะ"

"อายุเท่าไหร่แล้ว" ท่านถามอีก แม่นั่งนับนิ้วแล้วก็บอกท่านว่า

"ย่างเข้า ๑๑ ขวบปีนี้เจ้าค่ะ"

ขณะที่แม่กำลังพูดกับท่านอาจารย์ ลุงก็คลานออกมานั่งข้างหลังแม่มองดูพวกเด็ก ๆ ซึ่งขนาดเท่าลุงนั่งเขียนหนังสือกัน ลุงมองไปเจอเด็กสองแกละคนหนึ่งซึ่งกำลังจ้องมองดูลุงอยู่ก่อนแล้ว เพราะมันไม่ได้ดูหนังสือเหมือนเด็กอื่น ๆ พอลุงหันไปพบเข้า เด็กคนนั้นก็แหกตาแลบลิ้นหลอกลุง ลุงนึกโกรธอยู่ในใจ สบัดหน้าไปทางอื่น พอเผลอหันไปดูอีก

ก็เห็นมันแลบลิ้นหลอกอีก ลุงคิดว่าอ้ายสองแกละนี้ต้องเป็นหัวโจกในพวกเด็ก ๆ ภายหลังลุงทราบชื่อเด็กคนนั้นว่า ชื่อเจ้าแกละตามหัวของมัน เพราะพ่อแม่ยังไม่ได้ตั้งชื่อให้ดีกว่านี้

ท่านอาจารย์ยังได้รับลุงไว้เป็นศิษย์อีกคนหนึ่ง รวมทั้งหมดเป็น ๑๖ คน การเรียนของลุงอยู่ในขั้นดี เพราะลุงขยันเรียนทั้งหนังสือไทยและขอม ทั้งนี้เนื่องจากแม่เคยบอกว่าคนที่ไม่มีความรู้นั้นโตขึ้นจะต้องลำบาก ต้องทำงานหนักโดยใช้กำลังกายเหมือนควาย ในเพื่อน ๆ รุ่นเดียวกันนี้ ลุงสนิทสนมกับสายซึ่งอายุไล่เลี่ยกับลุง เรารักกันมาก และอีกคนหนึ่งลุงรักและนับถือมากเพราะเป็นคนดี คอยเอาใจใส่ช่วยเหลือพวกเราเสมอเหมือนพี่ช่วยน้องเราจึงพากันเรียก "**พี่ใหญ่**"

วันหนึ่งลุงเกิดเรื่องกับเจ้าแกละ ลุงจำวันนั้นได้ไม่ลืมเลย เมื่อถึงเวลาหยุดพักเรียนพวกเด็ก ๆ ก็วิ่งลงไปเล่นที่ลานวัดเพื่อให้พระท่านได้ฉันเพล ลุงกับสายก็ลงมาเล่นทอยกองกันที่ใต้ต้นพิกุล ขณะที่ลุงโน้มตัวลงกำลังจะทอยกอง อ้ายแกละแกล้งวิ่งตรงมาที่ลุงแล้วเอาขาปัดขาลุง ลุงไม่ทันรู้ตัวจึงล้มอย่างไม่มีท่าที่กลางลานใต้ต้นพิกุลนั่นเอง พอลุกขึ้นได้ความโกรธจัด ลุงโดดเข้าชกหน้าอ้ายแกละซึ่งไม่ทันระวังตัวเพราะมันหัวเราะชอบใจที่แกล้งลุงได้ เจ้าแกละก็เลยล้มลงไปไม่เป็นท่าเหมือนกัน เจ้าแดงเพื่อนคู่หูของเจ้าแกละก็โดดเข้ามาชกลุงเพื่อช่วยเจ้าแกละ สายเลยเข้าขวางไว้ สายบอกเจ้าแดงว่า ให้เขาสู้กันตัวต่อตัวดีกว่า พอดีเจ้าแกละหายงงลุกขึ้นได้ก็ร้องห้ามว่า

"อย่า อ้ายแดง ปล่อยข้าคนเดียว เองเข้ามาช่วยมันไม่ยุติธรรม" ลุงเตรียมระวังตัวจ้องดูเจ้าแกละมันจะเล่นงานท่าไหน แต่เมื่อได้ยินเจ้าแกละมันห้ามเจ้าแดงก็นึกชมมันอยู่ในใจว่า ถึงมันจะทะลึ่งก็จริงแต่มันยังมีใจเป็นลูกผู้ชาย ยังไม่ทันปะทะกันเป็นครั้งที่ ๒ พี่ใหญ่ก็เข้ามาห้าม ถามว่า เรื่องอะไรกัน ไม่ทันเล่าเรื่องให้พี่ใหญ่ฟัง สามเณรก็ลงมาบอกว่าอาจารย์เรียกทั้ง ๔ คน ลุงมีความเกรงกลัวอาจารย์มาก เพราะเป็นครั้งแรกที่ท่านให้ไปหาเพราะทำความผิด เราทั้ง ๔ คนต่างก็มองหน้ากัน ยังฉิวเจ้าแกละที่มันเป็นคนก่อเรื่องขึ้น แต่เจ้าแกละไม่ได้โกรธลุงเลย ซ้ำเมื่อเห็นลุงกลัวมากก็กลับเข้ามาปลอบว่า

"ทำใจดี ๆ ไว้ อาจารย์ท่านไม่เคยสั่งสอนด้วยการเฆี่ยนตีหรอก ลุงยังหมั่นไส้มันไม่หาย เพราะอ้ายแกละทีเดียวเป็นต้นเหตุ ยังมีหน้ามาพูดกับลุงอีก เรา ๔ คน เดินตามเณรมาด้วยความไม่สบายใจ พี่ใหญ่สงสารและเป็นห่วงเดินตามมาบอกว่า

"ท่านอาจารย์ชอบคนพูดความจริง ถ้าสิ่งใดเป็นความจริงแล้วพูดไปเถิด ไม่ต้องกลัว"

เมื่อมาถึงกุฏิท่านอาจารย์นั่งคอยอยู่แล้ว หน้าของท่านไม่บอกความโกรธเลย ยังคงยิ้มแย้มเหมือนว่าเราขึ้นไปหาท่านตามธรรมดาทำให้ลุงคลายความกลัวลงบ้าง เราทั้ง ๔ คน ตรงเข้าไปนั่งกราบท่านแล้วก็ถอยมานั่งนิ่งด้วยหัวใจที่เต้นระทึกคอยดูท่านจะว่าอะไร แล้วท่านก็เอ่ยขึ้นด้วยเสียงธรรมดา

"พวกเธอทั้ง ๔ คน มีเรื่องอะไรถึงได้ชกต่อยกัน ขอให้พูดความจริงนะ" ยังไม่ทันมีใครจะพูดขึ้น เจ้าแกละซึ่งดูเหมือนจะคอยสารภาพอยู่แล้ว ก็ตรงเข้าไปกราบอาจารย์แล้วก็พูดขึ้นทันที

"ผมเป็นคนผิดเองครับหลวงพ่อ ผมตั้งใจจะแกล้งยั่วนายตาลเล่น จึงวิ่งไปขัดขาเขาล้มลง พอนายตาลลุกขึ้นได้ก็โกรธผม จึงชกปากผมจนหงายหลังล้มลงไป นายแดงจะเข้ามาช่วยผมแต่นายสายห้ามไว้ ก็พอดีสามเณรไปบอกว่าหลวงพ่อให้มาหา พวกผมก็พากันมานี่แหละครับ"

ท่านนิ่งฟังด้วยความสนใจ เมื่อเจ้าแกละพูดจบ ท่านก็ถามขึ้น

"ที่นายแกละพูดนั้น เป็นความจริงทั้งหมดหรือ ?" เราสามคนต่างก็รับว่าเป็นความจริงทั้งหมด ลุงยังคิดในใจว่า แม้อ้ายแกละมันจะเกเรบ้าง แต่ก็ยังรักที่จะพูดความจริง ถึงมันจะขัดขาลุงล้ม แต่ลุงก็ได้ชกมันแล้ว เลยพอดีกันไม่เสียเปรียบ เมื่อคิดได้ดังนั้นก็ค่อยคลายความโกรธลง

เมื่อท่านได้ฟังพวกเรารับรองก็พูดขึ้นว่า

"เธอทั้ง ๔ ร่วมเรียนมาด้วยกัน แต่ไม่มีความสามัคคี กลับแกล้งกันเอง นอกจากหนังสือที่ฉันสอนให้พวกเธอแล้ว ฉันยังสอนให้พวกเธอมีความสามัคคีกัน ให้รักกันเหมือนพี่เหมือนน้อง ความสามัคคีเป็นสิ่งหนึ่งที่นำมาซึ่งความสำเร็จ ถ้าเราร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมความคิดความเห็นกัน มันจะนำมาซึ่งความเจริญ บ้านใดประเทศใดมีความสามัคคีกัน ก็จะมีแต่ความสุขความเจริญก้าวหน้า และฉันยังได้สอนให้พวกเธอมีความเมตตากรุณา ไม่เห็นแก่ตัว และซื่อสัตย์สุจริตต่อตัวเองและคนทั่วไป ขอให้ถือศีล ๕ เป็นประจำ"

ขณะที่ท่านกำลังให้โอวาทสั่งสอนพวกเราอยู่นั้น ก็มีชายคนหนึ่งท่าทางเป็นพวกชาวสวน เดินค่อมตัวไปนั่งกราบตรงหน้าท่าน ทำให้ท่านงดการให้โอวาทพวกเรา หันไปสนใจกับชายผู้นั้น เมื่อกราบแล้วชายผู้มาใหม่ก็พูดว่า

"กระผมได้ทราบว่าสงกรานต์ปีนี้ ทางวัดจะมีงานและตั้งโรงทานเลี้ยงอาหารทั่วไป กระผมอยากจะช่วยด้วยน้ำพักน้ำแรงของตัวเอง กระผมทำน้ำตาลมะพร้าวไว้ และนำมาถวาย ๔ ปี๊บ เผื่อท่านจะได้นำไปใช้ประโยชน์ในงานด้วย ท่านจะให้กระผมขนไปไว้ที่ไหน กระผมจะจัดการให้เรียบร้อย" ท่านตอบชายผู้นั้นอย่างยิ้มแย้มด้วยความยินดีในการทำบุญของเขา

"ขอบใจโยมมาก ที่อุตส่าห์นำน้ำตาลมาช่วยงาน อาตมารู้สึกดีใจมาก งานเช่นนี้ตามปกติต้องใช้น้ำตาลมากเพื่อประกอบอาหารคาวหวาน พอดีโยมนำมา ถูกใจอาตมาจริง ขออนุโมทนาส่วนกุศลนี้ด้วยนะโยม ไม่ต้องขนไปไว้ที่ไหนหรอกโยม เอาขึ้นไว้ที่ศาลาท่าน้ำที่เรือจอดก็แล้วกัน แล้วอาตมาจะสั่งให้เขาจัดการภายหลัง"

ชายผู้นั้นนึกสงสัยแต่ไม่กล้าถามท่าน รีบกราบท่านลงไปที่เรือจอดและจัดการตามที่ท่านสั่ง

เมื่อชาวสวนผู้นั้นลงไปแล้ว ท่านอาจารย์ก็หันมาทางเราทั้ง ๔ คน แล้วกล่าวว่า

"พวกเธอทั้ง ๔ คน จะได้รู้ถึงคุณค่าของความสามัคคีที่ฉันพูดมาแล้ว เพื่อจะได้ถ่ายโทษที่พวกเธอทำผิด ฉันขอร้องให้พวกเธอไปยกน้ำตาลปี๊บที่ศาลาท่าน้ำมาคนละปี๊บ เอาไปไว้ที่ห้องเก็บของข้างหอระฆัง อย่าลืมว่าเฉพาะเธอทั้ง ๔ คนเท่านั้นนะ จะให้ใครช่วยไม่ได้ ถ้ายกคนละปี๊บไม่สำเร็จก็ให้ปรึกษากันได้ แต่น้ำตาลทั้ง ๔ ปี๊บต้องมาอยู่ในห้องเก็บของก็แล้วกัน"

เราสี่คนมองตากัน ลุงนึกชังน้ำหน้าอ้ายแกละขึ้นมาอีก นึกอยู่ในใจว่าเพราะอ้ายแกละคนเดียว ทำให้พวกเราพลอยลำบากไปด้วย เมื่อพากันกราบท่านลุกออกมาแล้วก็มาที่ท่าน้ำ มองเห็นปี๊บน้ำตาลตั้งเรียงกัน ๔ ปี๊บ ต่างคนก็พยายามยกกันคนละปี๊บ แต่มันหนักมาก เด็ก ๆ อย่างเราคนเดียวไม่มีทางจะยกขึ้นเลย แม้แต่ผู้ใหญ่เองก็ยากที่จะยกขึ้น เมื่อพยายามกันอยู่นานก็ไม่มีทางที่จะยกไหว เจ้าแกละหัวโจกจึงพูดขึ้นว่า

"หลวงพ่อบอกว่า ถ้ายกคนเดียวไม่ไหวก็ต้องใช้ความสามัคคี ลองช่วยกันยกปีบละ ๒ คน ๒ เที่ยวก็หมด" ว่าแล้วเจ้าแกละกับเจ้าแดงก็ช่วยกันยก เพียงแต่ยกขึ้นเท่านั้น จะยกเดินก็ไม่ไหวเพราะมันหนัก ต่อเมื่อลุงกับสายช่วยอีก ๒ คน รวมเป็น ๔ แรง จึงค่อยยกสบายหน่อย แต่ถ้าเดินไปไกลคงจะได้ แต่ทนเจ็บมือไม่ไหว เพราะต้องใช้มือหนึ่งช้อนก้นปีบ อีกมือหนึ่งจับบนปีบซึ่งไม่ถนัด เราจึงปรึกษากันว่า ทำอย่างไรเราจึงจะขนน้ำตาล ๔ ปีบขึ้นไปบนห้องเก็บของข้างหอระฆังบนกุฏิได้ เผอิญเจ้าแกละตาไวเหลือบไปเห็นสาแหรกคู่หนึ่งอยู่ในเรือประทุน พอดีในเรือนั้นไม่มีคน เจ้าแกละออกความเห็นว่าควรเอาปีบน้ำตาลใส่สาแหรกแล้วใช้ไม้คานหาม โดยเรา ๔ คนช่วยกันหามคงจะสำเร็จแน่ พวกเราเห็นดีด้วย เจ้าแกละจึงถือโอกาสหยิบสาแหรกออกมาข้างหนึ่ง แล้วช่วยกันยกปีบน้ำตาลวางบนสาแหรกซึ่งก็วางได้พอดี ส่วนไม้คานนั้นใช้แต่หาบ ถ้าใช้หามคงไม่ได้ เจ้าแดงเหลือบไปเห็นไม้พลองที่เจ๊กใช้หาบอิฐหาบปูนทิ้งไว้ใต้ถุนกุฏิอันหนึ่ง ตกลงจึงใช้ไม้พลองสอดหูสาแหรก แล้วพวกเราก็ช่วยกันหามข้างละ ๒ คน แม้จะยกขึ้นเหนือพื้นดินเพียงเล็กน้อย เพราะพวกเราตัวสูงกว่าสาแหรกไม่เท่าไหร่ แต่ก็เดินสบายกว่าคราวแรกมาก จะเจ็บบ่าบ้างก็ไม่หนักหนาอะไร ไม่ช้าน้ำตาลทั้ง ๔ ปีบก็ขึ้นไปอยู่บนห้องเก็บของโดยเรียบร้อย ท่านอาจารย์ยืนมองดูและยิ้มด้วยความพอใจ มันเป็นเหตุการณ์ครั้งแรกที่ประทับใจลุงอย่างลืมไม่ได้เลย ความโกรธเคืองที่ลุงมีต่อเจ้าแกละหายไปหมด ต่อมาเราก็รักใคร่กันและเป็นเพื่อนที่สนิทสนมกัน การทะเลาะชกต่อยกันนับแต่วันนั้นมาก็ไม่มีเกิดขึ้นอีกเลยในพวกศิษย์ของท่านอาจารย์

เมื่อเราอายุได้พอสมควรที่จะตัดจุกได้แล้ว ศิษย์ที่พ่อแม่เป็นคนร่ำรวยหรือเป็นพวกขุนนาง ก็มีพิธีโกนจุกเป็นงานใหญ่โต มีการเชิญแขกมาลงขัน มีการเล่นฉลองเลี้ยงดูกันอย่างสนุกสนาน การโกนจุกนั้นถือว่าเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง สำหรับเด็กที่ไว้จุกในสมัยนั้น สำหรับลุงนั้น แม่บอกว่าเป็นคนจน จะโกนจุกที่บ้านก็ไม่มีเงิน ฉะนั้นแม่จึงพาไปโกนจุกหมู่ที่โบสถ์พราหมณ์เสาชิงช้า ส่วนพวกที่ไว้แกละนั้นไม่สู้จะสำคัญนัก จะโกนทิ้งเมื่อไหร่ก็ได้ไม่ต้องมีพิธี แต่ก็มีจำนวนไม่น้อยที่ไปโกนที่โบสถ์พราหมณ์ ส่วนเจ้าพวกไว้เปียนั้นคงไว้ตลอดมาจนโตเพราะมีเชื้อสายเป็นจีน เด็กและผู้ใหญ่ไว้อย่างเดียวกันหมด เมื่อหลังจาก

โกนจุกแล้วร่างกายก็เติบโตย่างเข้าสู่วัยหนุ่ม การเรียนของลุงนั้นอยู่ในขั้นดีกว่าศิษย์ในรุ่นเดียวกัน ส่วนเพื่อนของลุงคือสายนั้น ตรงกันข้ามกับลุง การเรียนของพี่ใหญ่อยู่ในขั้นดีพอใช้

ที่กุฏิท่านอาจารย์ของเรานั้น มีห้องสมุดใหญ่ห้องหนึ่ง เมื่อโตขึ้นมีความรู้มากขึ้น ลุงก็ได้เข้าไปค้นคว้าหาความรู้ในห้องสมุดนี้ ก็ได้ความรู้เพิ่มขึ้นอีกมาก สิ่งใดสงสัยก็ถามอาจารย์ ท่านก็ยินดีบอกและอธิบายให้เข้าใจแจ่มแจ้ง รู้สึกว่าท่านพออกพอใจที่เห็นศิษย์ของท่านเอาใจใส่ค้นคว้าในการเล่าเรียน ในห้องสมุดนั้นมีหนังสือตำหรับตำราต่าง ๆ ส่วนมากเป็นสมุดข่อยทั้งดำและขาว สมุดดำเขียนด้วยตัวรงค์สีเหลือง เช่นตำราว่าด้วยสมุนไพร ตำราหมอ และอื่น ๆ อีกจำนวนมาก มีทั้งหนังสือไทยขอมและหนังสือฝรั่ง ท่านอาจารย์มีความรู้มาก จนลุงคิดว่าถ้าท่านเป็นข้าราชการแล้ว ตำแหน่งขุนนางชั้นพานทองคงไม่พ้นท่านแน่ แต่นี่ท่านได้สละแล้วซึ่งลาภยศ หันมาทรงศีลอันบริสุทธิ์เที่ยงธรรม สร้างคุณธรรมความดีที่ให้วิทยาทานแก่เด็ก ๆ และอบรมให้เด็กเหล่านั้นเป็นคนดีมาแต่เยาว์วัย แต่สำหรับจิตใจของลุงเวลานั้นนึกแต่เพียงว่า การถือศีลกินเพลนั้นไม่ใช่เรื่องของเด็ก จึงไม่ได้เอาใจใส่ ดังนั้นรสพระธรรมอันสูงส่งของท่านอาจารย์จึงไม่ได้ซึมซาบเข้าไปในจิตใจของลุงเลย

หลังจากเราต่างก็ย่างเข้าสู่วัยหนุ่มด้วยกันแล้ว การเรียนก็สิ้นสุดลง พวกเราต่างก็แยกย้ายกันไปด้วยความอาลัยรัก พี่ใหญ่ได้กล่าวขึ้นในวันสุดท้ายว่า

"พวกเราศิษย์ร่วมอาจารย์เดียวกัน ถ้าต่อไปในอนาคตแม้นใครตกทุกข์ได้ยากอย่างใด ก็ขออย่าให้ทอดทิ้งกัน ใครได้ดีมั่งมีศรีสุขก็ขอให้ช่วยเพื่อนที่ตกทุกข์ได้ยาก และควรจะพบกันอย่างน้อยปีละครั้ง คือในงานไหว้ครูของอาจารย์ ขอให้พวกเราทุกคนจงมาชุมนุมไหว้ครู และพบปะกันที่สำนักของท่านอาจารย์ หากใครมีทุกข์มีสุขอย่างไรและอยู่ที่ใดจะได้รู้ทั่วกัน"

วันนั้น ลุงจำได้ว่า พวกเราต้องจากกัน ด้วยความอาลัยอย่างสุดแสน ต่างพากันเข้าไปกราบลาท่านอาจารย์ด้วยน้ำตานองหน้าแทบทุกคน ท่านอาจารย์ก็ให้ศีลให้พร และให้โอวาทด้วยความตื่นตันใจในความสำเร็จของพวกลูกศิษย์ แล้วเราก็ลาสำนักซึ่งเคยให้การ

ศึกษาให้ความร่มเย็นมาตั้งแต่น้อยจนใหญ่ด้วยความจำใจ ต่อมาลุงก็เริ่มต้นชีวิตใหม่ แต่ยังไม่ทันไร ลุงก็ได้รับความทุกข์อย่างหนัก แม่ของลุงซึ่งยังไม่ทันจะได้ชมผลสำเร็จที่แม่ตั้งใจสร้างไว้ ก็มาด่วนถึงแก่กรรมลงก่อน มันทำให้ลุงต้องโศกเศร้ามาก เพราะเราอยู่ด้วยกันเพียงสองคนแม่ลูกเท่านั้น เมื่อแม่จากไปก็ทิ้งแต่ความว้าเหว่เศร้าโศกอาลัยให้กับลูก

ในเวลานั้นคนที่มีความรู้ก็มุ่งหวังที่จะเป็นแต่ข้าราชการ เพราะเมื่อเป็นขุนนางจะได้เบี้ยหวัดเงินปี ดูเหมือนจะมีสุภาษิตบทหนึ่งว่า "สิบพ่อค้าไม่เท่าหนึ่งพระยาเลี้ยง" สำหรับลุงมีความคิดแปลกไปกว่าคนอื่น คืออยากจะเป็นพ่อค้า แต่ไม่มีทุน เพราะการเป็นพ่อค้านั้นย่อมจำเป็นจะต้องใช้ทุน ลุงนึกถึง "สาย" ขึ้นมาได้ สายซึ่งเคยเป็นเพื่อนรักร่วมสำนักศึกษาเดียวกัน ก็พอดีได้ทราบข่าวมาว่าพ่อแม่ของสายได้ถึงแก่กรรมลงหมดแล้ว สายเองก็ไม่มีพี่น้องและญาติที่ไหน ดังนั้นมรดกจำนวนมากมายจึงตกอยู่กับสายคนเดียว ลุงตกลงใจจะไปหาสายเพื่อขอความช่วยเหลือในเรื่องเงิน

เมื่อไปพบสาย สายก็ยังเป็นเพื่อนสนิทของลุงเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง ลุงได้เล่าถึงความตั้งใจอยากมีอาชีพเป็นพ่อค้า บอกว่ากำลังต้องการเงินก้อนหนึ่งไปทำทุน สายได้ฟังก็หัวเราะเสียงดังลั่นแล้วพูดขึ้นว่า

"เฮ้ย! ตาล กันเห็นแต่ใคร ๆ เขาปรารถนาจะทำงานเป็นขุนนางทั้งนั้น แต่แกมีความคิดแปลกดี ฉันจะไปเป็นพ่อค้า เออ, เรามากินเหล้ากันก่อนดีกว่า" ว่าแล้วสายก็สั่งให้คนใช้ไปหาเหล้ายากับแกล้มมาทันที ลุงชักกระสับกระส่าย เพราะไม่แน่ว่าจะได้เงินจากสายหรือไม่ สายสังเกตเห็นกิริยาของลุง คงจะรู้ว่าลุงไม่สบายใจในเรื่องเงิน จึงหัวเราะแล้วพูดว่า

"ตาล แกอย่านึกว่ากันไม่ช่วย กันช่วยแกเต็มที่เลยเพื่อน เอาไป ๕๐ ชั่งพอไหม?" ลุงได้ยินแทบไม่เชื่อหูว่าสายออกปากให้ยืม ๕๐ ชั่ง ไม่น่าจะเป็นไปได้ หัวใจแทบหยุดเต้น แล้วลุงก็พูดตะกุกตะกักอ้อมแอ้มขอบใจสายอยู่ในลำคอเพราะความตื่นเต้น เนื่องจากลุงเป็นคนจน เงินชั่งสองชั่งก็ยังไม่เคยมี แต่บัดนี้ลุงมีเงินถึง ๕๐ ชั่ง อาหารข้าวปลาที่คนใช้ยกมาวางตรงหน้าดูลานตาไปหมด หูได้ยินแต่....

...."๕๐ ชั่ง ๕๐ ชั่ง ๕๐ ชั่ง" เท่านั้น ไม่รู้ว่ารสอาหารมัน เปรี้ยว, หวาน, มัน, เค็ม อย่างไร ความจริงลุงอยากจะเตือนสายว่า พอออกจากสำนักเรียนก็กินเหล้าเมายาทีเดียว เพราะเมื่ออยู่สำนักเรียนนั้น ท่านอาจารย์ได้สั่งสอนให้ละเว้นจากการเสพสุรายาเมา แต่แล้วก็ไม่ได้พูด มัวตื่นเต้นเรื่องเงินเสียเลยพลอยดื่มสุราไปด้วย อยู่จนเวลาพอสมควรแล้วลุงก็ลากลับ สายบอกให้เอาเงินไปด้วย แล้วเรียกเจ้าหมัดคนขับรถม้าซึ่งเป็นแขก เข้าไปในบ้านกับคนใช้ สักครู่ก็ยกปี๊บใบหนึ่งมาขึ้นรถม้า สายเข้ามากระซิบบอกลุงว่า ในปี๊บนั้นบรรจุเงินเหรียญบาท ๕๐ ชั่งพอดี สายไม่ให้ลุงทำสัญญาใดๆ ทั้งสิ้น

กลับมาถึงบ้าน เจ้าหมัดก็ช่วยยกปี๊บเข้าไปในบ้าน รู้สึกว่าหนักมาก แต่ลุงกับเจ้าหมัดกำลังหนุ่มและแข็งแรงจึงยกได้ไม่ยากนัก เมื่ออยู่คนเดียวลุงก็เปิดฝาปี๊บออก เห็นเงินเหรียญบาทห่อไว้ห่อละ ๑๐ บาท นับดูก็ครบ ๕๐ ชั่งพอดี พอเห็นจำนวนเงินแล้วก็คิดว่ายังไม่ควรจะนำมา นับแต่แม่ได้จากไปแล้ว ลุงก็อยู่คนเดียว เพื่อนของแม่ก็ไม่มีความรังเกียจที่จะให้ลุงอาศัยอยู่ด้วย ลุงจึงซ่อนเงินจำนวนนั้นไว้ในบ้านก่อน ตอนแรกก็รู้สึกเป็นห่วง แต่มาคิดว่าคนทุกบ้านช่องล้วนแต่มีศีลธรรมไม่เคยมีการลักขโมย แม้ว่าจะเปิดประตูทิ้งไว้ก็ไม่เคยปรากฏว่ามีของหาย จึงค่อยเบาใจ ต่อจากนั้นลุงก็หาบ้านได้หลังหนึ่งอยู่ติดถนนใหญ่ จึงซื้อไว้ด้วยราคาพอสมควร ที่ดินยังคงเป็นที่ดินของวัด ต้องเช่าที่ดินเป็นรายปี เงินค่าเช่าไม่แพงนัก

เมื่อซื้อบ้านแล้ว ก็จัดแจงเปลี่ยนแปลงตกแต่งให้เหมาะที่จะเป็นเรือนร้าน สำหรับค้าขาย แล้วลุงก็ย้ายมาอยู่ในบ้านใหม่พร้อมกับจ้างคนใช้มาไว้ประจำเพื่อขายสินค้า

ลุงได้ไปติดต่อกับพวกจีนประจำเรือเดินทะเล ซึ่งเดินค้าขายไปมาตามเมืองท่าใหญ่ๆ ในเอเซีย มีบริษัทใหญ่แห่งหนึ่งเป็นของฝรั่งมีเรือเดินทะเลเป็นจำนวนมาก เรือทุกลำใช้ชื่อเป็นภาษาจีน โดยมากเป็นชื่อขุนนางและชื่อนายทหารในเรื่องแผ่นดินสามก๊ก เช่นชื่อ โจโฉ ม้าเฉียว สุมาอี้ ฮั่นตง เป็นต้น นับว่าเป็นความฉลาดของพวกฝรั่ง เพราะชาวจีนชอบลงเรือที่มีชื่อเป็นจีนมากกว่าจะลงเรือที่มีชื่อฝรั่งเพราะชื่อเป็นฝรั่งเรียกยาก คนจีนจำไม่ค่อยได้ ลุงได้ทำการตกลงกับจีนซึ่งเป็นหัวหน้าประจำเรือเหล่านั้นแต่ละลำ ขอให้ช่วยติดต่อสินค้าแปลก ๆ ใหม่ ๆ ตามประเทศที่ผ่านมา ก็ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากพวก

จีนเหล่านั้นเป็นอย่างดี ส่วนลุงก็ตกลงส่งสินค้าที่มีอยู่ในเมืองไทยไปขายต่างประเทศ สิ่งที่ส่งไปขายมากก็คือผลไม้ของเมืองไทย เช่นส้มโอ กล้วยหอม ฯลฯ เพราะผลไม้นี้มีอยู่ตลอดปี จึงสะดวกในการส่ง ส่วนสินค้าที่สั่งตกเข้ามาก็มีเครื่องปั้นดินเผาตลอดจนเครื่องกังไส ลายคราม ทั้งของเก่าและของใหม่ และสิ่งใดแปลกๆใหม่ๆก็สั่งมา ร้านค้าของลุงก็เต็มไปด้วยสินค้านานาชนิด คนงานก็เพิ่มขึ้นทั้งไทยและจีน

ต่อมาก็มีพวกขุนนางและข้าราชการผู้ใหญ่ และคนทั่วไปเข้าร้านลุงคับคั่ง บางท่านก็ให้ติดต่อสั่งเครื่องลายครามชนิดเก่า ๆ สมัยแผ่นดินซ้องแผ่นดินเหม็งและหงวน ลุงก็ได้ติดต่อคนเรือให้ทางเมืองจีน หาส่งมาให้เป็นที่ชื่นชอบของพวกขุนนาง และข้าราชการมาก

จากทุนที่ยืมจากสาย ๕๐ ชั่ง รวมทั้งโรงค้าด้วย ต่อมาก็เพิ่มเป็นร้อยชั่งและร้อยห้าสิบชั่งตามลำดับ ลุงจึงเริ่มเรียนภาษาจีนและลูกคิดเพื่อสะดวกในการติดต่อค้าขาย

สำหรับสายนั้น เมื่อได้รับมรดกแล้วก็ไม่ได้ทำการงานอะไรให้เป็นล่ำเป็นสัน เพราะถือว่ามีเงินคบเพื่อนฝูงที่เป็นนักเลงการพนันและนักเลงสุรา ลืมโอวาทของท่านอาจารย์ที่ให้ถือศีลห้าและละเว้นสิ่งที่ชั่ว สายเพลิดเพลินอยู่กับสุราและการพนัน บางครั้งมาชวนลุงไปด้วย ถ้าว่างตอนค่ำ ๆ ลุงก็ไปด้วยกับสายเพราะเกรงใจ เมื่อไปถึงบ่อน ก็ได้รับการต้อนรับอย่างดีจากเจ้าของบ่อน ไม่ต้องไปเล่นปะปนกับคนอื่น มีคนมารับใช้ จะแทงตัวไหนก็มีคนจัดการให้ เห็นจะเป็นด้วยสายเป็นขาประจำกระเป๋าหนักขนพัฒ ๆ เจ้าของบ่อนจึงจัดที่รับรองให้เป็นพิเศษ มีการเลี้ยงเหล้า อาหารต่าง ๆ เพื่อผูกใจไว้เป็นขาประจำต่อไป ลุงไม่ค่อยชอบการพนันจึงถือโอกาสเลี่ยงออกมาดูงิ้วบ้าง ละครบ้างซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับโรงบ่อน เคยติดตามสายไปหลายครั้ง จนไปพบสาวสวยเข้าคนหนึ่ง เธอตั้งโต๊ะขายหมากพลูบุหรี่อยู่ที่หน้าโรงงิ้วข้างบ่อนนั่นเอง หล่อนชื่ออำแดงจำปี รูปร่างขาวสมส่วน ตัดผมทรงกระทุ่มเรียบร้อยงามเด่นกว่าแม่ค้าใด ๆ ในแถบนั้น

เมื่อลุงได้ไปพบอำแดงจำปี ก็รู้สึกต้องตาต้องใจมาก คราวนี้หากว่าวันไหนสายไม่มาชวน ลุงก็ไปเองเพราะทนความคิดถึงอำแดงจำปีไม่ไหว ทำเป็นซื้อหมากกินแก้เขินทั้ง ๆ ที่ลุงไม่เคยกินหมากมาก่อน พอกินเข้าไปก็เกิดยันหมากเวียนหัว หูแดง หน้าร้อนผ่าวไปหมด อำแดงจำปีมองเห็นเข้าก็หัวเราะชอบใจ และคงจะเกิดความสงสารลุงบ้าง ต่อมา

ก็สนิทสนมกันมากขึ้น ทำให้พวกหนุ่มๆ ที่เคยมาติดเนื้อต้องใจเกิดอิจฉาลุง หากวันไหนไม่ได้ไปที่หน้าโรงบ่อน อำแดงจำปีก็บ่นถึงและเป็นห่วง ลุงรู้ว่าหล่อนก็ชอบลุงเหมือนกัน เมื่อรู้ว่าเรามีหัวใจตรงกันเช่นนี้ ก็มีความสุขมากเหลือล้น

ต่อมาลุงก็จัดการส่งผู้ใหญ่ไปสู่ขออำแดงจำปี ป้าของหล่อนซึ่งเป็นญาติผู้เดียวก็ไม่ขัดข้อง หล่อนอยู่ด้วยกับป้าสองคนที่หลังโรงบ่อน ป้าของหล่อนทำข้าวแกงขายที่หน้าโรงบ่อนนั้น เมื่อลุงได้จัดการแต่งงานแล้ว ก็ให้หล่อนและป้ามาอยู่บ้านที่โรงค้ากับลุง เลิกขายหมากพลูและข้าวแกง พอลุงได้หญิงที่ลุงรักมาร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วย ลุงรู้สึกว่าชีวิตในระยะนั้นมีความสุขที่สุด

วันหนึ่งอำแดงจำปีและป้าของลุงไม่อยู่ไปธุระทางสำเพ็ง สายได้ขึ้นรถม้ามาหาลุง ให้เจ้าหมัดคนขับรถม้าถือห่อตามมาด้วย ลุงดีใจที่เห็นเพื่อนมา เราไปนั่งคุยกันทางหลังบ้าน ซึ่งเป็นที่ส่วนตัวและเงียบดี เมื่อนายหมัดคนขับรถม้านำเอาห่อผ้าตามสายไปวางไว้หลังบ้าน แล้วก็เดินออกไป สายนั่งเรียบร้อยแล้วถามลุงว่าเมียของลุงกับป้าของหล่อนไปไหน ลุงบอกว่าไปธุระทางสำเพ็ง สายทำท่าทางกิริยาโล่งใจแล้วบอกว่า

"ตาล กันเอาของมาฝากแกให้ช่วยรักษาไว้ด้วย เพราะแกมีลูกเมียเป็นหลักฐานแล้ว ส่วนกันยังโสดมีแต่พวกบ่าวไพร่ แม้ว่าเขาจะจงรักภักดีต่อกันก็จริง แต่กันยังไม่ไว้ใจเท่าแก"

ลุงจึงถามว่ามีอะไรบ้างที่สายเอามาฝาก สายยกห่อขึ้นเอาวางไว้บนโต๊ะแล้วเปิดห่อออก มันเป็นห่อทองคำที่เป็นแท่งๆ มีจำนวนมาก ลุงตกตลึง เพราะมันเป็นของที่มีราคาไม่น้อย จึงถามสายว่า

"นี่ แกบอกให้ใครรู้หรือเปล่าที่เอาของมาฝากกันนี่น่ะ"

สายสั่นศีรษะแล้วบอกว่า

"ไม่มีใครรู้หรอก กันไม่ได้บอกใครเลย" ลุงถามต่อไปอีกว่า

"แล้วเจ้าหมัดล่ะ มันคงรู้ซิ" สายบอกว่า

"เจ้าหมัดมันเป็นคนซื่อ มันก็ไม่รู้เหมือนกัน กันไม่ได้บอกมัน"

ลุงจึงพูดขึ้นว่า "อย่างนั้นก็ค่อยยังชั่วหน่อย"

สายถามว่า "ทำไมถึงว่าค่อยยังชั่วล่ะ"

"ถ้ามีคนรู้ว่าแกเอาของมีค่ามาฝากกันไว้ มันก็ไม่ปลอดภัยสำหรับกัน เพราะอาจมีคนโลภพาพรรคพวกมาบีบคอกันตายก็ได้" สายเห็นด้วย แล้วพูดว่า

"กันเองก็คบพวกนักเลงหลายคน ยังไม่รู้ว่าใครจะซื่อต่อเราจริง ถ้าพบคนที่ไม่ซื่อกันก็จะลำบาก เพราะพวกนี้เข้าออกบ้านกันได้ตลอดเวลา แม้สมบัติของกันจะซ่อนไว้มิดชิดก็จริง แต่มันก็ไม่ค่อยปลอดภัยนัก เพราะวันหนึ่งเจ้าพวกนี้อาจจะรู้ก็ได้ กันเบาใจที่เอามาฝากแกไว้"

วันนั้นลุงได้จัดอาหารและเหล้ามาเลี้ยงสายด้วย และได้นำเอาทองคำแท่งของสายไปเก็บไว้ในที่ปลอดภัย โดยไม่มีใครรู้แม้แต่เมียของลุง

ต่อจากนั้นมาสายก็มาเยี่ยมเยียนเสมอ เพราะลุงไม่ค่อยได้มีเวลาไปไหน นอกจากติดต่อเรื่องการค้า ความสนิทสนมของสายกับจำปีเมียลุงก็มากขึ้น มีการหยอกเย้าล้อเลียนกันอย่างสนิทสนม ครั้งแรกก็ดีใจที่เพื่อนกับเมียสนิทสนมกันดี ยิ่งนานความสนิทสนมก็มากขึ้น มีการล้อเลียนจับมือถือแขน ทั้ง ๆ ที่ต่อหน้าต่อตาลุง ดูเหมือนเมียของลุงก็เป็นใจยั่วด้วย เมื่อไม่คิดก็ไม่มีอะไร แต่ความรักเมียมากก็ยิ่งทำให้คิดมาก คิดว่าต่อหน้าลุงก็ยังยั่วถึงเพียงนี้แล้ว ถ้าลับหลังแล้วจะเพียงไหน ยิ่งคิดมากความหึงหวงก็เกิดขึ้นมาก ยิ่งรักเมียมากก็ยิ่งโกรธมาก ความรู้สึกสำนึกในบุญคุณ และความเป็นเพื่อนค่อย ๆ จางลง ยิ่งคิดยิ่งโกรธ บางเวลาลุงกัดฟันบริภาษด้วยความโกรธสุดขีด

"อ้ายสาย มันทรยศ จะเป็นชู้กับเมียข้า"

ยิ่งคิดไป ความโลภ ความหลง ความโกรธ ก็ยิ่งเพิ่มขึ้น จิตใจเหี้ยมเกรียมขึ้น คิดว่าถ้ากำจัดสายเสียแล้ว นอกจากจะสบายใจขึ้นยังจะได้ทรัพย์สมบัติของสายที่นำมาฝากไว้ และลบล้างหนี้สิน ๕๐ ชั่งด้วย ความหึงหวงบวกกับความโลภ เหมือนกองไฟราดด้วยน้ำมันกรุ่นอยู่ในใจลุงตลอดเวลา ลุงแสดงกิริยาภายนอกกับสายและเมียของลุงอย่างปรกติ แต่ในใจของลุงนั้นคิดจะพิฆาตอยู่ทุกเวลา การค้าเวลานั้นก็เจริญมาก ผลไม้ก็ต้องเพิ่มจำนวนส่งออกเพราะขายดี กล้วยหอมและส้มโอมีผู้ต้องการมาก จนต้องเพิ่มจำนวนส่งขึ้นทุกเที่ยวเรือ บางครั้งไม่พอส่ง ต้องไปหาซื้อตามสวนใกล้เคียงพระนคร ได้ไปติดต่อกับ

เจ้าของสวนแห่งหนึ่งทางฝั่งธนบุรี ซึ่งส้มโอมีชื่อชั้นดี เจ้าของสวนนี้มีบุตรสาวคนหนึ่ง ชื่ออำแดงสำลี อายุเพิ่งรุ่นสาว ร่างท้วมขาวสวย พูดจาไพเราะ ลุงก็นึกถึงสายขึ้นมาได้ ก็พาสายมาเที่ยวสวนส้มโอของอำแดงสำลีด้วย สังเกตดูสายมีความพอใจในรูปโฉมของสำลีมาก

เมื่อไปถึงคราวใดเราก็มักไปพักที่บ้านเพื่อนคนหนึ่ง ซึ่งมีสวนติดต่อกับสวนของอำแดงสำลี และเพื่อนคนนั้นก็มักเลี้ยงอาหารและเหล้ายาปลาปิ้งทุกครั้งที่ไป และสายก็มักเมาทุกครั้งเหมือนกัน ลุงสังเกตดูรู้สึกว่าอำแดงสำลีก็ไม่รังเกียจสาย แต่สำหรับผู้ใหญ่ทางฝ่ายสำลีรู้สึกจะไม่พอใจที่สายเป็นพวกขี้เหล้าเมายา และเป็นนักเลงการพนัน แต่ฐานะของสายก็เป็นคนร่ำรวยมาก จึงยังตัดสินใจไม่ถูก

วันที่จะเกิดเหตุใหญ่นั้น สาเหตุเกิดจากความ หึงหวง และ ความโลภ ความอิจฉาริษยา ของลุงเป็นเหตุ ความจริงถ้าลุงจะมีสติมีความคิด บังคับใจของตนเองไม่ให้มีความโลภเข้าเป็นเจ้าหัวใจแล้ว คงคิดได้ว่าถ้าอำแดงสำลีแต่งงานกับสายแล้ว หนามยอกอกที่เข้าใจว่าสายเป็นชู้กับเมียลุงก็หายไปเอง. แต่นี่เพราะความโลภอยากได้สมบัติของสายมาเป็นของตัว ทำให้ลุงไม่ยอมคิดอะไรทั้งสิ้น แผนการณ์ที่จะทรยศต่อเพื่อนผู้มีพระคุณ ทำให้ลืมทุกสิ่งทุกอย่าง ลืมโอวาท ลืมศีลธรรม ลืมบาปกรรมทั้งสิ้น มีแต่จิตใจที่คอยจะสังหารเพื่อนรักให้ได้อย่างเดียว เพื่อให้ได้มาซึ่งสมบัติ และบ่งหนามที่ยอกอกให้หลุดพ้น

ในวันนั้นเองเวลาจวนบ่าย สายได้มาชวนลุงไปสวนฝั่งธนบุรี เพื่อจะไปหาอำแดงสำลีคนรัก ลุงตกลงไปด้วย เราทั้งสองจึงขึ้นรถม้าคู่ที่เจ้าหมัดเป็นคนขับไป และให้ไปจอดรออยู่ข้างโรงสีไฟของฝรั่งแห่งหนึ่ง แล้วเราก็ลงเรือจ้างขาประจำ คนแจวเรือชื่อตาหนู้ขี้ยาแจวข้ามฟากเข้าคลองไปถึงบ้านเพื่อน ซึ่งสวนติดอยู่กับสวนของอำแดงสำลี เพื่อนคนนี้ชอบพอกับสายและลุงมาก เขาก็อยากจะช่วยเหลือให้สายกับอำแดงสำลีได้แต่งงานกัน ทุกครั้งเรามักจะแวะบ้านเขา หลังจากไปบ้านของอำแดงสำลีคนรักของสายแล้ว วันนี้ก็เช่นกัน เมื่อไปหาอำแดงสำลีแล้วเราก็มาแวะที่บ้านเพื่อนผู้นี้อีก และเขาก็จัดการรับรองด้วยเหล้าและอาหารตามเคย

ลุงพยายามกินแต่เพียงน้อยเพื่อไม่ให้เมา แต่สายนั้นคงเมามากตามเคย เมื่อจะลาเจ้าของบ้านกลับ สายก็เดินไม่ตรงเสียแล้ว ลุงพยายามจะช่วยพยุง แต่สายเป็นคนที่มีทิฏฐิความถือดี แม้จะเมาเพียงไรถึงหกล้มหกลุก ก็ไม่ยอมรับว่าตัวเองเมา เพื่อนคนนั้นเห็นสายเมามากก็ขอร้องให้นอนพักที่บ้านเขาก่อน เมื่อสร่างดีแล้วค่อยไปสายก็ไม่ยอม ลุงเข้าไปพยุงก็สบัดมือไม่ยอมให้พยุงบอกว่าไม่เมา พอมาถึงท่าน้ำซึ่งเรือจ้างจอดรออยู่นั้นกว่าจะลงเรือได้ก็แสนจะลำบากเกือบจะตกน้ำเสียหลายครั้ง แต่ก็ยังดีที่ลงเรือได้โดยปลอดภัย เมื่อนั่งในเรือเรียบร้อยแล้ว ตาหนูคนแจวเรือก็ถ่อเรือออกจากท่ามาตามลำคลอง เพราะใช้แจวไม่ได้เนื่องจากน้ำแห้งขอดมากถ่อมาจนถึงปากคลอง ออกแม่น้ำเจ้าพระยาจึงได้ใส่หูแจว แล้วแจวทวนน้ำขึ้นไปทางเหนือก่อนที่จะข้ามฟาก เวลานั้นเป็นเดือน ๑๑–๑๒ น้ำเหนือไหลลงมาเชี่ยวมาก จะแจวตัดตรงเหมือนเวลาธรรมดาไม่ได้ น้ำจะพัดเรือไปไกลจากที่หมาย ลุงนึกในใจว่าแผนการณ์ที่คิดไว้คงสำเร็จคราวนี้แน่ อีกใจหนึ่งก็อยากเลิกล้มแผนการณ์อุบาทว์นี้เสีย แต่เหมือนมีมารร้ายมากระซิบเตือนอยู่เสมอว่า

"ถ้าไม่ทำคราวนี้คงไม่มีโอกาสอีกแล้ว ลงมือวันนี้เดี๋ยวนี้ทรัพย์สมบัติก็จะเป็นของแกหมด"

ทุกครั้งที่ลุงตัดสินใจก็มีเสียงกระซิบเตือนให้ลงมือเสมอ ลุงคิดว่าเพราะไม่ได้ปฏิบัติตามอาจารย์สั่งสอน ละทิ้งการประพฤติรักษาศีล ๕ ผีร้ายจึงดลใจให้คิดชั่วอยู่เสมอ เพราะตัวเองก็มีความชั่วอยู่แล้ว มันจึงถือโอกาสซ้ำเติมทำให้ขาดสติขาดความยั้งคิดไปในทางที่ดี มีแต่ทางชั่วมารแห่งความชั่วมันได้มาสิงในกายของลุงเสียแล้ว

ลุงเริ่มลงมือยั่วสายทันที "เฮ้ย ! เมามากก็นั่งให้มันดี ๆ หน่อยเดี๋ยวจะตกน้ำตกท่าไป" ลุงรู้นิสัยดีว่า ยิ่งห้ามก็เหมือนยิ่งยุสายพยายามลุกขึ้นยืนเก้ ๆ กัง ๆ อยู่กลางลำเรือ เพื่อแสดงให้เห็นว่าเขาไม่เมา ลุงก็ตะโกนไปอีก

"อย่า ! สายอย่ายืน !"

แต่ในใจคิดว่าให้มันยืนได้นานเท่าไรก็ยิ่งดี หรือถ้าจะตกน้ำลงไปก็ยิ่งดีใหญ่ ลุงจะได้ไม่ต้องลงมือฆ่าสายเอง สายหลงกลเสียแล้ว เพราะเขาไม่คิดว่าเพื่อนรักอย่างลุง

จะกล้าทรยศ พอตาหนูแจวขึ้นไปทางเหนือกระระยะข้ามไป จึงเบนหัวเรือตัดเฉียงขึ้นเหนือ เมื่อออกมาเกือบถึงกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ก็พอดีมีเรือกลไฟของบริษัทป่าไม้ฝรั่งลำหนึ่ง แล่นมาด้วยความเร็วสูง บ่ายหน้าขึ้นมาทางเหนือ ตาหนูเห็นสายยืนดังนั้นก็ร้องเตือนว่า

"คุณครับ นั่งลงเถอะ เดี๋ยวคลื่นซัดเรือจะเปียกหมดแล้วจะตกลงไป"

สายก็ยังคงไม่ยอมนั่งด้วยความอวดดี ลุงชำเลืองดูเห็นตาหนู ซึ่งเมื่อบอกสายไม่เชื่อแล้ว ก็คอยระวังคัดหัวเรือออกรับคลื่นมันเป็นโอกาสที่ดีครั้งสุดท้ายของลุงที่ควรจะลงมือทำได้แล้ว ลุงรีบยืนขึ้นทำเป็นว่ากลัวลูกคลื่นจะซัดเข้ามาเปียก พอดีคลื่นมากระทบแคมเรือ ลุงรีบฉวยโอกาสนี้ แสร้งทำเซเสียหลักกระแทกไหล่ขวาของสายซึ่งกำลังยืนอยู่อย่างเต็มแรง สายเสียหลักตกใจร้องออกมาว่า

"เฮ้ย ! เฮ้ย"

ยังไม่ทันจะเอ่ยคำใดออกมาอีก ศีรษะของเขาก็ทิ่มตกลงไปในแม่น้ำ และจมหายไปทันที แม้ว่าเป็นแผนการณ์ที่กำหนดขึ้นเอง ก็อดทนที่จะตื่นเต้นไม่ได้ ทันใดนั้นเรือเอียงวูบลงน้ำเข้ามาทางกราบเรือ ลุงรีบนั่งลงจับแคมเรือไว้ ขณะเดียวกันตาหนูกำลังคัดแจวอย่างเต็มกำลัง พอเรือเอียงแจวที่แกออกแรงวัดก็พ้นน้ำขึ้นมา ตาหนูเสียหลักเลยหกล้มลงที่ท้ายเรือนั่นเอง แต่แกไม่ทันตกน้ำเพราะแกรีบคว้าหลักแจวไว้ทัน เรือก็ทรงตัวได้ไม่ล่ม พอแกรู้ว่าสายตกน้ำหายไปแกตกใจมากปากคอสั่น

"แย่แล้ว คุณสายตกน้ำไป น้ำมันเชี่ยวเหลือเกินจะทำอย่างไรดีล่ะ เจ้าพ่อเจ้าแม่ประจำคุ้งน้ำนี่ช่วยคุ้มครองด้วยเถอะ อย่าให้คุณสายเป็นอะไรไปเลย"

แกพูดเสียงสั่น น้ำตาคลอ ยกมือขึ้นไหว้ ๔ ทิศ ราแจวตาก็จ้องบนพื้นน้ำเพื่อจะเห็นสายโผล่ขึ้นมาบ้าง แล้วรำพันต่อไปว่า

"โธ่ ! คนดี ๆ อย่างคุณสายไม่ควรจะอายุสั้นอย่างนี้เลย ต่อไปนี้อ้ายหนูจะไปพึ่งใคร ใครจะดีเหมือนคุณสาย เจ้าประคุณขออย่าให้เป็นอันตรายเลย หัวหมู บายศรี เป็ดไก่ อ้ายหนูยอมแก้บนทุกอย่าง ขอชีวิตคุณสายกลับมาเถิด"

เมื่อลุงได้ยินตาหนูรำพันความดีของสาย ความรู้สึกผิดชอบก็กลับคืนมา ระลึกถึงการเคยเป็นเพื่อนช่วยเหลือ พอได้คิดแล้วก็ใจหายน้ำตาร่วงลงโดยไม่รู้สึกตัว เพราะจิตใจปั่นป่วนเหมือนคนบ้า จะดีใจหรือเสียใจก็พูดไม่ถูก ลุงรีบตะโกนด้วยเสียงดังว่า

"ช่วยด้วยคนตกน้ำ ช่วยด้วยคนตกน้ำ"

ไม่ช้านักตามสองข้างลำน้ำ ซึ่งส่วนมากเป็นเรือกสวน ก็มีเรือสำปั้น เรือชล่าเรือมาดและเรืออีแปะ ค่อย ๆ โผล่ออกมาทีละลำสองลำ สุดแต่ใครจะมีเรืออะไรนำออกมาทั้งหญิงและชายลำละสองคนสามคน จนในที่สุดก็เต็มลำน้ำ บางลำพายมาเกาะเรือของลุงถามถึงว่าเพราะเหตุใดเพื่อนถึงตกน้ำลงไป ลุงอธิบายให้เขาฟังว่าสายเมาและลุกขึ้นยืนเก้ ๆ กัง ๆ ห้ามก็ไม่ฟัง พอดีคลื่นเรือกลไฟซัดมากระทบแคมเรือเสียหลักหัวทิ่มตกลงไปในน้ำ คว้าตัวไว้ไม่ทัน เพราะลุงก็เกือบ ๆ จะตกลงไปเหมือนกัน ต้องรีบยึดแคมเรือไว้ตาหนูคนแจวเรือก็ว่าตามอย่างลุง เพราะแกไม่ทันเห็นลุง กระแทกไหล่สาย แกมัวแต่คอยคัดท้ายเรือระวังรับคลื่น

เมื่อชาวบ้านได้ทราบเรื่องก็ตะโกนกันต่อ ๆ ไปว่าคนเมาตกน้ำ ว่ายน้ำไม่เป็นด้วยเสียงร้องบอกก้องไปทั่วท้องน้ำ เพราะคนทางฝั่งก็ตะโกนถามมาเพราะอยากรู้เรื่องเหมือนกันแม้จะรู้ว่ามีหวังน้อยเหลือเกิน แต่พวกชาวบ้านหมู่นั้นเป็นผู้มีจิตใจสูงหวังเอาบุญ ก็ช่วยกระจายเรือเป็นหน้ากระดาน คอยมองดูว่าจะโผล่ขึ้นที่ใดบ้าง จนพลบค่ำเข้าไต้เข้าไฟจึงพากันกลับด้วยความเศร้าใจ

หลังจากนั้น ลุงก็ได้ขึ้นจากเรือที่ท่าโรงสีไฟของฝรั่ง ลุงรีบอธิบายให้เจ้าหมัดซึ่งยังรออยู่ให้รู้ว่าสายเมาเหล้าตกน้ำหายไป ลุงช่วยไม่ทัน เจ้าหมัดทั้งตกใจและตกตลึงแล้วก็ร้องไห้อาลัยรักนายของมัน ต่อจากนั้นลุงก็ได้จัดคนเที่ยวตามหาศพ สามวันต่อมาโปลิศน้ำได้พบศพของสายลอยขึ้นแถววัดบางกระสอบ ใกล้ท่าหิน ปากลัด ใต้เมืองนครเขื่อนขันฑ์ เมื่อสอบสวนเสร็จแล้วลุงก็จัดการเผาศพสายจนเป็นที่เรียบร้อย เพราะโบราณถือว่าการตายชนิดนี้ไม่ดี ศพเอาไว้นานไม่ได้ ต่อนั้นก็มีคนอ้างเป็นญาติของสายเพื่อขอรับมรดก แต่ลุงก็ไม่ได้ใส่ใจ เพราะสายคงมีแต่ที่ดินและบ้านซึ่งมีตราจอง ทรัพย์สินอื่นคงหมดไปมาก เพราะใช้เติบและใจใหญ่ เหตุการณ์ล่วงเลยมาโดยไม่มีใครทราบและสงสัยว่าการตายของสายจะเป็นการฆาตกรรม ทรัพย์สมบัติของสายที่ฝากไว้ และเงินที่สายให้ลุงยืม ก็ไม่มีใครล่วงรู้เลย

เมียของลุงเมื่อได้ทราบข่าวการตายของสายก็เศร้าโศกมาก มันทำให้ลุงแสลงใจยิ่งนัก คิดว่าสายคงมีความสัมพันธ์ทางชู้สาวกับเมียเป็นแน่ ทำให้นึกชังน้ำหน้าเมียไปด้วย

ครั้งหนึ่งเมียของลุงได้พรรณนาถึงคุณความดีของสาย หล่อนบอกว่าเมื่อสายยังมีชีวิตอยู่นี้ ได้แกล้งเย้าหยอกหล่อนต่อหน้าลุงก็เพราะอยากรู้ใจเพื่อนว่ารักเมียมากหรือรักเพื่อนมาก ตามปกติแล้วสายไม่เคยยั่วเย้าลับหลังเลย บางครั้งเมื่อลุงไม่อยู่บ้านอยู่แต่เมีย เมื่อสายมาหาทราบว่าลุงไม่อยู่ เขาจะรีบกลับทันที ไม่ยอมอยู่ลำพังสองต่อสองกับหล่อน ลุงทราบเรื่องนี้เข้าก็ตกใจและเสียใจมากน้ำตาไหลออกมาทันที เพราะหลงเข้าใจผิดในตัวสาย แท้จริงสายต้องการเพียงจะลองใจลุงเท่านั้นเอง เมียของลุงมีความสงสัยในการตกน้ำตายของสาย เพราะว่ามันไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะตามธรรมดาตามสัญชาตญาณเมื่อมีคลื่นมากก็ควรจะย่อเข่าลงจับแคมเรือ จะตกน้ำอย่างไม่เป็นท่าแบบนั้นไม่ได้ ครั้นมาเห็นกิริยาของลุงก็ยิ่งสงสัยมากขึ้น ลุงได้พยายามอธิบายให้เข้าใจว่าสายเมามาก ตาหนูคนแจวเรือจ้างก็ยังเห็นและเป็นพยานได้ แต่เมียของลุงก็ยังไม่หายสงสัย ลุงเคยคิดว่าถ้าสายตายทรัพย์สมบัติของสายที่ฝากไว้ จะทำให้ลุงมีความสุข เพราะจะนึกอะไรทำอะไรก็ได้ตามประสงค์ แต่บัดนี้รู้ตัวว่าคิดผิดถนัด แม้จะได้สมบัติไว้มากมายเท่าใดก็ตามแต่มันไม่ทำให้จิตใจเป็นปกติได้ มันไม่ทำให้มีความสุขความสบายใจแม้แต่น้อย ลุงหลอกคนอื่นได้ แต่ไม่สามารถจะหลอกตัวเองได้ ความรู้สึกผิดชอบเตือนอยู่เสมอว่า ลุงเป็นผู้ร้ายฆ่าคนตาย และคนตายนั้นก็เป็นเพื่อนรักที่มีบุญคุณอย่างล้นเหลือต่อลุง จิตใจก็คอยหวาดสะดุ้งกลัว คล้ายกับมีวิญญาณของสายมาคอยติดตามจ้องดูลุงอยู่เสมอ แต่ลุงพยายามแสดงกิริยาภายนอกให้เป็นไปตามธรรมดา ไม่ยอมให้ใครล่วงรู้ความผิดปกติในจิตใจ เมียของลุงคงสังเกตเห็น จึงได้เตือนให้ลุงไปรดน้ำมนต์และรักษาตัว เพราะรู้สึกว่าจะมีทุกข์หนักอยู่ในใจ ลุงปฏิเสธว่าไม่ได้เป็นอะไรเลย และแก้ตัวว่าบางครั้งการค้าขายก็ต้องใช้ความคิดมาก จนทำให้นอนไม่หลับก็เป็นได้

ยิ่งนานวันเข้าความสำนึกผิดก็ยิ่งทรมานจิตใจอย่างหนัก ทำให้เกือบ ๆ จะกลายเป็นบ้าทีเดียว แม้จะมีเสียงอะไรตกหรือเสียงอะไรดังก็สะดุ้งตกใจ คิดว่าโปลิศกำลังมาจับตัวลุง มันเป็นการทรมานจิตใจอย่างที่สุด จิตใจไม่เป็นของตัวเอง คอยสะดุ้งหวาดกลัวอยู่เสมอ

เงินทองไม่ได้ช่วยอะไรเลย ลุงมองดูเพื่อนบ้านบางคน แม้เขาจะยากจนเข็ญใจแต่ก็หน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส พูดจาหัวเราะกันอย่างมีความสุข เพราะเขามีใจบริสุทธิ์ ไม่ต้องคอยหวาดกลัวอะไรเหมือนเรา ลุงอิจฉาความสุขเหล่านั้น เมื่อไม่มีอะไรดับทุกข์ก็หันเข้าหาเหล้าดื่มมันเพื่อให้เมา เพื่อให้ลืมความทุกข์ดื่มจนหลับไป การงานก็ปล่อยปละละเลยให้เป็นหน้าที่ของคนงาน

ต่อมาเมียของลุงตั้งครรภ์ ลุงดีใจมาก คิดว่าบางทีอาจจะทำให้จิตใจของลุงดีขึ้น ลุงพยายามทนุถนอมเมีย บอกให้เขารักษาตัวให้ดีจนกว่าจะถึงกำหนดคลอด เวลาผ่านมาหลายเดือน จวนจะครบกำหนดคลอดอยู่แล้ว วันหนึ่งลุงจำได้ว่าใจคอไม่ดีเลย นึกแต่เรื่องที่ได้ก่อกรรมทำชั่วเอาไว้ ลุงรู้ตัวว่าร่างกายผ่ายผอมทรุดโทรมลงมาก เมื่อส่องกระจกดูก็ตกใจ เพราะเมื่อก่อนรูปร่างของลุง หน้าตาอิ่มเอิบล่ำสันสมเป็นชายอกสามศอกเป็นที่ต้องตาของหญิง บัดนี้ผิดรูปผิดร่าง ตาลึกแก้มตอบผิวกร้านดำดูแก่กว่าวัย เห็นแล้วก็เสียน้ำใจ เพราะดื่มแต่เหล้าวันนั้นก็เช่นกัน ตอนเย็นนั่งดื่มเหล้าไม่ยอมกินข้าวเย็นดื่มจนเมาฟุบหลับไปบนชานหลังบ้านนั่นเอง

ขณะที่ฟุบหลับไปนั้น ลุงก็มองเห็นสายเดินตรงเข้ามาหา เขานุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงินเหมือนกับวันที่ตกน้ำตาย หน้าตาถมึงกิริยาบอกว่าโกรธจัด สายมายืนอยู่ตรงหน้าลุงแล้วชี้หน้าด่าลุงว่า

"อ้ายตาล อ้ายคนทรยศ ใจมึงเลวยิ่งกว่าสัตว์ มึงแทนคุณกูด้วยการผลักกูตกน้ำ เสียดายที่กูหลงคิดว่ามึงเป็นเพื่อนตายหลงรักและไว้ใจมึง ความโลภเปลี่ยนจิตใจของมึงให้กลายเป็นสัตว์ป่า มึงฆ่ากูเพื่อหวังจะได้สมบัติของกูใช่ไหม อย่าหวังเลยว่าจะครอบครองสมบัติของกูไปได้ตลอดรอดฝั่ง กูจะไม่ให้มึง จำไว้นะอ้ายตาล อ้ายเพื่อนทรยศ กูจะเอาสมบัติของกู"

ลุงตกใจมาก ร้องอ้อนวอนต่อสายปากคอสั่น เพื่อจะขอลุกะโทษ

"สายเอ๋ย ยกโทษให้กันเถิด กันผิดไปแล้ว กันได้ทรยศต่อเพื่อน กันฆ่าเพื่อน ยกโทษให้กันเถิดสาย ถึงอย่างไรแกก็ตายไปแล้ว อย่าจองเวรจองกรรมกันเลย เท่าที่อยู่มาทุกวันนี้กันก็ทนทุกข์ทรมานทางจิตใจมากแล้ว"

เสียงผีสางของสายหัวเราะดังลั่น

"น่าขำมาก อ้ายตาล มึงฆ่ากูเพื่อหวังสมบัติของกูแล้วมึงไม่ให้กูจองเวร ยังมีหน้ามาอ้อนวอนกูอีก กูจะไม่ยอมยกโทษให้มึง อ้ายเพื่อนทรยศ อ้ายคนใจสัตว์ หมามันยังมีความกตัญญูดีกว่ามึงเสียอีก มึงมันฉลาดมาก แต่จงคอยรับกรรมของมึงให้ดี จำไว้นะอ้ายตาล อ้ายเนรคุณ"

พูดแล้วสายก็เดินตรงเข้าไปในห้อง ซึ่งเมียของลุงนอนอยู่ ลุงกลัวสายจะเข้าไปทำร้ายเมีย จึงรีบตะโกนเสียงหลงว่า

"อย่า! สาย อย่าไปทำอันตรายเมียข้า เขาไม่รู้เรื่องอะไร ข้าเอง ข้าคนเดียวเท่านั้น" แล้วลุงก็สะดุ้งตกใจตื่นเหงื่อโทรมตัวด้วยความหวาดกลัว ก็พอดีได้ยินเสียงเมียของลุงครวญครางอยู่ในห้อง ลุงยิ่งตกใจรีบวิ่งเข้าไปดู คิดว่าสายจะบีบคอหรือทำร้ายหล่อน แต่เมื่อเข้าไปในห้องก็ทราบว่า หล่อนกำลังเจ็บท้องจะคลอดลูก จึงรีบให้คนไปตามหมอตำแยมาทันที เห็นเมียลุงทำหน้านิ่วคิ้วขมวดด้วยความเจ็บปวดเพราะเป็นท้องสาว ลุงได้ช่วยเหลือปลอบโยนเอาใจเพื่อให้คลายความเจ็บปวดลงบ้าง ไม่ช้าหมอตำแยก็มาถึง รีบจัดการช่วยเหลือตามวิธีของแก ลุงก็ออกมานั่งคอยอยู่นอกห้องด้วยใจเป็นห่วง

ในไม่ช้าก็คลอดบุตรออกมาเป็นชาย ลุงดีใจมากที่ได้ลูกชายหัวปี แต่แปลกเด็กที่คลอดออกมานี้ไม่ร้องเหมือนเด็กอื่น ๆ เดือนหนึ่งผ่านไปก็แล้ว ๒ เดือนก็แล้ว ไม่เคยร้องเลย กินนมแล้วก็นอนหลับ เมียของลุงสงสารและเป็นทุกข์ว่าโตขึ้นจะเป็นใบ้ เที่ยวถามคนรู้จักว่าทำอย่างไรดีจึงจะให้ลูกร้องได้เหมือนเด็กอื่น ๆ บางคนก็แนะให้เอาใบพลูมาลนไฟแล้วเอาไปตบที่ปากเด็กบ้างและวิธีอื่น ๆ บ้าง แต่ก็ไม่เป็นผล เด็กคงไม่ร้องไม่พูดอย่างเดิม

วันหนึ่งลุงจำได้ว่า เมียของลุงจะไปอาบน้ำ และฝากลูกซึ่งยังแบเบาะให้ดูแล ลุงก็นั่งเล่นกับเด็ก แต่ขณะที่เล่นเย้าหยอกอยู่นั่นเองอดนึกไม่ได้ว่า เด็กคนนี้อาจจะเป็นสายมาเกิดเพื่อมาทวงสมบัติของเขาคืน ยิ่งคิดก็ยิ่งกลัว มองดูหน้าของเด็กยิ่งเหมือนหน้าของสาย จะเป็นด้วยตาลุงฝาด หรือเป็นเพราะอะไรก็เหลือเดา

ตาลุงจ้องหน้าเด็ก ยิ่งมองก็ดูคล้ายจะกลายเป็นหน้าสายขึ้นมาทันที หน้านั้นแสยะยิ้มเยาะ ๆ ลุงตกใจกลัวสุดขีดจะเป็นบ้า คว้าคอลูกได้ก็จะบีบให้ตายคามือ ก็พอดีแม่เด็กโผล่เข้ามา เมื่อเห็นลุงแสดงกิริยาเช่นนั้น ก็ตกใจ ร้องตวาดว่า

"หยุดนะ นั่นคุณจะทำอะไรลูก คุณทำไมใจร้ายอย่างนี้"

หล่อนพูดพลางก็ร้องไห้พลาง ผลักลุกให้ออกห่างจากเด็กทันที ลุงเองก็ตกตลึง ไม่นึกว่าเขาจะกลับมาเร็วเช่นนี้ ทราบภายหลังว่าลืมของไว้ในห้อง เมื่อได้สติจึงพูดแก้ตัวว่า

"โธ่หล่อนนึกว่าฉันจะฆ่าลูกของตัวเองได้ลงคอ ฉันอยากจะทำให้มันร้องไห้จะได้หายใบ้ เชื่อฉันเถิด ฉันไม่ใจร้ายพอที่จะฆ่าลูกได้หรอก"

เมียของลุงไม่ยอมเชื่อ วันนั้นหล่อนโกรธมาก ชี้หน้าว่าลุงอย่างหมดความเกรงกลัวว่า

"คุณเป็นคนใจคอโหดเหี้ยม ฉันไม่นึกเลยว่า คุณจะเป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่เคยมีใจเมตตากรุณาต่อคนยากคนจน ถ้าฉันไม่เห็นกับตาแล้วฉันจะไม่ยอมเชื่อว่าคุณใจร้าย คุณใจร้ายกับคนอื่นยังไม่พอไม่นึกว่าจะมาใจร้ายกับลูกของตัวเอง เพื่อนบ้านที่ยากจนตกทุกข์บากหน้ามาหาคุณ ก็ไม่เคยได้รับความช่วยเหลือจากคุณ คุณต้องการจะคบแต่คนรวย คบคนที่จะทำประโยชน์ให้คุณได้เท่านั้น คนไหนที่ไม่ได้ให้ประโยชน์กับคุณคุณก็ไม่คบเขา ฉันจะทำบุญทำทานก็ห้าม อ้างว่าเสียเงินเสียทองและไม่ได้รับประโยชน์ตอบแทน วันนี้ฉันเหลืออดทนแล้ว คุณใจร้ายแก่คนอื่นยังไม่พอ ยังจะฆ่าลูกให้ฉันเห็นต่ำตา อย่างนี้ฉันทนอยู่กับคุณไม่ไหวแล้ว"

หล่อนพูดพลางร้องไห้พลาง หล่อนไม่เคยโกรธมากเหมือนอย่างวันนี้เลยตั้งแต่อยู่ด้วยกันมา ลุงเองก็พูดไม่ออก จะเถียงก็ไม่ได้ เพราะที่หล่อนพูดมานั้นเป็นความจริงทั้งสิ้น ลุงไม่กล้าจะบอกว่า อ้ายเด็กลูกเราคนนี้ มันคือสายที่มาเกิดเพื่อทวงหนี้ของมัน จะยอมให้หล่อนรู้ความเลวของลุงไม่ได้เป็นอันขาด วันนั้นป้าของหล่อนเข้ามาห้าม หล่อนจึงยอมนิ่ง

ตั้งแต่วันนั้นมา หล่อนไม่ยอมให้เด็กคนนั้นพ้นสายตาหล่อนเป็นอันขาด คอยระวังอย่างใกล้ชิด ฉะนั้น การระหองระแหงระหว่างเราทั้งสองก็เกิดขึ้นเสมอ ๆ ลุงรู้สึกว่าไม่มีความสุขเลยตั้งแต่ลูกเกิดมาจนเดินได้แล้วแต่ก็ไม่ยอมพูด ไม่เคยเรียกพ่อและแม่ให้เป็นที่ชื่นใจสักคำ

วันสำคัญที่เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของลุงก็มาถึง วันนั้นลุงจำไม่ผิดว่า เป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ปกครองไพร่ฟ้า

ประชาชนด้วยความร่มเย็นเป็นสุขทั่วหน้ากัน ประชาชนทั้งชาวไทยและต่างประเทศที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารต่างมีความจงรักภักดีต่อพระองค์มาก เมื่อถึงวันเฉลิมพระชนม์พรรษาก็มีโอกาสที่จะแสดงจิตใจที่จงรักภักดีออกมาได้ปีละครั้ง ต่างก็ชื่นชมยินดีร่วมกันจัดงานเฉลิมฉลองเป็นการใหญ่ ด้วยความร่วมมือร่วมใจของข้าราชการ พ่อค้าและประชาชนทั่วประเทศ ไม่มีงานใดที่จะยิ่งใหญ่ และร่วมมือร่วมใจกันเท่างานนี้ ก่อนจะถึงวันงานหลายวันประชาชนต่างก็ตกแต่งซุ้มติดคำขวัญถวายพระพร ประดับด้วยประทีปโคมไฟและธงช้างเผือกงามน่าดูทั่วทุกหนทุกแห่ง ต่างประกวดประขันกัน แม้ฝรั่งต่างก็ตกแต่งบ้านเรือน ร้านค้าเขียนคำขวัญเป็นภาษาฝรั่ง ประดับธงชาติของตัวคู่กับธงช้างเผือก จุดประทีปโคมไฟดูสวยงามยิ่งนัก วัด ทุกๆ วัดไม่ว่าจะเป็นวัดไทยวัดพวกเข้ารีต หรือสุหร่าแขก ต่างก็ตั้งซุ้มขึ้นที่หน้าวัดประดับโคมไฟสีต่าง ๆ เพื่อแสดงความจงรักภักดี ส่วนรถไอซึ่งมีฝรั่งเป็นผู้จัดการ ก็มีการตบแต่งรถประกวดประขัน มีรางวัลพิเศษสำหรับรถที่ตบแต่งได้สวยงามที่สุด หรือแต่งได้ขบขันกว่าคันอื่น ฉะนั้น พอรุ่งเช้าของวันเฉลิมพระชนม์พรรษา พวกเด็ก ๆ พากันตื่นเต้นมากพอตื่นเช้าขึ้นมานั่งข้างถนนคอยดูรถไอแล่นผ่านไปมา แต่ละคันก็ตบแต่งกันแปลก ๆ บางคันก็ทำเป็นรูปพระฤๅษีพาหนุมาณไปถวายเจ้าลังกา บางคันก็ทำเป็นรูปวันทองห้ามทัพ มีพระไวกำลังนั่งกราบเปรตวันทองซึ่งมีไฟจุดที่หัว ส่วนมากมักตบแต่งตุ๊กตาเหล่านี้ไว้ที่ตะแกรงหน้ารกหรือบนหลังคา ส่วนที่ตัวรถก็ประดับด้วยอุบะดอกไม้สด ได้แก่พวกดอกมะลิ ดอกจำปาและกุหลาบส่งกลิ่นหอมตลบและสวยงามมาก การประกวดกันนี้เป็นที่สนุกสนาน ทั้งคนโดยสารและคนขับ พวกชาวบ้านนอกก็อุ้มลูกจูงหลานแต่งตัวสีฉูดฉาด เข้ามาดูการประกวดประขัน และมหรสพการละเล่นต่าง ๆ ที่มีทั่วกรุง แม้แต่ชาวอินเดียซึ่งส่วนมากรับจ้างเฝ้ายามรับจ้างเป็นโปลิศก็มีความจงรักภักดีร่วมกันจัดละครแขก เรื่องรามเกียรติ์ซึ่งหาดูได้ยากในยามปกติ ตามสุเหร่าต่างๆ ก็พากันประกอบพิธีทางศาสนาอิสลาม เพื่อให้องค์พระมหากษัตริย์เจริญพระชนมายุยืนนาน เอกชนบางแห่งก็ตั้งโรงทานแจกอาหารแก่คนทั่วไป อาหารส่วนมากเป็นพวกขนมจีนแกงเผ็ดต่าง ๆ ลอดช่องน้ำกะทิ บางแห่งก็แจกอัฐเงินคนละ ๑ เฟื้อง บางแห่งก็แจกคนละหนึ่งสลึง แล้วแต่ศรัทธาที่จะร่วมการกุศลในวันเฉลิมพระชนม์พรรษา ส่วนทางน้ำนั้นสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในตอนกลางคืนระยิบระยับไปด้วยแสงไฟ ตามโรงสีที่อยู่ริมน้ำก็มีการละเล่นแทบทุกแห่ง เรือเดินทะเลที่จอดอยู่ในลำน้ำก็จัดธงทิว และตบแต่งโคมไฟสว่างไปทั่วท้องน้ำ

ในเรือใหญ่มีการเลี้ยงดูเต้นรำอย่างสนุกสนาน พวกประชาชนนอกจากจะมีความสนุกสนานแล้ว ยังมีความชื่นอกชื่นใจที่ได้ร่วมกันจัดงานเฉลิมพระชนม์พรรษาแด่พระมหากษัตริย์ที่รักยิ่ง

อันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถอย่างเยี่ยมยอดพระองค์หนึ่ง พระองค์ได้ทรงนำสยามรัฐนาวาผ่านมรสุมของบรรดานักล่าเมืองขึ้นของชาติมหาอำนาจในสมัยนั้น นักล่าเมืองขึ้นเหล่านั้นทำให้ประเทศเล็กประเทศน้อย เพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียงตกเป็นเมืองขึ้น เว้นแต่สยามประเทศเดียว เป็นจุดสุดท้ายที่นักล่าเมืองนั้นพยายามจะแผ่อำนาจเข้ามาครอบครอง เช่นนำเรือมารุกรานทางอ่าวสยาม นำความโกรธแค้นมาสู่ประชาชนพลเมืองและทหารเป็นอันมาก ต่างก็จะขออาสาเอาชีวิตเข้าป้องกันบ้านเกิดเมืองมารดร แม้กระทั่งพระภิกษุสงฆ์ก็จะขอลาสิกขาอาสาป้องกันประเทศชาติและพระมหากษัตริย์ แต่ด้วยพระปรีชาญาณอันสุขุมรอบคอบของพระองค์ ทรงเล็งเห็นว่า การต่อสู้นั้น นอกจากจะเสียเลือดเนื้อและชีวิตของไพร่บ้านพลเมืองแล้ว ก็ไม่ยังประโยชน์อะไร นอกจากจะเสียเปรียบทุกด้าน เพราะสยามยังไม่พร้อมที่จะทำสงครามพระองค์จึงทรงห้ามไว้และให้ความเห็นอกเห็นใจในความภักดีของพลเมือง ทั้ง ๆ ที่โกรธแค้นกันทั่วประเทศ อยากจะประหารผู้รุกรานให้สมแค้น เมื่อพระองค์ห้ามก็มิได้มีผู้ใดฝ่าฝืนพระองค์สู้เสียสละแผ่นดินบางส่วนเพื่อแรกกับประเทศทั้งประเทศ จากนั้นพระองค์ก็มิได้ทรงนิ่งนอนพระทัยอุตสาหะวิริยะ สละความสุขส่วนพระองค์ เสด็จฝ่าคลื่นลมและทางทุรกันดารจากประเทศสยามไปสู่ทวีปยุโรป ทรงพบปะกับประมุขของประเทศชาติต่าง ๆ เพื่อเชื่อมสัมพันธไมตรีด้วยพระอัธยาศัยละมุนละม้ยของพระองค์ ทำให้ทรงเป็นที่รักใคร่และเป็นที่ซาบซึ้งตรึงใจในบรรดาประมุขของประเทศและเจ้านายชั้นสูงในยุโรป อย่างไม่เคยมีพระมหากษัตราธิราชประเทศในเอเซียเคยรับเกียรติอันสูงยิ่งเช่นนี้มาก่อน เมื่อพระองค์เสด็จกลับสยาม ต่างก็พากันอาลัยรักอย่างสุดซึ้งเหมือนญาติสนิท ประเทศไทยดินแดนแห่งช้างเผือกก็เป็นที่รู้จักของนานาประเทศตลอดมา ทำให้พวกนักล่าเมืองขึ้น ที่หมายมั่นประเทศสยามเป็นจุดหนึ่งก็สงบไม่กล้ารุกรานต่อไป เป็นเพราะพระองค์ทรงสุขุมและปรีชาสามารถ ประเทศสยามจึงได้อยู่เย็นเป็นสุข พระเกียรติคุณและพระราชกรณียกิจที่พระองค์ทรงทำเพื่อประโยชน์ของประเทศนั้นยิ่งใหญ่ และได้ปรากฏแก่ประชาชนและชาวโลกมาแล้ว

ฉะนั้น ประชาชนชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งได้มาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร จึงพากันขนานพระนามว่า "สมเด็จพระปิยมหาราช" คุณธรรมความดีของพระองค์สมัยนั้น เป็นที่เคารพรักใคร่ฝังใจ เป็นนิสัยสันดานประจำตัวของชาวไทยทั่วไป หากมีใครไม่ชอบหน้าใครหรือมีการโกรธเคืองส่วนตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ ด้วยเหตุอันใดก็ตาม เมื่อจับกลุ่มพูดถึงคุณงามความดีของในหลวง ต่างก็ยิ้มแย้มแจ่มใสเข้าหากัน จนลืมความโกรธเคือง ไม่ชอบหน้าชอบตาก็หายสิ้น จนพูดกันติดปากในสมัยนั้นว่า "ถ้าได้พบพระพักตร์ในหลวงเพียงครั้งหนึ่งเป็นสิริมงคลแก่ผู้พบพระองค์ท่านไป ๗ วัน"

ส่วนลุงนั้นแม้จะเป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่มีความเอื้อเฟื้อต่อคนอื่น เป็นคนใจร้ายก็จริง แต่ลุงก็ไม่ได้ขาดความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลุงได้ตบแต่งบ้านด้วยประทีปโคมไฟเหมือนกัน แล้วแจกอัฐเงินให้คนในบ้าน อนุญาตให้ออกไปเที่ยวชมงานได้ ในคืนวันนั้นพวกคนใช้ในบ้าน และพวกคนงานได้ออกไปเที่ยวงานกันหมด คงเหลือแต่ลุง เมีย และลูก เมียของลุงไม่ได้ไปเที่ยวงาน เพราะเจ้าลูกใบ้ไม่ค่อยสบายจึงนอนแต่หัวค่ำ ส่วนบ้าของเมียก็ไปดูละครแขกซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้าน ลุงไปกินเลี้ยงมากลับแต่หัวค่ำ รู้สึกตัวว่าออกจะเมามากสักหน่อยจึงตั้งใจจะเข้านอน ห้องนอนของลุงอยู่คนละห้องกับเมีย นับตั้งแต่เกิดระหองระแหงกัน เมียและลูกนอนอยู่อีกห้องหนึ่ง ลุงเดินผ่านห้องของเมียและลูกเห็นเปิดไฟ เข้าใจว่าคงจะหลับกันแล้วลุงจึงเข้านอน แต่ไม่ได้ปิดประตูห้อง พอใกล้จะหลับก็ได้ยินเสียงหนึ่งซึ่งทำให้ลุงสะดุ้งตกใจกลัว พยายามจะลุกขึ้นหนีแต่ไม่สำเร็จ เพราะรู้สึกเหมือนเนื้อตัวมันหนักหมด กำลังแรงกระดุกกระดิกไม่ไหว แม้แต่พลิกตัวก็ทำไม่ได้ ลุงขอสารภาพว่ากลัวจนสุดขีด เพราะเสียงนั้นคือเสียงของสายนั่นเอง ลุงลืมตาไม่ขึ้น ตามองอะไรไม่เห็น เสียงหัวเราะใกล้เข้ามา

"ฮ่ะ ! ฮ่ะ ! ฮ่ะ ! อ้ายตาล ถึงเวลาของมึงแล้ว ถึงเวลาที่มึงจะต้องใช้เวรใช้กรรมที่มึงสร้างไว้ จงเตรียมตัวเถิด ไอ้ตาล ไอ้เพื่อนทรยศ"

พอลุงได้ยินเสียงนั้น มันหนาวสั่นเข้าไปในหัวใจกลัวแทบจะเป็นบ้า ลุงพยายามตั้งสติแข็งใจอ้อนวอนว่า

"สาย ข้ากลัวแล้ว อย่าฆ่าข้าเลย ข้ากลัวตาย สงสารข้าเถิด ไหน ๆ ข้าก็ผิดไปแล้ว"

เสียงหัวเราะดังก้องขึ้นอีกครั้ง แล้วสายก็กล่าวขึ้นด้วยความเคียดแค้นว่า

"มึงเคยฆ่ากูด้วยน้ำอย่างเลือดเย็น มึงไม่เคยคิดสงสารกูเลย ถึงคราวมึงบ้าง มึงกลับกลัวตาย มึงไม่ได้นึกถึงตอนที่มึงฆ่ากู มึงมีแต่ความโลภ ตาลกูเคยรักมึงมาก แต่มึงสิกลับไม่รักกู ทรยศต่อกู กูจะฆ่ามึงด้วยไฟ กูจะเผามึงทั้งเป็น"

ลุงตกใจกลัว ลืมตาก็ไม่ขึ้น ไม่รู้ว่าสายกำลังจะทำอะไรกับลุงได้ยินเสียงพูดอีกว่า

"อ้าว ! อ้ายตาล มึงจงลืมตาขึ้นดูโลกเสียเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนที่มึงจะตายไป"

เมื่อลุงลืมตาขึ้นก็ต้องตกใจสุดขีดจนขนลุกชัน เพราะผู้ที่แลเห็นคืออ้ายใบ้ลูกของลุงยืนถือตะเกียงลานลุกโพลง ตามธรรมดาตะเกียงดวงนี้ตั้งอยู่บนโต๊ะข้างเตียงนอน ลุงกระดิกตัวไม่ไหว ได้แต่นอนทำตาปริบ ๆ รอความตายเท่านั้น อ้ายใบ้เด็กอายุเพียง ๓ ขวบ สามารถยกตะเกียงลานซึ่งหนักเกินกำลังได้อย่างว่องไว ทำท่าจะขว้างมาที่มุ้งที่ซึ่งลุงนอนอยู่ ลุงหลับตากลัวร้องเสียงหลงว่า

"อย่า ! ไอ้หนูอย่าขว้างมา ! ประเดี๋ยวไฟไหม้หมด โอ๊ย ! กลัวแล้ว อย่า ! อย่า !"

ทันใดนั้น ตะเกียงลานในมือของลูกอ้ายใบ้ก็ถูกขว้างมายังข้างที่นอนของลุงทันที ลุงตกใจนอนตัวแข็งหลับตาสั่นหน้าแล้วร้องตะโกนว่า

"โอ๊ย ! ไฟไหม้แล้ว ชาวบ้านชาวช่องฉิบหายหมดแน่" แม้ลุงจะตะโกนสุดเสียงเพียงไร แต่ก็รู้สึกว่าเสียงอยู่แต่ในลำคอเท่านั้น แต่สายก็สามารถได้ยินและเข้าใจดีทุก ๆ คำที่ออกจากลำคอของลุง

เสียงหัวเราะ "ฮ่ะ ! ฮ่ะ ! ฮ่ะ !" ดังขึ้นก้องห้อง

"มึงไม่ต้องห่วงชาวบ้านหรอก ชาวบ้านเขาไม่ได้ทำบาปกรรมอย่างมึง เขาจึงไม่ต้องเดือดร้อนจากไฟคราวนี้"

ลุงตะโกนขอชีวิตอีก " โอย ! สาย เอ็งไม่เห็นกับข้าก็เห็นกับท่านอาจารย์ของเราเถิด อย่าฆ่าข้าเลย ข้ากลัวแล้ว" ลุงคิดว่าคงหมดหวังแล้ว คงจะต้องตายเป็นตอตะโกอยู่ในกองไฟในไม่ช้า ไฟได้ลามไหม้มุ้งหมอนและผม กลิ่นเหม็นคลุ้ง ลุงนึกถึงท่านอาจารย์ขึ้นมาได้ จึงตะโกนบอกไปว่า

"หลวงพ่อครับ ช่วยผมด้วย ผมจะตายอยู่แล้ว"

เสียงสายหัวเราะอีก

"ฮ่ะ! ฮ่ะ! เวลามึงจะตาย มึงจึงจะนึกถึงอาจารย์ เวลามึงร่ำรวยมึงไม่เคยนึกถึงท่านเลย เอาละเพื่อเห็นแก่ท่านอาจารย์ ซึ่งเป็นที่เคารพของกู และเมื่อมึงกลัวตาย จำไว้นะมึงจะยังไม่ตาย เฮ่ะ! ฮ่ะ! ฮ่ะ! กูก็จะไม่ให้มึงตาย มึงยังไม่ตาย แต่มึงจะมีเงินเกิน ๔ สลึงไม่ได้ จำไว้นะอ้ายตาล"

ทันใดนั้นเองกำลังของลุงก็กลับดีขึ้นเหมือนเดิม อย่างประหลาด ลุงตาลีตาลานลุกขึ้น ไฟกำลังไหม้อยู่รอบตัวติดเสื้อผ้าที่ลุงใส่ ลุงรวบรวมกำลังพุ่งตัวออกจากห้องแล้วก็หมดสติไป ด้วยความหวาดกลัวระคนกับความปวดแสบปวดร้อน

........จะนานเท่าใดไม่รู้ พอลืมตาขึ้นอีกครั้งหนึ่งก็มองเห็นพระสงฆ์ สามเณร และลูกศิษย์วัดมาล้อมรอบตัวลุง พระสงฆ์อาวุโสผู้หนึ่ง ท่าทางใจดี ดวงหน้าและสายตาแสดงว่ามีความเมตตากรุณา ถือถ้วยมีช้อนเงินเล็ก ๆ ตักน้ำในถ้วยนั้นมาหยอดที่ปากลุงรู้สึกว่าจะเป็นยาชนิดหนึ่งชุ่มในลำคอ มองเห็นพระท่านเงยหน้าขึ้นมองดูตากันแล้วต่างก็ยิ้มด้วยความพอใจที่เห็นลุงฟื้น สามเณรองค์หนึ่งถือชามมีขนไก่ค่อย ๆ ทาตามขาแขนของลุง รู้สึกตัวว่านอนอยู่บนเตียงแขกฮินดู ตัวของลุงรองไว้ด้วยใบตอง แถมปิดคลุมด้วยใบตองบนตัวและมีผ้าห่มทับใบตองอีกชั้นหนึ่ง เพราะตามตัวเต็มไปด้วยบาดแผลและน้ำเหลือง เมื่อสามเณรองค์นั้นเอาขนไก่จุ่มลงในชามแล้วค่อย ๆ ทาตามตัว รู้สึกว่าความปวดแสบปวดร้อนค่อยคลายลงเย็นวาบและสบายขึ้น ยังพูดอะไรไม่ได้นอกจากมองไปทางซ้ายทีขวาทีมองดูใบหน้าพระภิกษุสงฆ์องค์เจ้าซึ่งเต็มไปด้วยความเมตตากรุณาเรียกลูกศิษย์ให้ไปต้มข้าวเพื่อเอาน้ำข้าวมาให้กิน ลุงคิดทบทวนเหตุการณ์ที่ผ่านมา แต่นึกไม่ออกว่าเข้ามาอยู่วัดนี้ได้อย่างไร

ต่อมาพระท่านเล่าให้ฟังว่า ย่ำรุ่งวันนั้นท่านกำลังจะลงจากกุฏิไปบิณฑบาต มองไปทางศาลาวัดเห็นมีเตียงมาตั้งอยู่ แต่ไม่เห็นมีคนอยู่ในบริเวณนั้น จึงเดินเข้าไปดู เห็นลุงนอนสลบอยู่บนเตียงคิดว่าคงตายแล้ว และญาติเอามาทิ้ง เพื่อให้ทางวัดจัดการศพให้ แต่เมื่อท่านพิจารณาดูเห็นว่ายังไม่ตายเพียงแต่สลบเท่านั้น พอดีกับท่านเป็นพระหมอรักษาคนทั่วไปเป็นทาน ท่านมียาพร้อมจึงเอาใจใส่รักษาพยาบาลลุงจนฟื้น และประคับประคองจน

ค่อยหายวันหายคืน ชีวิตของลุงก็รอดมาดูโลกอีกครั้งหนึ่งในฐานะคนพิการหมดตัว ต้องอาศัยข้าวพระและนอนศาลาวัดอย่างที่หลานเห็นอยู่เวลานี้

ต่อมาเมื่อค่อยหายเป็นปรกติ ลุงจึงขอร้องพวกลูกศิษย์วัดให้ช่วยไปสืบหาบ้านที่เกิดไฟไหม้ขึ้นเมื่อวันเฉลิมพระชนม์พรรษา และให้ช่วยสืบด้วยว่าคนในบ้านเป็นอย่างไรบ้าง ลุงไม่มีเงินจะจ้างเขา จึงได้แต่อาศัยไหว้วานเขาเท่านั้น คนที่ไปสืบมาบอกว่า เมื่อคืนนั้นเกิดเพลิงไหม้ขึ้นที่ร้านค้าเครื่องปั้นลายคราม บ้านที่อยู่ใกล้เคียงที่เกิดเหตุไม่มีใครเสียหายเลย เจ้าของบ้านถูกไฟครอกอาการปางตาย ส่วนร้านค้าถูกไฟไหม้หมดทั้งหลัง คืนวันนั้นถ้ามีลูกจ้างอยู่ในบ้านพร้อมเพรียงกัน เหตุการณ์ก็คงจะไม่ร้ายแรงถึงเพียงนี้ แต่บังเอิญคนในบ้านพากันไปเที่ยวดูงานกันหมด และยังได้ทราบจากชาวบ้านอีก เจ้าของบ้านที่ถูกไฟครอกนั้นเป็นคนเห็นแก่ตัว โหดร้าย ชาวบ้านแถวนั้นไม่มีใครชอบ เมื่อวันไฟไหม้นั้น เมียเจ้าของบ้านหนีรอดออกมาพร้อมทั้งลูกใบ้ได้ขอความช่วยเหลือจากชาวบ้าน ให้ช่วยผัวซึ่งนอนสลบอยู่ในบ้านออกมาก่อนที่ไฟจะไหม้หมดหลัง หลังจากไฟสงบแล้วเมียเจ้าของบ้านก็เข้าไปคุ้ยเขี่ยเถ้าถ่าน ของที่ไหม้ได้ ทองก้อนใหญ่ ซึ่งละลาย อยู่ในกอง เถ้าถ่าน และได้เงินที่ละลายเป็นก้อน หล่อนได้ย้ายไปเช่าบ้านหลังหนึ่งอยู่ ฝ่ายสามีนั้นสลบไสลไม่ได้สติ ไม่มีทางรอดและบังเอิญบุตรซึ่งเป็นใบ้ก็เกิดเจ็บหนักขึ้นมาอีก พอดีมีญาติผู้ชายทางฝ่ายภรรยามาเยี่ยม จึงได้แนะนำว่า ในบ้านเดียวกันมีคนเจ็บหนักสองคนไม่ดี โบราณถือ ควรจะแยกเอาสามีซึ่งอาการหนักใกล้จะตายไปไว้ที่วัด เพราะมีทางรอดน้อยมาก เมื่อตายทางวัดก็จะได้จัดการศพให้ อำแดงจำปีก็เลยจ้างคนแอบนำสามีไปไว้ที่วัดแห่งหนึ่งซึ่งมีหมอพระ เพราะคิดว่าบางทีเป็นกุศล พระท่านอาจช่วยให้รอดได้บ้าง ต่อมาภายหลังลูกใบ้ก็ตาย ฝ่ายอำแดงจำปีเศร้าโศกมาก จึงอพยพจากบางกอกไปหัวเมืองพร้อมทั้งญาติคนนั้นและบ้าของหล่อน ชาวบ้านเองก็ไม่ทราบว่าหล่อนอพยพไปอยู่ไหนเพราะไปทางเรือ ส่วนสามีของหล่อนก็เข้าใจกันว่าคงจะตายไปแล้ว เมื่อลุงรู้เรื่องราวก็สลดใจมาก เพราะลุงคนเดียวที่ทำกรรมชั่วจึงได้รับกรรมสนองเช่นนี้ เมียของลุงเขาคงนึกว่าถึงจะหายร่างกายก็ไม่สมประกอบคงจะอายชาวบ้านที่สามีของตัวรูปร่างผิดคน จึงได้หนีไปหัวเมือง เรื่องราวของลุงต่อมาก็อย่างที่หลานเห็นอยู่เวลานี้ เรื่องของลุงตาลที่จารลงในใบลานก็จบลงเท่านี้

เมื่อข้าพเจ้าได้ทราบเรื่องราวของลุงตาลจบแล้ว ข้าพเจ้าก็รู้สึกเห็นใจในเคราะห์กรรมของแกอยู่อย่างเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

วันหนึ่งหลังจากนั้น ข้าพเจ้าได้ไปหาลุงตาลที่ห้องแถวร้างนั้น ข้าพเจ้าเห็นชายผู้หนึ่งแต่งตัวภูมิฐานกำลังพูดกับลุงตาลอยู่ ข้าพเจ้าได้ยินเสียงลุงตาลว่า

"ผมบอกว่าผมไม่เคยรู้จักคุณมาก่อนเลย จริง ๆ นะครับ ที่คุณว่าพี่ใหญ่นั้นเป็นใครผมก็ไม่เคยรู้จัก" เสียงชายผู้นั้นพูดอย่างอ่อนใจว่า

"โธ่ ตาล แกควรจะดีใจที่มาพบเพื่อนเก่า จำกันไม่ได้หรืออ้ายแกละ ไงเล่าไม่น่าเลยที่แกทำเป็นไม่รู้จัก อย่าปิดบังเลยเพื่อนกันไปบอกพี่ใหญ่ว่าแกอยู่ที่นี่ วันนี้พี่ใหญ่ติดราชการมาไม่ได้ พรุ่งนี้คงมาหาแก พี่ใหญ่คิดถึงแกได้สืบหาแกมานานแล้ว พี่ใหญ่ไปทำราชการอยู่หัวเมืองนานปี ย้ายเข้ามาในกรุงก็ถามถึงพวกเราทุกคน พี่ใหญ่เศร้าโศกมากเมื่อทราบเรื่องของแกกับสาย ไม่คิดว่าสายตายเร็วและแกจะต้องมาทนทุกข์อย่างนี้"

ผู้พูดเว้นระยะเพื่อฟังคำตอบของลุงตาล แต่ลุงตาลสั่นหัวแล้วก็ยืนยันคำเดิมว่าไม่เคยรู้จักใครเลย ข้าพเจ้าเองก็มองดูด้วยความสมเพช แม้ข้าพเจ้าจะรู้เรื่องอะไรดีก็พูดไม่ได้ เพราะได้รับปากลุงตาลไว้แล้วว่าจะไม่เปิดเผยให้ใครทราบ การสนทนาเริ่มต้นอย่างไร ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบ มาทราบเมื่อตอนปลายแล้ว จับเค้าได้ว่าลุงตาลไม่ยอมรับความช่วยเหลือใด ๆ จากเพื่อนเก่าของแกเลย ข้าพเจ้าเห็นชายคนนั้นมีสีหน้าสลดและท่าทางอ่อนใจ เมื่อลุงตาลไม่ยอมรับเป็นเพื่อนเก่า ข้าพเจ้าเห็นใจทั้งสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งรักเพื่อนต้องการจะช่วยเหลือเพื่อนยามตกยาก อีกฝ่ายหนึ่งแม้จะเคยสร้างกรรมและเห็นแก่ตัวมาแล้วก็ดี แต่บัดนี้ไม่ยอมเห็นแก่ตัว ไม่ยอมรับความช่วยเหลือใด ๆ จากเพื่อนเก่าเลย เพราะรู้ว่าตนมีบาปแล้วก็ก้มหน้ารับกรรมจนกว่าจะสิ้นเวร

เมื่อฝ่ายหนึ่งอ้อนวอนไม่ได้ผลแล้วก็ล้วงเงินมาจากกระเป๋า วางไว้ที่มือของลุงตาลแล้วพูดว่า

"นี่ อ้ายแกละเพื่อนเก่าของแกให้ไว้ใช้ก่อน เมื่อแกไม่ยอมรับว่าเป็นเพื่อนของกันพรุ่งนี้พี่ใหญ่คงจะมาหาแก คงจะรู้เรื่องดีกว่านี้ กันไปละ"

ว่าแล้วชายคนนั้นก็รีบเดินไป ทิ้งให้ลุงตาลตกตะลึงไม่ทันได้พูดโต้แย้งอย่างไร เมื่อชายผู้นั้นเดินไปไกลแล้วน้ำตาของแกก็ไหลออกมาอาบแก้ม ข้าพเจ้าได้เข้าไปปลอบโยนและถามว่า

"ทำไมลุงถึงไม่ยอมรับว่าเป็นเพื่อนกับเขาล่ะ" แกสะอื้นและกำเงินในมือแน่น พูดค่อย ๆ ว่า

"หลานเอ๋ย ชาตินี้ เราตายจากกันแล้ว เพราะลุงชั่วก็ต้องไปตามทางของคนชั่ว ชีวิตของลุงคงอยู่ได้ไม่นาน คงหมดกรรมหมดเวรเสียที" ข้าพเจ้าจึงถามแกว่า

"ทำไมจึงพูดแต่สิ่งที่ไม่เป็นมงคลเช่นนี้ ลุงรู้ได้อย่างไร"

ลุงตาลไม่ได้พูดอะไร แบมือให้ข้าพเจ้าเห็นเงินสี่บาทที่ชายผู้นั้นให้ไว้ เมื่อนิ่งไปสักครู่ แกจึงพูดกับข้าพเจ้าว่า "นี่แน่ะหลานเอ๋ยหลานก็รู้เรื่องราวของลุงหมดแล้ว จำคำของลุงไว้นะ วิชาความรู้นั้นต้องคู่ไปกับศีลธรรม จึงจะมีความเจริญแก่ตัว สำหรับลุงมารู้ตัวก็เมื่อมันสายไปเสียแล้ว" ข้าพเจ้ารับคำแก ต่อมาแกก็สนทนากับข้าพเจ้าด้วยท่าทางรื่นเริงขึ้น ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกแปลกใจ และในเย็นวันนั้นเองหลังจากข้าพเจ้ากลับจากคุยกับลุงตาลสักพักใหญ่ ๆ ก็มีคนมาบอกกับข้าพเจ้าว่า ลุงตาลอุสาห์พาร่างอัปลักษณ์เข้าไปดื่มเหล้าในร้านซึ่งอยู่ใกล้ปากซอยนั้น ครั้งแรกจีนเจ้าของร้านไม่ยอมขายให้เพราะกลัวว่าไม่มีเงินจ่าย แต่ลุงตาลเอาเงินสี่บาทที่ชายแปลกหน้าให้ไว้วางบนโต๊ะ จีนเจ้าของร้านจึงยอมขายให้ แกดื่มติด ๆ กันหลายแก้วจนเมาฟุบลงในร้านเหล้านั้นเอง น่าแปลกใจเพราะว่าไม่มีใครเคยเห็นลุงตาลดื่มเหล้ามาก่อนเลย นับตั้งแต่แกพิการมา ข้าพเจ้าตกใจเมื่อรู้ว่าแกเมา จึงรีบไปดูแกที่ร้านเหล้า ซึ่งไม่ไกลจากบ้านข้าพเจ้านัก ก็เห็นลุงตาลเมามาก ข้าพเจ้าได้เข้าไปอ้อนวอนให้หยุดดื่มรู้สึกว่าแกยังมีสติดีอยู่ และพูดออกมาว่า

"อ้ายหลานชาย ลุงขอดื่มเป็นครั้งสุดท้าย อย่าลืมคำของลุงนะจงดูลุงเป็นตัวอย่าง" แล้วแกก็ฟุบไปกับโต๊ะอีก

จีนเจ้าของร้านไม่มีความสบายใจ คิดเงินค่าเหล้าแล้วทอนสตางค์ให้แกเสร็จ เงินที่เหลือคงมีจำนวนสามบาทกว่าเจ้าของร้านได้จัดการห่อเรียบร้อย แล้วของใส่ผ้าขาวม้าที่คาดเอวลุงตาลไว้อย่างแน่นหนาเพื่อกันตกหาย และบอกให้ข้าพเจ้าเป็นพยานให้ด้วย เพราะกลัวว่าเมื่อเวลาส่างเมาแล้ว ลุงตาลจะมาทวงอีก

ข้าพเจ้าเห็นลุงตาลเมามาก ก็คิดว่าควรจะไปส่งถึงที่พัก จึงได้จัดการเรียกรถลากมาเพื่อจะนำไปส่ง เมื่อข้าพเจ้าเรียกรถลากมาแล้วและจะเข้าไปพยุง ลุงตาลก็ลุกขึ้นมาแล้วบอกว่า

"ขอบใจมากหลานชาย ไม่ต้องไปส่ง ลุงไปเองได้ลุงไม่เมา พูดพลางก็หยิบไม้สอดเข้าใต้รักแร้ แล้วจัดแจงพยุงตัวออกจากร้านเหล้าไป ทำให้ผู้ที่เห็นเหตุการณ์หลายคนในร้านเหล้า รวมทั้งข้าพเจ้าแปลกใจมาก เพราะทุกคนเห็นแกหมดสติไปแล้ว แต่ชั่วระยะบัดเดี๋ยวใจก็หายเมาเป็นปรกติ นับเป็นเรื่องแปลกมาก

ต่อจากวันนั้น ลุงตาลก็ไม่มีโอกาสได้ออกมานั่งที่ปากซอยอีก เพราะแกได้ถึงแก่กรรมลงในคืนวันนั้นเอง ท่ามกลางความอ้างว้างเปล่าเปลี่ยว ปราศจากพี่น้องญาติมิตรสหายจะมาเห็นใจแกเป็นครั้งสุดท้าย นอกจากพระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัดนั้น ได้เฝ้าดูแกอยู่จนถึงวาระสุดท้าย

ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวด้วยความเศร้าสลดใจเป็นที่สุด แม้ว่าข้าพเจ้าไม่ใช่ญาติของแกก็ตาม ก็อดจะเสียน้ำตาเพราะความรักและสงสารลุงตาลไม่ได้ ถึงแกจะเคยชั่วมาแล้วก็ตาม แต่ในบั้นปลายของชีวิตก็รู้สึกผิดชอบในสิ่งที่ทำลงไป แสดงน้ำใจอันเป็นลูกผู้ชายที่แท้จริง ยอมรับว่าตนเองผิดได้อย่างหน้าชื่น ข้าพเจ้ายังเคารพรักแกเมื่อแกตายลงก็คล้ายกับได้สูญเสียญาติผู้ใหญ่ไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับมาพบกันได้อีก

พอรุ่งขึ้นจากวันที่แกตาย ข้าพเจ้าก็ได้ทราบว่า คนที่เคยอ้างตัวกับลุงตาลว่าชื่อแกละเมื่อเล็ก ๆ พร้อมกับชายท่าทางสง่าหรือท่านข้าราชการที่ข้าพเจ้าเคยเห็น เมื่อกระบวนกฐินพระราชทานผ่านไปวันนั้น ได้ไปที่วัดสอบถามหาลุงตาลกับพระภิกษุสงฆ์ แต่น่าเสียดาย ! ที่ท่านทั้งสองนั้นต้องผิดหวัง เพราะได้พบเพียงร่างที่ปราศจากวิญญาณของลุงตาลที่คลุมไว้ด้วยผ้าขาวอยู่กลางศาลาวัดเท่านั้น เพราะยังไม่ทันจะใส่โลง รู้สึกว่าท่านทั้งสองจะมีความอาลัยและสลดใจในชะตากรรมของลุงตาลมิใช่น้อย จากนั้นศพของลุงตาลซึ่งเดิมจะต้องเป็นศพผีไม่มีญาติ ก็กลายเป็นศพที่มีเจ้าภาพผู้มีเกียรติในรอบปีของวัดนั้น

เรื่องอันน่าเศร้าสลดใจของชีวิต แต่หนหลังของลุงตาล "คนมีบาป" ก็อวสานลงเพียงเท่านี้. □

ศาลพระภูมิ

พ.ท. สุข เจริญรัตน์

เรื่องศาลพระภูมิ เคยมีผู้เขียน และออกความคิดความเห็นกันมามาก กองอนุศาสนาจารย์กองทัพบกเคยถูกถามปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและด้วยวาจามาแล้ว และได้ตอบไปด้วยวาจาตัวต่อตัวบ้าง ตอบออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงกรมการทหารสื่อสารบ้าง แต่คำตอบนั้น ๆ ยังไม่ละเอียดพอ เพราะเป็นเพียงการตอบปัญหาสั้น ๆ เพื่อแก้การสงสัยบางแง่ของผู้ถามเท่านั้น และเนื่องด้วยเรื่องศาลพระภูมินี้เป็นเรื่องที่ได้โต้แย้งกันในวงพุทธศาสนิกชน อย่างเผ็ดร้อนมาแล้ว จนเกิดแบ่งแยกความคิดเห็นกันเป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายหนึ่งว่าพุทธศาสนิกชนจะมีศาลพระภูมิก็ไม่เสียหาย และการเซ่นไหว้ศาลพระภูมิ ก็ไม่เสียภูมิอุบาสก แต่อีกฝ่ายหนึ่งคัดค้านว่า เรื่องการนับถือศาลพระภูมิเป็นความงมงาย เสียภูมิอุบาสก ยิ่งกว่านั้นบางท่านยังลงโทษถึงขาดไตรสรณคมน์เสียอีก ฉนั้นหากได้วิจารณ์เรื่องนี้โดยถ่องแท้แล้ว เข้าใจว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาพุทธศาสนาและผู้สนใจในเรื่องนี้ไม่มากก็น้อย ผู้เขียนจึงได้หยิบยกเรื่องนี้ขึ้นวิจารณ์ และขอตั้งประเด็นการเขียนอย่างกว้าง ๆ ไว้ ๒ ประเด็น คือ

๑. พระภูมิคืออะไร ?

๒. การเซ่นไหว้พระภูมิเสียภูมิอุบาสกหรือไม่ ?

๑. พระภูมิคืออะไร ?

ก่อนเขียนเรื่องนี้ ผู้เขียนได้สอบถามเพื่อนฝูงในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยแล้วปรากฏว่า ศาลพระภูมินี้นิยมทำกันเฉพาะภาคกลางกับภาคเหนือเท่านั้น ส่วนภาคอิสาน

และภาคใต้ ประชาชนไม่นิยมสร้างศาลพระภูมิไว้ประจำบ้านเพื่อสักการบูชา แต่การนับถือเจ้าพ่อเจ้าไพร เทพารักษ์หลักเมือง คงนับถือเหมือนกันทุกภาค จึงเป็นเหตุให้สงสัยว่าเหตุไรคนภาคกลางและภาคเหนือจึงมีศาลพระภูมิ พระภูมิเป็นผีหรือเทวดาประเภทไหน ? ควรศึกษากันต่อไป

การนับถือผี เป็นเรื่องที่คนโบราณทุกชาติทุกภาษานับถือกันทั้งนั้น คนไทยเราก็นับถือ และเนื่องจากไทยเราได้สัมพันธ์กับจีนมาก่อนอินเดีย จึงรับเอาวัฒนธรรมพร้อมทั้งความคิดเห็นบางอย่างมาจากจีนก่อนอินเดีย ชาวจีนถือว่า คนดีตายแล้ว ไปเกิดเป็นเซียน (เทวดา) คนเลวตายแล้วไปเกิดเป็นกุ่ย (ผี) ทั้งเซียนและกุ่ยต่างก็ยังวนเวียนอยู่กับลูกกับหลาน คตินี้คนไทยโบราณถือตาม คือถือว่าวีรชนของชาติที่ตายแล้วไปเกิดเป็นเทวดาหรือผีชั้นสูงซึ่งเรียกว่า แถน ส่วนคนเลวตายแล้วไปเกิดเป็นผีชั้นต่ำ คำว่า แถน มีผู้สันนิษฐานว่า มาจากคำว่าเทียนของจีน ซึ่งหมายถึงฟ้า ไทยล้านช้างมักเรียกติดปากว่า ผีฟ้า ผีแถน เป็นอันว่า คนไทยโบราณถือว่า บรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว วิญญาณยังคงวนเวียนอยู่กับลูกหลาน แต่มักจะถูกเรียกว่าผีไปหมด ซึ่งมีทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง หากจะแยกประเภทผีที่คนไทยนับถือแล้ว คงจะแบ่งประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเภท คือ.—

๑. ผีฟ้า
๒. ผีมเหศักดิ์
๓. ผีเชลยศักดิ์

๑. **ผีฟ้า** หมายถึงเทวดาอุปปาติกกำเนิด ซึ่งคนไทยได้จากคติของพราหมณ์และพุทธศาสนา ได้แก่เทพเจ้าทุกชนิด ทั้งเทวดาและพรหม แต่ยกให้พระอินทร์เป็นใหญ่ ถือว่าเป็นพระยาของแถนทั้งหลายด้วย ในสมัยสุโขทัย ก็ถือว่าเทวดาเป็นนายของผีเหมือนกัน ดังปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามกำแหงว่า "ในเมืองสุโขทัยนี้ ฯลฯ มีพระขะพุงผีเทวดาในเขาอันนั้นเป็นใหญ่กว่าทุกผี" ดังนี้

๒. ***ผีมเหศักดิ์*** หมายถึงวิญญาณของวีรชนที่มีเกียรติ สูงต่ำตามลำดับกันดังนี้ คือ.

๑. พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง
๒. เทพารักษ์หลักเมือง

๓. เจ้าปู่หรือปู่ตา
๔. เจ้าพ่อเจ้าแม่

พระเสื้อเมืองพระทรงเมือง คำว่าเสื้อเมือง มีผู้สันนิษฐานว่า คือ เชื้อเมือง แต่ออกเสียงตามชาวล้านช้าง ทั้งเสียงอักษรและวรรณยุกต์จึงเป็นเสื้อเมืองเหมือนบ้านช้าง เป็น บ้านสร้าง ทุ่งช่าง เป็นทุงสร้าง ฯลฯ ส่วนคำว่าทรงเมืองเป็นคำขยาย คือ ครองเมือง กินเมือง ทะรงเมือง นั่นเอง ในถิ่นไทยลื้อ (เชียงรุ้ง หรือเชียงฮุ่ง) มีเสื้อบ้าน เสื้อเมือง แต่ออกเสียงเป็น เส้อบ้าน เส้อเมือง

ชาวบ้านทั่วไปในถิ่นล้านช้างเรียกผีประจำตระกูลว่า ผีเชื้อ ผีสาย และคนที่สืบสาย โลหิตเดียวกัน แทนที่จะเรียกว่า แซ่เดียวกัน สกุลเดียวกันเขาเรียกว่า ผีตัวเดียวกัน ทั้งนี้ คงเป็นเพราะคนไทยโบราณไม่ใช้แซ่และสกุลนั่นเอง เป็นอันว่า ถ้าคนธรรมดาสามัญตาย ไปแล้ว วิญญาณยังคงพิทักษ์รักษาลูกหลานอยู่ เขาเรียกว่าผีเชื้อ แต่ไม่ต้องปลูกศาล ให้อยู่ ถ้าเป็นผู้มียศฐานาศักดิ์ เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน เมื่อตายไปแล้วยังมีคน เคารพนับถืออยู่ ถึงกับสร้างศาลให้ ศาลสถิตวิญญาณของท่านเหล่านี้ เรียกว่า หอมเหศักดิ์ (ใช้คำว่าหอแทนศาล และใช้คำมเหศักดิ์แทนผี) ส่วนวีรบุรุษผู้เป็นประมุขของพลเมือง เคยครองบ้านครองเมือง มีศักดิ์ดาเดชานุภาพมาก เป็นที่เกรงขามและเคารพนับถือของคน ทั่วไปเมื่อล่วงลับไปแล้ว คนก็ยังเกรงขามและรำลึกนึกถึงเคารพบูชาอยู่ วิญญาณของท่าน เหล่านี้ แทนที่จะเรียกว่าผี แต่ได้รับการยกย่องให้เป็นพระเสื้อเมืองพระทรงเมือง เรื่องนี้ มีปรากฏในคำบวงสรวงวิญญาณอดีตวีรชนของชาวล้านช้างและชาวล้านนา (พิธีเลี้ยงผี) เช่นคำบวงสรวงประจำปีของเมืองเชียงรายแต่โบราณ ระบุชื่อวีรบุรุษหลายท่าน เช่น

ขุนคงคำฮ้อย	(เจ้าแห่งผีเม็ง)
ขุนสร้อยคอคำ	(เจ้าแห่งผีนาค)
ขุนนิลดำสวาก	(เจ้าแห่งผีแมน)
ขุนพรหมราชห้าวหาญ	(พระเจ้าพรหม)
ขุนเมงฮายขานขามกล้า	(พระเจ้าเมงราย)

ฯลฯ

หรือถ้านับถือยิ่งไปกว่านี้ ก็ยกให้เป็นแถนเป็นเทวดาไปเลย คือถือว่าไปรวมอยู่กับพวกผีฟ้าเป็นลูกน้องพระอินทร์ เช่น ขุนบุรม (บรม) ก็ถูกยกย่องให้เป็นแถนหลวง ขุนลอ ซึ่งเป็นราชโอรสของขุนบุรม ก็ถูกยกย่องให้เป็นแถนเหมือนกัน เรียกว่าแถนลอ ดังที่ปรากฏในหนังสือเรื่อง ท้าวเจืองหรือฮุ่งว่า "พระบาทเจ้าล้านโลก แถนลอ" ดังนี้.... และกษัตริย์องค์อื่น ๆ อีก ที่ถูกขนานนามว่า แถน ก็ยังมีอีกมาก พระสยามเทวาธิราชของเรา ก็อยู่ในจำพวกนี้

เทพารักษ์หลักเมือง หมายถึงวิญญาณของวีรชนที่ประจำอยู่หลักเมืองคอยพิทักษ์รักษาเมือง ซึ่งปัจจุบันนี้มักจะเรียกว่า *เจ้าพ่อหลักเมือง* มีเรื่องเล่าต่อ ๆ กันมาว่า สมัยโบราณ เวลาจะทำพิธีฝังหลักเมืองต้องตัดศีรษะคน ๔ คนฝังลงในหลุมด้วย เพื่อให้วิญญาณของคนเหล่านั้นพิทักษ์รักษาเมือง คนทั้ง ๔ นี้ไม่เกณฑ์ไม่บังคับแต่เลือกเอาคนที่มีใจสมัครเสียสละจริง ๆ หรือจะเรียกว่า เสี่ยงตามบุญตามกรรมก็ได้ คือสมมุติคนทั้ง ๔ นี้ มีชื่อว่า อินทร์, จันทร์, มั่น, คง ก่อนได้ฤกษ์ เจ้าหน้าที่จะประกาศให้ทราบว่าผู้ใดเต็มใจจะเป็นคนเฝ้าบ้านรักษาเมือง เมื่อถูกเรียกชื่อว่า อินทร์, จันทร์, มั่น, คง จงขานรับ ผู้ใดไม่เต็มใจอย่าขานรับ เสร็จแล้วเจ้าหน้าที่จะเรียกชื่อตามลำดับ เริ่มแต่อินทร์ไป เมื่อมีผู้ขานรับก็จับเอาตัวมาตัดศีรษะฝังลงในหลุม แล้วเรียกชื่อต่อไปอีกอย่างนี้จนถึงคนสุดท้ายคือ คง เมื่อครบทั้ง ๔ แล้ว จึงประกอบพิธีฝังหลักเมือง วิญญาณของคนเหล่านั้น ที่ทำหน้าที่พิทักษ์รักษาเมือง แทนที่จะเรียกว่าผี กลับได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพารักษ์ประจำเมือง

เจ้าปู่ หรือ ปู่ตา ผีประเภทนี้ มีปรากฏทางภาคอีสานและภาคเหนือเป็นผีประจำหมู่บ้าน แต่ไม่ปรากฏว่าเป็นผีเชื้อสายสกุลของใครโดยเฉพาะ นับถือกันทั้งหมู่บ้าน ถึงฤดูเดือน ๖ มีการเซ่นสรวงกันทุกปี เข้าใจว่าเดิมคงจะหมายถึงวิญญาณของหัวหน้าหมู่บ้านซึ่งชาวบ้านพากันเคารพ นับถือมาก ชนิดที่ทุกคนยอมยกให้เป็นปู่หรือเป็นตา เมื่อตายแล้วจึงมีชาวบ้านปลูกศาลให้ เลยถือเป็นประเพณีสืบกันมา ทางภาคใต้สมัยก่อนมีหิ้งไว้บนบ้าน โดยไม่ต้องสร้างศาลให้

เจ้าพ่อเจ้าแม่ ผีประเภทนี้มีปรากฏอยู่ทุกภาคของประเทศไทย แม้แต่ในพระนครก็มีศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่หลายแห่ง บางศาล ชื่อเจ้าพ่อเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์จริง ๆ แต่บางศาลชื่อไม่ปรากฏในประวัติศาสตร์ และไม่มีใครเคยรู้จักตัวจริงมาก่อน บางแห่งไม่ปรากฏชื่อจริง

คงเรียกตามสถานที่เท่านั้น เช่นเจ้าพ่อเขาขาด เจ้าแม่สามมุข เป็นต้น ผู้มีความเลื่อมใสก็พากันเคารพนับถือ

๓. **ผีเชลยศักดิ์** หมายถึงผีนอกจากที่กล่าวมาแล้วนั้น เช่น ผีป่า ผีกะสือ ผีกะหัง ผีปอบ ผีกะ ฯลฯ โดยมากเป็นผีไม่มีศาล ไม่มีเกียรติขาดคนนับถือ มีแต่คนเกลียดและกลัว

ท่านผู้อ่านคงจะรำคาญว่า จะพูดเรื่องพระภูมิ แต่เหตุไร จึงพูดเรื่องผีเสียยืดยาว ขอเรียนว่า เรื่องพระภูมิกับเรื่องผีมีส่วนเกี่ยวข้องกัน จึงจำต้องพูด คือคนไทยก่อนแต่จะยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา ได้นับถือผีมาก่อนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แม้ปัจจุบันนี้ ก็ยังนับถือกันอยู่ในหมู่ชนส่วนมาก ทั้งที่เป็นชาวพุทธและเชื่อว่า ผีมีอำนาจบันดาล ให้ได้รับความสุขความทุกข์จริง ๆ

เมื่อประมาณ พ.ศ. ๖๑๒ ไทยได้รับนับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายานแบบจีน ตามคติมหายานถือว่า พระพุทธเจ้ามี ๓ ประเภท คือ พระอาทิพุทธเจ้า ซึ่งคล้ายกับพระพรหมธาดาของพราหมณ์ ๑ พระธยานิพุทธเจ้า ซึ่งคล้ายกับพระอิศวรของพราหมณ์ ๑ พระมนุษย์พุทธเจ้า ได้แก่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ที่มาตรัสรู้ในโลก ซึ่งคล้ายกับพระวิษณุนารายณ์ของพราหมณ์ ๑ ต่อมาเมื่อไทยเลื่อนลงมาทางใต้ ในราว พ.ศ. ๑๒๐๐–๑๕๐๐ ได้สัมพันธ์กับขอม ซึ่งนับถือทั้งศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธนิกายมหายาน เราก็ยอมรับนับถือศาสนาพราหมณ์เพิ่มเข้าอีก ภายหลังประมาณ พ.ศ. ๑๖๐๐ เมื่อพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบพุกามได้แพร่เข้ามาถึง เราก็ยอมรับนับถือนิกายนี้ ตอนสุดท้ายเมื่อพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ แพร่เข้ามา เราก็ยอมรับนับถืออีก เป็นอันว่า ไทยในระยะหลัง ตั้ง แต่ยุค ล้าน ช้าง ล้านนา ลงมา ได้ยอมรับนับถือ ทั้งศาสนาพุทธ และศาสนา-พราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์มีเทพเจ้า ศาสนาพุทธทั้งนิกายเถรวาทและมหายานยอมรับเรื่องเทวดาและพระพรหมด้วยกันทั้งนั้น แต่ถือว่าต่ำกว่าพระพุทธเจ้าและพระวิสุทธสงฆ์ การนับถือเทพเจ้าหรือเทวดา ตามทัศนะของพราหมณ์และพุทธ

ไม่ขัดกับความเชื่อถือเกี่ยวกับเรื่องผี ซึ่งคนไทยได้มีมาก่อนแล้ว ยิ่งกว่านั้น ก็คือเข้ากันได้สนิททีเดียว เพียงแต่เพิ่มความเชื่ออีกว่า เทวดาของพราหมณ์และพุทธสูงกว่าผีของไทยเท่านั้น

ผู้เขียนเข้าใจว่า ในชั้นเดิม การนับถือผีของคนไทย คงนับถือเฉพาะผีบรรพบุรุษอย่างเดียวเท่านั้น คือถ้าเป็นผีวิญญาณของผู้มีศักดาเดชานุภาพและมีพระคุณมากก็คงขนานนามกันว่า ผีแถน หรือ ผีแมน รองลงมาก็เป็นพวกมเหศักดิ์ เจ้าปู่ เจ้าพ่อ เจ้าแม่ ตามชื่อจริงของท่านดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น ถ้าไม่มีศักดาเดชานุภาพหรือพระคุณมากมายก็คงเรียกว่าผีเฉย ๆ หรือผีเชื้อผีสาย เช่นที่เรียกคนตายแล้วว่า ผีสางปู่ ผีสางพ่อ เป็นต้น แต่ถ้าเป็นประเภทที่ดุร้าย ก็เรียกว่าผีปอบ ผีกะ ผีห่า ผีโหง และอื่น ๆ อีก ต่อมาเมื่อเรายอมรับนับถือเทพเจ้าและเทวดาของพราหมณ์และพุทธแล้ว ไม่ทราบว่าจะเรียกสิ่งเหล่านั้นว่าอย่างไร ที่เป็นชื่อภาษาไทย นอกจากจะเรียกตามภาษาเดิม ว่า เทวดาบ้าง พระอินทร์บ้าง พระพรหมบ้าง เข้าใจว่า เพื่อให้เข้าใจง่าย นักสอนศาสนาคงจะนำเอาคำว่าผีที่คนไทยนับถืออยู่แล้วนั้นแล มาใช้แทนคำว่าเทพเจ้าไปพลางก่อน แต่เรียกให้ต่างจากของเดิมไปว่า ผีฟ้า และเพื่อจะยกเทพเจ้าให้สูงกว่าผีแถน ตามวิสัยของนักสอนที่ฉลาด โดยบอกว่าเทพเจ้าเหล่านี้เป็นหัวหน้าหรือเป็นนายของผีแถนอีกทีหนึ่ง เวลาพูดถึงก็ให้เกียรติมากว่า คือยกผีฟ้าขึ้นหน้าผีแถน ว่า ผีฟ้าผีแถน ในหนังสือวรรณคดีหลายเรื่องของล้านช้างกล่าวไว้ชัดว่า พระอินทร์เป็นนายของแถน บรรดาแถนทั้งมวลต้องขึ้นตรงต่อพระอินทร์ทั้งนั้น คือยอมยกให้ผีแถนซึ่งเป็นผีชั้นสูงอยู่เดิม เป็นลูกน้องของผีฟ้า แต่นาน ๆ เข้าเลือนเหมือนกัน คือผีฟ้าซึ่งชั้นเดิมหมายเอาเฉพาะเทพเจ้าตามทัศนะของพราหมณ์และพุทธเท่านั้น ภายหลังผีแถนก็มีศักดิ์เท่ากับผีฟ้าเหมือนกัน ยิ่งกว่านั้นก็คือคนแท้ ๆ ที่ยังไม่เป็นผี ก็กลายเป็นเจ้าฟ้าไป จะเห็นได้จากการเรียกเจ้าเมืองเป็นเจ้าฟ้าไป ดังคำว่า ๑๙ เจ้าฟ้าของไทยใหญ่ ซึ่งเป็นประวัติตอนสำคัญของเขาเหมือนกับ ๑๒ จุไทย (เจ้าไทย) ของไทยน้อย ที่เป็นเช่นนี้ เข้าใจว่า คงจะเชื่อตามคติพระพุทธศาสนาที่ว่าผู้บำเพ็ญธรรมะ วัตบท ๗ ประการแล้ว ตายไปจะได้เกิดเป็นพระอินทร์ เจ้านายสมัยนั้นคงจะมั่นใจว่า ตนจะได้ไปเกิดเป็นพระอินทร์แน่นอน ประชาชนก็คงเชื่อเช่นนั้น จึงยอม

สมมติท่านเหล่านั้นว่าเป็นเจ้าฟ้าแต่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นการจองตำแหน่งพระอินทร์ไว้ก่อน และเมื่อสิ้นชีวิต ก็ใช้คำว่าสวรรคต คือไปเกิดบนเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ จนเป็นประเพณีสืบมาถึงทุกวันนี้

สำหรับพระพุทธเจ้านั้น เดิมทีเดียวเราเรียก "พระเจ้า" เฉย ๆ ดังมีคำพูดติดปากอยู่จนทุกวันนี้ว่า *พระเจ้า* พระสงฆ์ หรือที่ปรากฏในหนังสือมูลบทบรรพกิจว่า "ที่ซื่อถือ *พระเจ้า* ว่าโง่เง่าเต่าปูปลา" และที่คนไทยโบราณ กล่าวตำหนิคนที่ไม่นับถือศาสนาว่า "วัดบ่เข้า *พระเจ้า*บ่นบ" พระธรรม เรียกตามเดิม แต่เติมคำว่า "เจ้า" ต่อท้าย เป็นพระธรรมเจ้า ส่วนพระสงฆ์เรียกว่า พระสงฆเจ้าบ้าง เจ้าหัวบ้าง เจ้ากูบ้าง ตุ๊เจ้า (สาธุเจ้า) บ้าง ซึ่งยกให้เป็นเจ้าเหนือหัวของตน เช่นเดียวกับที่ยกให้เจ้าผู้ครองประเทศเป็นเจ้าชีวิตของตน ทั้งสิ้น เพราะถือว่าเป็นมนุษย์ไม่ใช่เทพเจ้า แต่มาภายหลังเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยา มีฝรั่งเข้ามาเผยแพร่คริสตศาสนา เขาเรียก God ของเขาว่าเป็นพระเจ้าเหมือนกับพระพุทธเจ้าของเรา เพื่อจะยกให้เท่ากับพระอาทิพุทธเจ้าตามมติของมหายาน นักปราชญ์ฝ่ายพระพุทธศาสนา จึงบัญญัติคำว่า พระพุทธเจ้าขึ้นใหม่ แทนคำว่า พระเจ้าซึ่งเรียกมาแต่เดิม คือเติมคำว่า "พุทธ" เข้าข้างหน้า ทั้งนี้เพื่อให้ต่างจากคำว่า พระเจ้า (God) ของฝรั่ง

เป็นอันว่าคนไทยนับถือผีและเทวดาปนคละกันไป เป็นเวลานานเกือบ ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว และเชื่อมั่นว่าผีมีอำนาจดลบันดาลให้มนุษย์ได้รับความสุข และความทุกข์ตามความประสงค์ คนไทยจึงมีทั้งความเคารพและความกลัวเกรงผี แม้ในสมัยสุโขทัย ก็มีความเชื่อเช่นนี้อยู่ ดังปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ตอนหนึ่งว่า "ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้ และไหว้ดี พลีถูก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ผิไหว้บ่ดี พลีบ่ถูก ผีในเขานั้นบ่คุ้ม บ่เกรง เมืองนี้หาย" ซึ่งหมายความว่า เจ้านายองค์ใด ครองเมืองสุโขทัยนี้ถ้าเซ่นสรวงดี ทำพลีกรรมถูกเมืองนี้จะมั่นคง จะเจริญรุ่งเรือง ถ้าเซ่นสรวงไม่ดีพลีไม่ ถูกผีในเขานั้น จะไม่พิทักษ์รักษา ไม่เกรงใจ เมืองนี้จะล่มจม แต่จะอย่างไรก็ตาม ยังคงถือว่าเทวดาเป็นใหญ่กว่าผีอยู่นั่นเอง ดังที่กล่าวมาแล้ว ภายหลังเมื่อคนไทยได้รับการศึกษาพระพุทธศาสนาสูงขึ้น มีความเข้าใจในพระพุทธศาสนามากขึ้น ผีก็ค่อย

ลดจำนวนลง เช่นผีฟ้า ผีแถน คงยังมีอยู่ในวงไทยใหญ่ ไทยล้านช้าง ล้านนา และโดยเฉพาะผู้ที่ยังขาดการศึกษาเท่านั้น ส่วนผีเจ้าป่าเจ้าไพรต่าง ๆ ก็กลายมาเป็นเทวดาไปแทบทั้งหมด เพราะตามทัศนะของพระพุทธศาสนาถือว่ามีเทวดาอยู่แทบทุกแห่ง ตามภูเขาลำเนาไพร ต้นไม้ ห้วยหนอง คลอง บึง และพื้นที่ทั่ว ๆ ไปตลอดถึงในอากาศเวหาที่ทั้งนั้น ไทยล้านช้างให้เกียรติเทวดายิ่งกว่าผี ถึงกับสร้างหิ้งให้อยู่ภายในเรือนเหมือนหิ้งพระ เรียกว่าหิ้งเทวดา และหิ้งผีฟ้า บางถิ่นเรียกผีไท้ แต่ไม่นิยมปลูกศาลให้อยู่ในบริเวณบ้าน และไม่นิยมมีทุกหลังคาเรือน คงมีเฉพาะผู้ที่สนใจ และได้ศึกษารู้พิธีบวงสรวงเทวดาเท่านั้น เขาเรียกคนประเภทนี้ว่า หมอเทวดา คล้ายกับคนทรงเจ้าของภาคกลาง หิ้งเทวดานี้ หมอเทวดาอาจตั้งไว้ที่บ้านของตนก็ได้ หรือจะตั้งไว้ที่บ้านอื่น ซึ่งเป็นลูกเป็นหลานก็ได้ และมีลูกหลานญาติพี่น้องและคนอื่นมาขึ้นสังกัดด้วย เมื่อถึงฤดูกาล ก็มีการเซ่นไหว้กันปีละ ๑ ครั้ง เรียกว่าเลี้ยงเทวดา ลูกหลานและพี่น้องที่อยู่ในสังกัดต้องไปรวมกันหมด เพื่อบวงสรวงหรือเลี้ยงเทวดา เครื่องบวงสรวงนี้เขาเรียกว่า เครื่องกระยาบูชา ตรงกับที่ภาคกลางเรียกว่าเครื่องกระยาบวช (*กระยา—อาหาร บวช—บูชา คำว่าแกงบวชเช่น แกงบวชฟักทอง และกล้วยบวชชีเป็นต้น คงจะมาจากคำว่ากระยาบวชนี้กระมัง ? เพราะเครื่องสังเวยเทวดาโดยเฉพาะพระภูมิเจ้าที่ มีแกงบวชฟักทองหรือแกงบวชมันเทศรวมอยู่ด้วย ถ้าจริงก็น่าจะเขียนว่าแกงบวช*) ส่วนพวกนับถือผีฟ้าหรือผีไท้ ก็ทำหิ้งไว้บนบ้านเช่นเดียวกัน ไม่ปลูกศาลไว้ที่พื้นดิน คนที่นับถือนี้ เขาเรียกว่า หมอผีฟ้า หรือหมอลำไท้ ที่เรียกเช่นนี้ เข้าใจว่าเรียกตามพฤติการณ์ที่แสดง คือพวกนี้ เมื่อเวลาทำพิธีเซ่นสรวงนิยมมารวมทำกันเป็นหมู่ ๆ แล้วร้องรำกันเป็นหมู่ ๆ เฉพาะผู้ที่นับถือ ปีละ ๒ ครั้ง ลูกหลานผู้อยู่ในสังกัดไม่ต้องมาร่วมด้วย หรือเวลาไปรักษาคนเจ็บคนป่วย ก็ต้องมีวิธีร้องรำเช่นเดียวกัน เป็นอันว่าไทยล้านช้างไม่นิยมปลูกศาลพระภูมิไว้ในบริเวณบ้าน แม้ชาวอิสานก็ไม่นิยม ชาวเขมรและขอมก็ไม่นิยมเหมือนกัน ชาวใต้ก็ไม่นิยมทำศาลพระภูมิ คงมีแต่ชาวเหนือและภาคกลางเท่านั้น แม้ชาวเหนือเองก็ได้ทราบว่านิยมทำกันเฉพาะผู้ที่มีเชื้อสายสืบมาจาก เม็ง (มอญ) เท่านั้น จึงเป็นที่แน่นอนว่า เรื่องศาลพระภูมินี้ เดิมเป็นของมอญ ชาวมอญ ถ้าบ้านใด ไม่มีศาลพระภูมิ บ้านนั้นจะต้องถูกตำหนิ ไทยสายลานนา และภาคกลาง ได้สัมพันธ์กับมอญ

และได้รับเอาเรื่องศาลพระภูมิมาจากมอญ เพราะไม่ขัดกับการถือผีและเทวดา ซึ่งเคยนิยมนับถือมาก่อน

เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบเรื่องศาลพระภูมิโดยแจ่มชัด จะขอนำเรื่องกำเนิดพระภูมิมาเล่าไว้ย่อ ๆ พอให้มองเห็นต้นตระกูลของพระภูมิ เรื่องมีว่า แต่เบื้องบรรพกาลโน้น พระเจ้ากรุงพลี (พาลีก็เรียก) ทรงพระนามว่า พระเจ้าทศราช มีพระมเหษีทรงพระนามว่า พระนางสันทาทุกข์ มีพระราชโอรส ๙ องค์ ทรงพระนามดังนี้ คือ ๑. *พระชัยมงคล* ๒. *พระนครราช* ๓. *พระเทเพนทร์* ๔. *พระชัยศพ* ๕. *พระคนธรรพ์* ๖. *พระธรรมโหรา* ๗. *พระวัยทัต* ๘. *พระธรรมมิกราช* ๙. *พระธานธารา* เมื่อพระราชโอรสเหล่านี้ทรงพระเจริญวัยแล้ว พอที่จะรับราชการต่าง พระเนตรพระกรรณได้ พระราชบิดาจึงทรงมอบหมายให้คุ้มครองพิทักษ์รักษาภูมิสถานต่าง ๆ ดังนี้ คือ;–

๑.	พระชัยมงคล	พิทักษ์รักษา	เคหสถานบ้านเรือนและโรงร้านต่าง ๆ
๒.	พระนครราช	พิทักษ์รักษา	ประตู ป้อมค่าย บันได
๓.	พระเทเพนทร์	พิทักษ์รักษา	คอกสัตว์ต่าง ๆ
๔.	พระชัยศพ	พิทักษ์รักษา	คลังเสบียง ยุ้ง ฉาง
๕.	พระคนธรรพ์	พิทักษ์รักษา	โรงพิธีการแต่งงาน และเรือนหอ
๖.	พระธรรมโหรา	ครอบครอง	ภูเขา ป่า นา และท้องทุ่ง
๗.	พระวัยทัต	พิทักษ์รักษา	ปูชนียสถาน วัดวาอาราม
๘.	พระธรรมมิกราช	พิทักษ์รักษา	พืชพันธุ์ ธัญญาหาร อุทยานและสวนทั้งหมด
๙.	พระธานธารา	พิทักษ์รักษา	ห้วย หนอง คลอง บึง แม่น้ำ ลำธารทั้งมวล

จำเนียรกาลต่อมา เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกทรงประกาศสัจธรรมแก่เวไนยชน พระองค์ได้ทรงขอพื้นที่จากพระเจ้ากรุงพลี เพื่อประกาศพระพุทธศาสนาประมาณ ๓ ก้าว พระองค์ทรงถวาย พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงแสดงอภินิหารก้าวพระบาทเพียง ๒ ก้าวเท่านั้น ก็พ้นเขตของพระภูมิ เป็นอันว่าพระภูมิไม่มีที่อยู่ ต้องออกไปอยู่นอกแผ่นดินสุดหล้าฟ้าเขียว ได้รับความทุกข์ยาก เพราะอดอยาก ไม่มีใครสังเวยจึงต้องขอที่อยู่เดิม

กลับคืน ได้รับอนุมัติและได้พรอีกว่า ผู้จะทำพิธีมงคลเกี่ยวกับพื้นที่ ต้องสักการะบูชาพระภูมิด้วยเครื่องสังเวยก่อน จึงจะมีความสุขสวัสดี เป็นสิริมงคลแก่ตน คนทั้งหลายจึงได้นิยมทำศาลพระภูมิสืบ ๆ กันมาจนบัดนี้

จากประวัติพระภูมินี้ แสดงให้เห็นชัดว่า เดิมทีพระภูมิก็เป็นมนุษย์เหมือนกันกับเรา แต่เป็นลูกเจ้าลูกนาย รับราชการต่างพระเนตรพระกรรณพระบิดา คือไปพิทักษ์รักษาสถานที่ต่าง ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย เมื่อตายไปแล้ว ก็ไม่ยอมไปที่อื่น วิญญาณยังคงพิทักษ์รักษาที่นั้นอยู่ ทำนองเดียวกับผีบรรพบุรุษของไทยและจีน แต่พระภูมิตามประวัตินี้ ไม่ทราบว่าเป็นแขกหรือเป็นมอญแน่ ถ้าพิจารณาตามชื่อเมือง ชื่อคนบอกชัดว่าเป็นแขก แต่ว่าประเทศอินเดียในปัจจุบัน มีผู้ยืนยันว่า ตามบ้านทุกบ้านไม่มีปลูกศาลพระภูมิไว้เลย ส่วนอินเดียโบราณจะนิยมปลูกหรือไม่ ก็ไม่ทราบ ถ้าหากไม่นิยม ก็น่าจะสันนิษฐานได้ว่า ประวัติพระภูมินี้ คงแต่งขึ้นในระยะหลัง ถ้าไม่ใช่ที่ลังกา ก็ต้องเป็นที่หงสาวดี เพราะนิยมแต่งภาษาบาลีกันมาก แต่เพื่อให้ขลังจึงตั้งชื่อหรือแต่งตัวให้เป็นแขก ทำนองเดียวกับนิทานของไทยเราที่คนสมัยก่อนแต่งไว้เป็นภาษามคธ ซึ่งทำให้สงสัยว่าเป็นเรื่องของอินเดียหรือของไทยแน่ จะอย่างไรก็ตาม เป็นอันว่าพระภูมินี้ชั้นเดิมก็เป็นคนมาก่อน แต่ได้ทำประโยชน์แก่ประชาชนและบ้านเมืองมา เมื่อตายไปแล้วก็ไปเกิดเป็นพระภูมิเจ้าที่ ในจำนวนพระภูมิทั้ง ๙ ตนนั้น ตนที่มีวาสนามากที่สุด คือพระชัยมงคล ซึ่งเป็นผู้พิทักษ์รักษาเคหสถานบ้านเรือน และโรงร้านต่าง ๆ นอกนั้นอาภัพ ไม่ค่อยมีคนเคารพนับถือ ข้อนี้ทราบได้จากการบูชาสังเวยพระภูมิ เพราะในคำบูชาสังเวยนั้น มีระบุชื่อพระชัยมงคลตนเดียวเท่านั้น คาถาบูชาสังเวยมีดังนี้คือ

อิมํ สุปพฺยญฺชนสมฺปนฺนํ โภชนํ สอุทกํ วรํ ชยมงฺคลกุมารสฺส เทมิ

แปลว่า ข้าพเจ้าขอถวายข้าวน้ำกับแกงอย่างดีนี้แก่พระชัยมงคลกุมาร นอกจากนี้ยังมีคาถาบูชาและสังเวยพระภูมิอีกแบบหนึ่งว่า

ภุมฺมสฺมึ ทิสาภาเค สนฺติ ภุมฺมา มหิทฺธิกา
เตปิ อมฺเห อนุรกฺขนฺตุ อโรคเยน สุเขน จ
สุปพฺยญฺชนสมฺปนฺนํ ปริภุญฺชนฺตุ (โภชนํ)
ชยมงฺคลเทวตา สพฺพโทสํ ขมนฺตุ เม

แปลว่า ภุมเทวดาผู้มีฤทธิ์มาก มีอยู่ในภูมิสถานทั่วทุกทิศ ขอเทวดาเหล่านั้นโปรดพิทักษ์รักษาข้าพเจ้า ให้ปราศจากโรคภัย และมีความสุข จงเสวยข้าวและกับแกง ขอเทพเจ้าผู้มีนามว่าพระชัยมงคล โปรดยกโทษทุกอย่างให้แก่ข้าพเจ้าเถิด

จากคำสังเวยทั้ง ๒ นี้ เป็นเครื่องยืนยันว่า ศาลพระภูมินั้นเป็นที่สิงสถิตของพระชัยมงคลตนเดียวเท่านั้น ส่วนพระภูมิตนอื่นไม่ปรากฏว่ามีผู้ทำศาลให้ ถึงแม้เราจะนิยมปลูกศาลพระภูมิในสถานที่อื่นนอกจากบริเวณบ้าน เช่นสถานที่ราชการต่าง ๆ หรือตามเรือกสวนไร่นาเป็นต้น แทนที่จะเป็นศาลสถิตพระภูมิตนอื่น เช่นพระชัยศพ หรือพระธรรมโหราเป็นต้น ซึ่งมีหน้าที่พิทักษ์รักษาคลังเสบียงและนา ฯลฯ ก็ปรากฏว่าไม่ใช่ เพราะในคำสังเวยไม่ปรากฏออกนามท่านเหล่านั้น คงออกนามเฉพาะพระชัยมงคลเท่านั้น จะเป็นเพราะไม่นับถือ หรือเพราะผู้แต่งคาถาบูชาและถวายเครื่องสังเวยพระภูมิลืมไป หรืออย่างไรก็เหลือที่จะเดา

เรื่องประวัติพระภูมิตามทัศนะของศาสนาพราหมณ์ หรือตำราทางไสยศาสตร์ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น พอสรุปได้ว่า พระภูมิเดิมมาจากมนุษย์ คือคนที่ทำดีแล้วตายไปเกิดเป็นพระภูมิ คล้ายกับผีบรรพบุรุษของไทย ในชั้นเดิมพราหมณ์คงเรียกว่า บุพพเปตชนหรือบุรพเปรตชน (เปตะผู้ละโลกนี้ไปสู่ปรโลก) แต่นาน ๆ เข้าก็กลายเป็นเทวะไปเหมือนกับผีบรรพบุรุษของไทย ซึ่งนาน ๆ เข้าก็กลายเป็นผีฟ้าไปเช่นกัน มาถึงตอนนี้ผู้อ่านบางท่านอาจจะอยากทราบว่า พระภูมิตามทัศนะของพระพุทธศาสนามีกล่าวไว้หรือไม่ ? ข้อนี้ขอเรียนว่า ถ้าพระภูมิหมายถึงเทวดาทั่ว ๆ ไปในชั้นภุมมะแล้ว มีกล่าวไว้มากเรื่อง แต่จะขอนำมาเล่าไว้เฉพาะบางเรื่องพอเป็นตัวอย่างเท่านั้น คือในอรรถกถาธรรมบทมีเรื่องเล่าไว้ตอนหนึ่งว่า เมื่อท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี อุบาสกผู้ใจบุญแห่งนครสาวัตถี ยากจนลง จนสิ้นเนื้อประดาตัว สมบัติทุกอย่างสูญสิ้นหมด แต่น้ำใสใจบุญของท่านยังไม่เหือดแห้ง เคยทำบุญเลี้ยงพระอย่างไร ก็คงทำอยู่เช่นนั้น ไม่เลิกละ อาหารที่จัดถวายพระในตอนนี้ไม่มีอะไรมากไปกว่าข้าวต้มที่ต้มด้วยปลายข้าวกับผักดอง แต่ท่านก็ยังทำอยู่ด้วยความเลื่อมใสและเต็มใจจริง ๆ ขณะนั้นปรากฏว่า เทวดา (พระภูมิ) ซึ่งอาศัยอยู่

ที่ซุ้มประตูบ้านซุ้มที่ ๔ ของท่าน เตือนให้ท่านเลิกทำบุญเลี้ยงพระ งดคบหาสมาคมกับพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย ให้ตั้งหน้าทำมาหากิน เก็บหอมออมริบ ฐานะจะได้ฟื้นขึ้นตามเดิม แต่ท่านเศรษฐีไม่เชื่อฟัง กลับตะเพิดเทวดาตนนั้น (พระภูมิ) ให้ออกไปจากบริเวณบ้าน เทวดาต้องพาลูกเมียอพยพหนีไปอาศัยที่อื่น แต่ปรากฏว่าไม่มีเทวดาเหล่าใดยอมให้เข้าพวก ได้รับความเดือดร้อนมาก จึงได้ไปปรึกษาเทวดาผู้รักษาพระนคร แต่ท่านก็ช่วยไม่ได้ จึงแนะให้ไปหาท้าวจาตุมมหาราช ท่านก็ช่วยไม่ได้อีก ในที่สุดก็ต้องหันไปพึ่งพระอินทร์คือท้าวสักกเทวราช พระองค์ก็ช่วยไม่ได้เหมือนกัน เพราะถือว่าเป็นบาปหนัก แต่ท่านได้แนะว่าให้ลงทัณฑ์ตัวเองก่อน แล้วจึงไปขอขมาท่านเศรษฐี บางทีท่านจะอภัยให้ คือให้ใช้อำนาจเทวานุภาพของตนบันดาลให้ท่านเศรษฐีมีฐานะมั่งคั่งขึ้นตามเดิม โดยการบันดาลให้ลูกหนี้ของท่านนำเงินมาส่ง และทรัพย์บางจำนวนที่ฝังไว้ชายฝั่งแม่น้ำ แต่ถูกน้ำเซาะจมลงไปในแม่น้ำ ก็ให้นำกลับคืนมาให้ครบ ยิ่งกว่านั้น ก็ให้นำทรัพย์ในดินสินในน้ำซึ่งไม่มีเจ้าของอีกจำนวนหนึ่งมามอบให้ท่านอีกเป็นการแถมพก เทวดาตนนั้น ยอมรับทัณฑกรรมได้นำทรัพย์ทั้งหมดมามอบให้ท่านเศรษฐีเป็นจำนวนรวมทั้งสิ้น ๕๔ โกฏิ แล้วขอขมาท่านเศรษฐี ขอให้ท่านเศรษฐีให้อภัย และอนุมัติให้อาศัยอยู่ที่ซุ้มประตูซุ้มที่ ๔ ต่อไป ท่านเศรษฐีได้นำเทวดาตนนั้นไปขอขมาพระพุทธเจ้า เพราะถือว่าเทวดาหมิ่นประมาทพระพุทธเจ้า เทวดาก็ตกลงในที่สุดท่านเศรษฐีก็ได้อนุมัติให้เทวดาตนนั้นอาศัยอยู่ที่เดิมต่อไป

จากเรื่องนี้ แสดงให้เห็นว่า ชาวอินเดียสมัยพุทธกาล หรืออย่างน้อยที่สุดก็ในสมัยบันทึกเรื่องนี้ มีเทวดาประจำบ้านเหมือนกัน สำหรับเทวดาที่อาศัยอยู่ซุ้มประตูซุ้มที่ ๔ ของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้น จะมีศาลให้อยู่ต่างหากหรือไม่ ก็ไม่ทราบ เพราะตำนานไม่ได้กล่าวไว้ชัดเดน ไทยล้านช้างและไทยอีสาณ ที่มีหิงเทวดาประจำบ้าน ตลอดถึงไทยภาคเหนือและภาคกลาง ที่มีศาลพระภูมิประจำบ้าน เข้าใจว่าจะมีส่วนสัมพันธ์กับเรื่องนี้อยู่บ้าง และพึงสังเกตไว้ด้วยว่า เทวดาประจำบ้านหรือพระภูมินี้ที่เป็นมิจฉาทิฐิ คือเห็นผิดจากทำนองคลองธรรมก็มี นี้เป็นเรื่องที่กล่าวถึงพระภูมิประจำบ้านโดยเฉพาะ ส่วนเรื่องภุมมเทวดาทั่ว ๆ ไปนั้น เป็นอันว่าตำราทางพระพุทธศาสนามีกล่าวถึงมากมาย เช่น รุกขเทวดา ๆ ที่สิงสถิตอยู่บนต้นไม้ และที่สิงสถิตอยู่ที่อื่น ๆ อีก มีภูเขา, ลำเนาไพร, ไร่, นา,

อากาศ เจดีย์วิหาร และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากเทวดาในชั้นภุมมะนี้แล้ว ยังกล่าวถึงเทวดาชั้นอื่น ๆ อีก คือเทวดาชั้นจาตุมมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์, ชั้นยามา, ชั้นดุสิต นิมมานรดี และปรินิมมิตาวสาวัตดี ซึ่งชาวบ้านเรียกง่าย ๆ ว่า เทวดาชั้นฟ้ารวม ๖ ชั้น และยังกล่าวถึงพรหม ๑๖ ชั้นอีกด้วย เป็นอันว่าตำราพระพุทธศาสนาทั้งรุ่นแรกและรุ่นหลังกล่าวถึงเทวดาไว้มากโดยเฉพาะในพระไตรปิฎก ถึงกับจัดไว้เป็นหมวดหนึ่งโดยเฉพาะ เรียกว่า เทวดาสังยุต และเทวปุตตสังยุต รวบรวมคำถามที่เทวดาและเทวบุตรทูลถามพระพุทธเจ้า และพระพุทธพจน์ที่ตรัสตอบ ที่เกี่ยวกับปัญหาของพระอินทร์เรียกว่าสักกสังยุต ที่เกี่ยวกับปัญหาของพระพรหม เรียกว่าพรหมสังยุต ซึ่งมีอยู่จำนวนไม่น้อยเนื่องด้วยมีเทวดาไปทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้าอยู่เป็นนิตย์ พระองค์จึงทรงแบ่งเวลาสำหรับเทวดาเข้าเฝ้าไว้ต่างหาก คือเวลาเที่ยงคืนของทุกวัน ซึ่งมีปรากฏในพุทธกิจ ๕ ประการว่า อฑฺฒรตฺเต เทวปญฺหํ เวลาเที่ยงคืนทรงแก้ปัญหาเทวดา เป็นอันว่าตำราพระพุทธศาสนา มีกล่าวถึงเทวดามากมาย แต่มีบางท่านสันนิษฐานว่า เป็นความคิดเห็นของชาวลังกา จะอย่างไรก็ตาม เรามั่นใจกันว่า อินเดียในยุคพุทธกาล นับถือ เทวดาหรือเทพเจ้ากันมากมาย พระพุทธศาสนาต้องมีส่วนพูดถึงอย่างแน่นอน มิฉะนั้นพระพุทธศาสนา รับรองคติ ๕ วิญญาณฐิติ ๗ และสัตตาวาส ๙ อยู่แล้ว หรือไม่เช่นนั้น ก็ต้องถือว่า คัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่บันทึกไว้ด้วยภาษาลังกานั้น ภายหลังได้ถูกถ่ายทอดมาเป็นภาษามคธ โดยท่านพุทธโฆษาจารย์ซึ่งเป็นชาวอินเดียโดยตรง หากมีสิ่งใดที่ไม่ตรงกับความคิดเห็นชาวอินเดียท่านคงได้แก้ไขหมดสิ้นแล้ว เรื่องนี้จะยุติอย่างไร ขอฝากท่านผู้รู้ไว้คิดต่อไป

เป็นอันว่า เราได้ทราบหน้าตาของพระภูมิแล้วว่า คือใครและมีความเป็นมาอย่างไร จึงเป็นอันหมดปัญหาประเด็นที่ ๑ ที่ว่า พระภูมิคืออะไร ต่อไปนี้จะได้วิจารณ์ปัญหาประเด็นที่ ๒ ที่ว่า การเส้นไหว้พระภูมิจะเสียภูมิของอุบาสกหรือไม่

ก่อนจะวิจารณ์ปัญหาประเด็นนี้ เราควรได้วิจัยกันก่อนว่าพระพุทธศาสนามีทัศนะเกี่ยวกับเรื่องเทวดาอย่างไร ? พุทธศาสนิกชน ควรปฏิบัติต่อเทวดาอย่างไร ? การถึงพระรัตนตรัย ถึงอย่างไร ? แล้วต่อไปจึงจะถึงขั้นวิจารณ์ว่า การเส้นไหว้พระภูมิจะเสียภูมิของอุบาสกหรือไม่ ?

ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาปรากฏว่า เทวดามีมากมายดังได้กล่าวมาแล้ว แต่ถือว่า เทวดาก็ไม่ใช่ใครอื่น คือคนที่ทำความดีนั่นเอง คนที่ทำความดีไว้ในขณะเป็นมนุษย์ เมื่อตายแล้ว ไปเกิดเป็นเทวดา ชาวอินเดียก่อนพุทธกาล เข้าใจว่าเทวดาเป็นชาวฟ้าชาวสวรรค์ไม่เกี่ยวเนื่องกับมนุษย์ แต่มีอำนาจเหนือมนุษย์ สามารถบันดาลให้มนุษย์ได้รับสุขและทุกข์ตามเทวประสงค์ คือถ้ามนุษย์จงรักภักดีต่อ ก็คอยพิทักษ์คุ้มเกรง หรืออวตารลงมาช่วยเหลือเป็นบางครั้งบางคราว ถ้ามนุษย์คิดคดทรยศต่อเทวดา ๆ ก็ลงโทษลงทัณฑ์บันดาลให้เกิดยุคเข็ญ ความคิดเช่นนี้ แม้ในวงคนไทยสมัยโบราณก็มีอยู่เช่นเชื่อว่าฝนตกเพราะอำนาจเทวดาบันดาลเป็นต้น ในหนังสือวรรณคดีอิสาณ เรื่องท้าวพญาคันคากกล่าวไว้ว่า พระยาแถนโกรธพวกมนุษย์ จึงบันดาลไม่ให้ฝนตก มนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ ได้รับความเดือดร้อน ถึงกับพญาคันคาก (คางคก) ต้องยกทัพไปรบพระยาแถน เพื่อบังคับให้ท่านบันดาลให้ฝนตก ฝนจึงได้ตกตามปกติ นอกจากนี้เรายังมีคำพูดติดปากกันว่า "ฝนตกก็แช่ง ฝนแล้งก็ด่า มนุษย์ขี้เหม็นเคียวเข็ญเทวดา" นี้แสดงว่า คนไทยเคยเชื่อมาแล้วว่าเทวดามีอำนาจเหนือมนุษย์ โดยที่สุดแม้แต่ฝนตกก็ถือว่าเทวดาบันดาล นี้เป็นเรื่องของคนไทย ซึ่งนำมาแซกไว้ ขอวกไปถึงเรื่องของอินเดียอีก เมื่อมาถึงสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงพยายามสอนว่า เทวดาไปจากคนไม่ใช่มาจากอื่น ดังมีปรากฏในคัมภีร์หลายเรื่อง แต่จะขอนำมาเล่าในที่นี้เฉพาะบางเรื่องเท่านั้น คือมีเรื่องเล่าไว้ในอรรถกถาธรรมบทตอนหนึ่งว่า ครั้งหนึ่ง เจ้าลิจฉวีนามว่า มหาลี ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า มีใจความว่า พระองค์ทรงเคยเห็นและทรงรู้จักพระอินทร์บ้างไหม ? พระองค์ตรัสตอบมีใจความว่า "อย่าว่าแต่เคยเห็นและรู้จักพระอินทร์เลย คุณธรรมที่ทำให้เป็นพระอินทร์ ตถาคตก็รู้" ถ้าจะพูดอย่างคนธรรมดาสามัญ ก็ว่า "กำพืดของพระอินทร์ก็รู้ อย่าว่าแต่ตัวพระอินทร์เลย" ครั้นแล้วก็ทรงเล่าให้เจ้าลิจฉวีฟังว่า พระอินทร์เดิมเป็นมนุษย์ชื่อ มาฆมาณพ พาพรรคพวกรวม ๓๓ คน สร้างถนน, ศาลา และสระน้ำ ไว้เป็นสาธารณประโยชน์ และได้ประพฤติคุณธรรมอย่างอื่นอีก ๗ ประการ ซึ่งเรียกว่า "สัตตวัตตบท" คือ เลี้ยงพ่อแม่ ๑ เคารพอ่อนน้อมผู้ใหญ่ประจำตระกูล ๑ (แบบพ่อขุนรามคำแหงว่าไว้ในศิลาจารึกว่า เมื่อชั่วพ่อกูกูบำเรอแก่พ่อกู เมื่อพ่อกูตาย กูบำเรอแก่พี่กู ดั่งบำเรอแก่พ่อกู เมื่อพี่กูตาย จึง

ได้เมืองแก่กูทั้งกลม) พูดจาไพเราะ ๑ ไม่พูดส่อเสียด ๑ ไม่ตระหนี่เหนียวแน่น ๑ มีความสัตย์ ๑ ไม่โกรธ ๑ ทั้ง ๗ อย่างนี้ปฏิบัติอยู่ตลอดชีวิต เมื่อตายแล้วจึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พร้อมทั้งพรรคพวก มาฆมาณพ ได้เป็นพระอินทร์ปกครองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จึงได้นามต่าง ๆ ว่า มฆวาฬบ้าง สักกเทวราชบ้าง เทวานมินทะ และอื่น ๆ บ้าง ไม่เฉพาะแต่เทวดาเท่านั้น แม้พระพรหม พระองค์ก็ทรงยืนยันว่าไปจากคน คือคนที่บำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาณสมาบัติ และพระอริยเจ้าชั้นอนาคามี เมื่อตายแล้ว ก็ไปเกิดเป็นพรหม เป็นอันว่าเทวดานี้ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาถือว่ามาจากคนประพฤติดี ปฏิบัติชอบทั้งนั้น ยิ่งกว่านั้น ท่านยังจัดเทวดาไว้เป็น ๓ ประเภท คือ.–

๑. สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ เช่นพระราชาและผู้เป็นประมุขของประเทศชาติ ตลอดถึงคนที่ได้รับการบูชายกย่องจากมหาชน

๒. อุปัตติเทพ เทวดาโดยอุบัติ คือเทวดาโดยกำเนิด ได้แก่คนที่ทำความดีไว้แล้ว ตายไปก็เกิดเป็นเทวดา และ

๓. วิสุทธิเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่พระอรหันต์ คือผู้ประพฤติปฏิบัติจนละกิเลสทั้งสิ้นได้ มีกาย วาจา และใจบริสุทธิ์ สะอาดไม่มัวหมอง

เมื่อพิจารณาดูเทวดาตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ทั้ง ๓ ประเภทนั้นแล้ว จะเห็นได้ว่าน่าเคารพ น่าสักการะบูชาโดยแท้ เพราะมีคุณธรรมประจำตัว ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีข้อแนะนำให้คฤหัสถ์และบรรพชิตปฏิบัติต่อเทวดาเหล่านั้น ดังนี้คือ

สมมติเทพ คฤหัสถ์ควรปฏิบัติต่อ โดยการแสดงความเคารพคารวะ ในฐานะเป็นผู้มีชาติวุฒิ หรือคุณวุฒิอย่างใดอย่างหนึ่ง และทำราชพลี คือการเสียภาษีอากรหรือรัชชูปการ เป็นต้น ส่วนบรรพชิต ควรแสดงสามีจิกรรม คือการกระทำที่เหมาะสมกับสมณวิสัยตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ในพระวินัย เช่น การให้อาหารที่เป็นอนามัฏฐ-บิณฑบาต เป็นต้น

อุปัตติเทพ คฤหัสถ์ควรปฏิบัติต่อ โดยการทำเทวตาพลี คือการนอบน้อมบูชา และทำบุญอุทิศให้ ส่วนบรรพชิต ควรแผ่เมตตาจิตและอุทิศส่วนกุศลให้ตามสมณวิสัย

วิสุทธิเทพ คือพระอรหันต์ นั้น ถือว่าเป็นผู้ควรแก่ของคำนับ (อาหุเนยยะ) เป็นผู้ควรแก่ของต้อนรับ (ปาหุเนยยะ) เป็นผู้ควรแก่ของทำบุญ (ทักขิเณยยะ) และเป็นผู้ควรแก่การกราบไหว้ (อัญชลีกรณียะ) คฤหัสถ์จึงควรกราบไหว้ สักการะ อุปถัมภ์ บำรุงบูชาทั้งด้วยอามิสบูชา คือดอกไม้ธูปเทียนเป็นต้น และปฏิบัติบูชา คือปฏิบัติตามคำแนะนำสั่งสอนของท่าน ส่วนบรรพชิต ก็ควรกราบไหว้ สักการบูชา ปฏิบัติตามคำสอนเช่นเดียวกับคฤหัสถ์ แม้ท่านจะปรินิพพานไปแล้ว คงเหลือแต่พระธาตุหรือพระเจดีย์ที่เป็นอนุสรณ์ถึงท่าน การกราบไหว้สักการบูชาสิ่งเหล่านั้นด้วยอามิสบูชา ท่านก็กล่าวว่า มีผลเท่ากับการกราบไหว้สักการบูชาท่านขณะที่ท่านยังมีพระชนม์อยู่

นี่คือการปฏิบัติตนต่อเทพเจ้าทั้ง ๓ นั้นตามทัศนะของพระพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาแล้วผู้เขียนเห็นว่า สำหรับสมมติเทพ และวิสุทธิเทพ ไม่มีปัญหาที่น่าสงสัย แต่อุบัติเทพนั้นควรจะได้พิจารณากันโดยละเอียด เพราะเกี่ยวกับเรื่องที่เขียนนี้โดยเฉพาะ

เป็นที่ทราบกันแล้วว่าอุบัติเทพนั้น ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาหมายถึงเทวดาโดยกำเนิดทุกประเภท ตั้งแต่ชั้นภุมมะ คือที่สิงสถิตอยู่ในพื้นพิภพทั่วทุกแห่ง จนกระทั่งถึงเทวดาที่อยู่ในสวรรค์ ๖ ชั้น และพรหมโลกอีก และพระพุทธศาสนาแนะนำให้ปฏิบัติต่ออุบัติเทพ โดยให้ทำเทวตาพลี เหมือนการปฏิบัติต่อบุรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว โดยการทำบุพพเปตพลี

วิธีทำบุพพเปตพลีนั้น คนทุกชาติที่นับถือบรรพบุรุษของตน นิยมทำกันตามประเพณีของตน ที่ท่านผู้รู้ได้พาทำมา เช่นการเซ่น การไหว้เป็นต้น ดังที่ชาวจีนและชาวไทยทำกันอยู่ทุกวันนี้ ทั้งในเวลาตายใหม่ ๆ และหลังจากตายไปนานแล้ว ชาวอินเดียก็นิยมทำเช่นกัน คือการทำในขณะตายใหม่ ๆ เรียก มฤตสังสการะ ส่วนการทำหลังจากตายไปนานแล้ว เรียกว่าเปรตสังสการะ พิธีเปรตสังสการะนี้แหละเป็นเรื่องใหญ่ ในชั้นเดิมเข้าใจว่าท่านผู้รู้คงพาทำพิธีเซ่นไหว้เล็ก ๆ น้อย ๆ แต่ทำไปก็แก้ไขไป นาน ๆ เข้าเลยกลายเป็นพิธีใหญ่และสำคัญ เช่นพิธีศราทเป็นต้น ไทยเรา เมื่อยึดเอาชาวอินเดียเป็นครู ก็นิยมทำตามจนนิยมเป็นประเพณีตรุษศราทไทยเหมือนกัน สำหรับไทยล้านช้าง ยังมีเค้าใกล้เคียงกับอินเดียอยู่มาก คือเรียกวิธีทำบุพพเปตพลี เมื่อมีคนตายใหม่ ๆ ว่า "สังสการ" หรือ

"ส่งสการ" การนำศพไปเผาหรือไปฝังที่ป่าช้าเรียกว่า "ไปส่งสการ" คำนี้มีปรากฏในหนังสือเรื่องท้าวฮุ่งหรือเจืองตอนหนึ่งว่า

ว่าจัก เดินดุ่งขว้ามยังฝั่ง จักรวาฬ
คือคู่ ตัวคางคาวคั่งตาย ตกไม้
หนูจัก "สงสการ" เมี่ยนมาหวน เห็นปี๊ก
นกเล่า ได้ดูหน้า ก็ใช่เฮา

ส่วนวิธีทำบุพพเปตพลี หลังจากตายไปนานแล้ว คงเรียกว่าพิธี "ส่งข้าวเปรต" เหมือนกับบางถิ่นนั่นเอง การทำบุพพเปตพลีนี้ ก่อนแต่คนไทยได้รับนับถือพระพุทธศาสนาเข้าใจว่า คงไม่มีพระสงฆ์มาเกี่ยวข้องต่อเมื่อได้รับนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว จึงมีพระสงฆ์มาเกี่ยวข้อง คือถือว่าเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ส่วนพิธีเซ่นไหว้ที่เคยทำมาก่อนก็คงยังไม่เลิก ยังจัดเครื่องเซ่นไปวางไว้ที่ข้างศพหรือที่ใดที่หนึ่งตามแต่จะเหมาะสม ชาวอิสานบางถิ่น เครื่องเซ่นนี้ก่อนจะนำไปเซ่น ต้องกล่าวคำเวนต่อหน้าพระภิกษุก่อน คำเวนนั้น คือคำถวายมตกภัตนั่นเอง

เมื่อพุทธศาสนิกชนชาวไทย มีประเพณีนิยมทำบุพพเปตพลีอย่างนี้ การทำเทวตาพลีก็ใช้วิธีเดียวกันกับบุพพเปตพลี คือเซ่นไหว้บ้าง ทำบุญอุทิศให้บ้าง เพราะถือว่า บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว บางท่านอาจไปถือกำเนิดเป็นเทพารักษ์ เจ้าป่า เจ้าไพร หรือเจ้าพ่อต่าง ๆ ตามความเชื่อถือ เรื่องการทำบุพพเปตพลีและเทวตาพลีรวมกันนี้ จะเห็นได้จากจารีตเก่าของไทยล้านช้าง ซึ่งเรียกว่า ฮีต ๑๒ คลอง ๑๔ (ฮีต ๑๒ นั้นคล้ายกับพระราชพิธี ๑๒ เดือนของกรุงสุโขทัย เป็นพระราชประเพณีเก่าแก่ ส่วนคลอง ๑๔ นั้น เพิ่มเติมขึ้นทีหลัง เพื่อให้เป็นคัลลองราชประเพณีของบ้านเมือง) ในฮีต ๑๒ นั้น ระบุไว้ว่า "เดือน ๙ แรม ๑๔ ค่ำ ให้ทำบุญข้าวประดับดิน เดือน ๑๐ กลางเดือนให้ทำบุญข้าวสาก เพื่อส่งไปให้ญาติที่ตายไปแล้ว" ในชั้นเดิมเข้าใจว่า คงยังไม่เกี่ยวกับพระสงฆ์ เพียงแต่ทำห่อข้าวมีของคาว ของหวาน หมากพลู บุหรี่ รวมกันเป็น ๒ ห่อ แล้วนำไปวางไว้ที่หลุมฝังศพหรือแขวนไว้ที่ใดที่หนึ่งในเวลาเช้ามืด เพื่อให้วิญญาณของบรรพบุรุษมารับเอาเท่านั้น

แต่มาตอนหลัง เมื่อได้รับนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว ได้กำหนดไว้ชัดในคลอง ๑๔ แนะให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ว่า "เป็นท้าวพญา ครั้นเถิงเดือน ๑๐ เพิ่ง ให้บ่าวชาวราษฎรให้ทำข้าวสลากภัต หยาดน้ำอุทิศไปหาเทพยดาอาฮักษ์หลักเมือง อันฮักษาพระพุทธศาสนา ทั้งพ่อแม่ เผ่าพงษ์วงศาแห่งตนเทอญ จึงจักค้ำคุณฮุ่งเฮืองแล" หมายความว่า ผู้ครองบ้านครองเมือง เมื่อถึงเดือน ๑๐ กลางเดือน ให้ประกาศราษฎรให้พากันทำบุญสลากภัตแล้วกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้เทพาอารักษ์หลักเมือง ผู้คุ้มครองรักษาพระพุทธศาสนาทั้งญาติของตนที่ล่วงลับไปแล้ว จึงจะเจริญรุ่งเรือง นี้แสดงให้เห็นว่า ในชั้นหลังนี้ การทำบุพพเปตพลี และเทวตาพลี มีวิธีทำอย่างเดียวกัน และในเทศกาลที่สำคัญก็นิยมทำรวมกันไปทีเดียว คือทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ แต่พิธีเซ่นไหว้ก็คงทำกันอยู่ จนมีผู้กล่าวว่าพุทธ์กับไสย์ไปด้วยกัน การเซ่นไหว้นี้ไม่เฉพาะแต่จะทำกับบุรพชนและเทวดาเท่านั้น แม้แต่กับพระพุทธปฏิมาและพระธาตุพระเจดีย์ที่ศักดิ์สิทธิ์ก็นิยมทำกัน เช่นพิธีถวายข้าวพระและแก้บนเป็นต้น นี่คือการทำเทวตาพลีหรือการปฏิบัติตนต่ออุปัติเทวดาของพุทธศาสนิกชนไทย ฝ่ายคฤหัสถ์ยิ่งกว่านี้ คือเวลามีการฟังธรรมเป็นการใหญ่ เช่นฟังเทศน์มหาชาติและสวดมนต์เป็นต้น ก็นิยมเชิญเทวดามาฟังธรรมด้วย ชาวไทยล้านช้างและล้านนา ก่อนแต่จะฟังเทศน์มหาชาติหัวหน้าอุบาสกต้องกล่าวชุมนุมเทวดาก่อน เรียกว่าอาราธนาเทศน์พระเวส คำอาราธนาเทศน์มหาชาติอีสานนั้นว่า

สุณนฺตุ โภนฺโต เย เทวสงฺฆา ดูราเทพดาเจ้าทั้งหลาย อันยายยังอยู่ทุกหมู่ไม้ไพรพนอม ทุกเหวฮอมฮาวป่า ทุกประเทศท่าฮาวเขา ทุกแถวเถาเถื่อนถ้ำ ทุกท่าน้ำและวังปลา พรรณาฝูงเผดและผี อันมีใจโหดฮ้ายโทสะ จงให้ปะละเสียยังหัวใจเป็นบาป ให้ค่อยโสภาพเงี่ยงโสตรฟังธรรม เถาดาจำจื่อไว้ เป็นประทีปได้ส่องมรรคา ฝูงเทวาทั้งหลาย อันฮักษาวัดวาและประเทศ ทางเขตใต้ฮอดหลี่ผีทางเหนือมีผาไดผาด่าง ทางข้างซ้ายกรุงศรีอยุธยา ทางฝ่ายเหนือมีแดนแกวเป็นเขต ทุกประเทศด้าวอันอยู่ห้องพสุธา กับทั้งนางธรณีจำจื่อน้ำ เป็นผู้ค้ำฝูงหมู่ปาณาฝูงเทพเจ้าทั้งหลาย ภายบนมีพระยาอินทร์ พระยาพรหม จงลงมาโมทนาซึ่งธรรม ฯลฯ

มีข้อควรสังเกตอยู่อย่างหนึ่งคือ การกล่าวชุมนุมเทวดาของชาวล้านช้าง ไม่นิยมให้พระภิกษุว่า ให้คฤหัสถ์เป็นคนว่า แม้ในพิธีสวดมนต์เย็น ก็เช่นเดียวกัน คฤหัสถ์เป็นผู้กล่าวชุมนุมเทวดา (ว่า สคฺเค ฯลฯ) ครั้งหนึ่ง เมื่อผู้เขียนยังอุปสมบทอยู่ ได้ถูกชาวบ้านทางภาคอีสานถาม หลังจากสวดมนต์เย็นจบแล้ว ว่า "เหตุไร การอัญเชิญเทวดาจึงให้พระเป็นผู้อัญเชิญ พระเป็นผู้สวดมนต์ คฤหัสถ์เป็นผู้ฟัง น่าจะให้คฤหัสถ์เป็นผู้เชิญ ถ้าจะเทียบกับงานทั่วไปของชาวบ้าน พระก็เท่ากับว่าเป็นแขกที่ได้รับเชิญมา เทวดาก็เป็นแขกเหมือนกัน จะให้แขกเชิญแขกดูกระไรอยู่" พอถูกถามรู้สึกอึกอักเหมือนกัน ได้ตอบอย่างขอไปทีว่า "เทวดาเป็นที่นับถือของคนทั่วไป เป็นพวกอุปัตติเทพ พระสงฆ์ก็เป็นจำพวกวิสุทธิเทพเป็นที่เคารพนับถือของคฤหัสถ์ การให้คฤหัสถ์อัญเชิญเทวดา อาจจะไม่เหมาะเท่าพระ เพราะเหตุนี้กระมัง ทางภาคกลางจึงนิยมให้พระเป็นผู้ว่าชุมนุมเทวดา อีกอย่างหนึ่งอาจจะเป็นเพราะครั้งแรกคฤหัสถ์ว่าคำชุมนุมเทวดา (สคฺเค ฯลฯ) ไม่ได้ พระเลยว่าเสียเองต่อมาเลยถือเป็นประเพณีสืบ ๆ กันมาจนกระทั่งทุกวันนี้" เมื่อตอบแล้ว ผู้ถามก็ไม่ซักต่อเข้าใจว่าเพราะเกรงใจ มากกว่ายอมจำนนต่อเหตุผล หลังจากนั้นมาแล้ว ผู้เขียนก็นำมาเป็นข้อคิดอยู่เสมอ จนกระทั่งบัดนี้ก็ยังหาเหตุผลที่ดีไปกว่านั้นไม่ได้ มิหนำซ้ำ ยังคิดไปในแง่ไม่ดีเสียอีกว่า พระแย่งหน้าที่ของพราหมณ์เพราะได้เคยเห็นพิธีทำบุญอายุของผู้ใหญ่ ซึ่งใช้พราหมณ์เป็นเจ้าพิธี พราหมณ์เขาว่าชุมนุมเทวดาเอง เรื่องนี้ผู้เขียนขอฝากท่านผู้อ่านไว้ด้วยหากท่านผู้ใดมีเหตุผลอื่นจากที่ว่ามาแล้ว ขอได้กรุณาบอกให้ผู้เขียนทราบด้วย จะขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง เรื่องนี้แม้จะเป็นเรื่องนอกประเด็น ก็ต้องขอนำมาเล่าไว้เพื่อเสนอท่านผู้อ่าน เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับเรื่องเทวดา เนื่องด้วยประเพณีของพุทธศาสนิกชนชาวไทยแต่ละถิ่นไม่เหมือนกัน คือภาคกลางนิยมให้พระกล่าวคำชุมนุมเทวดา ภาคอีสานนิยมให้คฤหัสถ์กล่าว

สำหรับบรรพชิต ที่ว่าให้แผ่เมตตาจิต และอุทิศส่วนกุศลให้แก่เทวดานั้น มีตัวอย่างในพระคัมภีร์หลายเรื่อง มีเรื่องเล่าไว้ในอรรถกถากรณียเมตตสูตร ที่พระท่านใช้สวดมนต์เย็นฉันเช้า และสวดมนต์ฉันเพลเป็นประจำบทหนึ่งว่า "มีภิกษุคณะหนึ่งไปบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่าพวกรุกขเทวดาในป่านั้นมีความเคารพพระ จึงพากันลงจากวิมานมาอาศัย

อยู่ที่พื้นดิน และคิดว่าอีกวันสองวันพระคงไป จึงจะขึ้นอยู่วิมานตามเดิม แต่พระเตรียมจำพรรษาที่นั้น เทวดาอึดอัดใจเพราะได้รับความลำบาก จึงพากันหลอกหลอนพระเพื่อจะให้กลัวแล้วหนีไป พระภิกษุเกิดความหวาดกลัวจึงหนีไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เล่าเรื่องถวายให้ทรงทราบ พระองค์ทรงแนะให้สวดกรณียเมตตสูตรเป็นการแผ่เมตตาจิตไปยังเทวดาเหล่านั้น พระภิกษุเหล่านั้นปฏิบัติตามพระพุทธาธิบาย เทวดาก็เลิกหลอกหลอน อยู่กันได้อย่างสำราญบำเพ็ญสมณธรรมได้โดยสะดวก คงจะเป็นเพราะเรื่องนี้เป็นตัวอย่าง ในชั้นหลัง ๆ จึงมีพระผู้รู้แต่งคาถาไว้มากอย่าง เพื่อให้พระภิกษุสวดอุทิศส่วนกุศลให้แก่เทวดา หลังจากบำเพ็ญบุญแล้ว เช่น เทวตาปัตติทานคาถา ให้สวดหลังจากมีการฟังเทศน์ภายในวัดจบแล้ว เทวตาทิสสทักขิณานุโมทนา ใช้ในการกุศลพิเศษ เช่นทำบุญอายุ ทำบุญบ้าน เทวตาภิสัมมันตนคาถา ให้สวดอนุโมทนาในการมงคลเกี่ยวกับเทวตาพลีโดยตรง ใจความมุ่งอุทิศส่วนกุศลให้เทวดาและภูตผีปีศาจ และเตือนให้อนุโมทนาบุญกุศลที่ทำนั้น

นอกจากนี้ ผู้แสวงบุญทั้งหลายที่นิยมเดินทางไปนมัสการปูชนียสถานในต่างถิ่น เช่นไปนมัสการพระในถ้ำ และเจดีย์บนยอดเขา เป็นต้น หลังจากนมัสการแล้ว จะต้องสวดคาถาว่า

อากาสฏฺฐา จ ภุมฺมฏฺฐา เทวนาคามหิทฺธิกา
ปุญฺญํ โน อนุโมทนฺตุ จิรํ ติฏฺฐตุ สาสนํ

แปลว่า "ขอเทพาอารักษ์ ตลอดถึงพระยานาค ผู้มีฤทธิ์มาก ที่อาศัยอยู่บนอากาศและภุมสถาน จงอนุโมทนาบุญกุศลของข้าพเจ้า ขอให้พระพุทธศาสนาจงดำรงอยู่ตลอดจิรกาล" ทั้งนี้เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้เทพาอารักษ์ ผู้พิทักษ์ รักษาปูชนียสถานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น เป็นการป้องกันอันตรายอันเกิดแต่เทวตาภัยไปในตัว

อนึ่ง ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ตอนว่าด้วยอนุสสติภาวนา ๑๐ อย่าง มีพุทธานุสสติระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์เป็นข้อแรก และมีอุปสมานุสสติ ระลึกถึงธรรมที่สงบ คือพระนิพพานเป็นอารมณ์ เป็นข้อสุดท้าย ข้อแรกท่านแนะให้ระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าที่มีต่อสัตวโลกเป็นอารมณ์ กำหนดให้เห็นชัดตามพระคุณทั้ง ๙ แล้วหยิบยกบทใดบทหนึ่ง

ขึ้นบริกรรม เช่นพุทโธ ๆ เป็นต้นจนจิตสงบเป็นสมาธิ ในข้ออื่น ๆ เช่น ธัมมานุสสติ และสังฆานุสสติ เป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน มีอยู่ข้อ ๑ ที่ให้ระลึกถึงเทวดาเป็นอารมณ์ เรียกว่า เทวตานุสสติ

สำหรับข้อเทวตานุสสตินี้ ท่านพระพุทธโฆษาจารย์ ผู้แต่งพระคัมภีร์ได้อธิบายไว้ว่า ให้ระลึกถึงคุณธรรมของตน คือศรัทธา ศีล วัต สุตะ จาคะ ปัญญา โดยยึดเอาเทวดาเป็นพยานว่า เทวดาชั้นจาตุมมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามาตุสิตาและชั้นอื่น ๆ ที่สูงขึ้นไปกว่านี้ ตลอดถึงพระพรหมทั้ง ๑๖ ชั้น ล้วนแต่มีคุณธรรมเหล่านี้ทั้งนั้น เพราะประพฤติคุณธรรมเหล่านี้มาก่อน เมื่อจุติจากอัตตภาพนั้นแล้วจึงได้เกิดเป็นเทวดาเหล่านั้นในชั้นนั้น ๆ เมื่อระลึกถึงคุณธรรมของตนเปรียบเทียบกับคุณธรรมของเทวดาแล้ว จิตใจจะสงบเป็นสมาธิดังนี้ หรือจะระลึกถึงคุณธรรมเหล่านั้นของเทวดาก่อนว่า เทวดาทุก ๆ ชั้นที่ได้ไปเกิดเป็นเทวดาเพราะมีคุณธรรมเหล่านั้น แล้วภายหลังจึงระลึกถึงตัวเราเองว่าคุณธรรมอย่างนั้นของเราก็มีอย่างนี้ก็ได้ ในที่สุดจิตใจก็สงบเป็นสมาธิเช่นเดียวกัน

นี่แสดงว่า เทวดานั้น เมื่อเราระลึกถึงคุณงามความดีของท่านแล้วจะเกิดความปลื้มใจ สามารถทำให้จิตใจสงบเป็นสมาธิได้ เหมือนกับระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า และพระธรรมพระสงฆ์นั่นเอง ผลอย่างสูงทำให้เกิดอุปจารสมาธิได้

เมื่อกล่าวถึงเรื่องเทวตานุสสติ ทำให้ระลึกถึงเรื่องของพระนบีมูฮัมมัด ศาสดาแห่งศาสนาอิสลาม และท่านพระเยซูศาสดา แห่งศาสนาคริสต์ ท่านทั้ง ๒ นี้ ตามประวัติว่ามีศรัทธาแก่กล้าในพระเป็นเจ้า (God) มาก บำเพ็ญสมาธิ จนสามารถได้ยินเสียงพระบัญชาของพระผู้เป็นเจ้า คือขณะที่พระนบีมูฮัมมัด ไปนั่งสมาธิอยู่ที่ถ้ำฮีรอห์ปรากฏว่าได้ยินเสียงดังมาจากท้องฟ้า บอกให้ท่านประกาศศาสนา จนท่านไม่เชื่อ นึกว่าผีหลอก ส่วนพระเยซู ก็ปรากฏว่า ในขณะที่ท่านไปทำพิธีล้างบาปที่แม่น้ำจอแดน กับอาจารย์โยฮันได้ยินเสียงฟ้าลั่น แล้วมีเสียงดังแหวกมาในอากาศ เป็นเสียงพระเป็นเจ้ารับสั่งว่า พระเยซูเป็นบุตรของพระองค์

เรื่องนี้ เมื่อเทียบกับการบำเพ็ญสมาธิของพระพุทธศาสนาแล้วมีส่วนละม้ายกัน เพราะผู้บำเพ็ญสมาธิมักจะมีนิมิตรเกิดขึ้นแปลก ๆ บางท่านเห็นเป็นยักษ์เป็นมารมาขู่หรือ

หลอกหลอนให้หวาดกลัว ผู้บำเพ็ญพุทธานุสสติอาจจะเห็นภาพพระพุทธเจ้า หรือพระพุทธรูปที่สวยงามที่สุดซึ่งตนไม่เคยเห็นมาก่อน ผู้บำเพ็ญเทวตานุสสติ ก็อาจเห็นเทวดาหรือได้ยินเสียงเทวดาได้

เป็นอันสรุปได้ว่า การระลึกถึงเทวดานั้น เมื่อว่าตามทัศนะของพระพุทธศาสนาแล้ว สามารถทำให้จิตใจสงบจากกิเลสได้เป็นครั้งคราว ข้อนี้มีปรากฏในคัมภีร์ สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉักกะนิบาต (เล่มที่ ๒๒ หน้า ๓๒๐) ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ท้าวมหานามว่า ยสฺมึ มหานาม สมเย อริยสาวโก อตฺตโนจ ตาสญฺจ เทวตานํ สทฺธญฺจ สีลญฺจ สุตญฺจ จาคญฺจ ปญฺญญฺจ อนุสฺสรติ เนวสฺส ตสฺมึ สมเย ราคปริยุฏฺฐิตํ จิตฺตํ โหติ มหานามเอ๋ย ขณะใดอริยสาวกระลึกถึงคุณธรรมคือ ศรัทธา (ความเชื่อ) ศีล (การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย) สุตะ (การศึกษา) จาคะ (การเสียสละ) และปัญญา (ความรอบรู้ในกองสังขาร) ทั้งของตนเองและของเทวดาเหล่านั้น ในขณะนั้นจิตของเธอจะไม่ถูกกิเลสคือราคะ (โทสะโมหะ) รบกวนเลย

เมื่อทราบเรื่องของเทวดา และการปฏิบัติตนต่อเทวดา ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาแล้ว ก็จะถึงปัญหาต่อไปว่า การถึงพระรัตนตรัยนั้นถึงอย่างไร ? วิธีถึงพระรัตนตรัยนั้นตามที่นักปราชญ์กล่าวไว้ มี ๔ อย่างคือ

๑. อัตตสันนิยยาตนะ มอบกายถวายตนต่อพระรัตนตรัย ยอมตนเป็นภิกษุสามเณรหรือเป็นอุบาสกอุบาสิกา เป็นไวยาวัจจกรรับใช้พระสงฆ์ เป็นผู้ปวารณาพระสงฆ์ ฯลฯ หรือที่ประกาศต่อหน้าพระสงฆ์ว่า อุปาสกุปาสิกํ มํ สงฺโฆ ธาเรตุ ขอพระสงฆ์ จงจำกระผมไว้ว่าเป็นอุบาสก อุบาสิกา

๒. สิสสภาวูปคมนะ ประกาศตนเป็นศิษย์ เช่นท่านอุรุเวลากัสสปะ ประกาศตนต่อหน้าชาวเมืองราชคฤห์ ซึ่งเคารพนับถือท่านมาก่อนว่า เราเป็นศิษย์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๆ เป็นครูของเรา ดังนี้ เพื่อแก้ความสงสัยของชาวเมือง เมื่อได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับนั่งอยู่กับท่านและศิษย์ของท่าน ในคราวที่พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดถึงที่อยู่ หรือคนอื่นที่ประกาศให้ผู้อื่นทราบว่า ตนเป็นศิษย์พระรัตนตรัย นับถือพระรัตนตรัย เช่นว่า พุทฺธสฺสาหสฺมิ ทาโสว ข้าพเจ้าเป็นทาสพระพุทธเจ้า พุทฺโธ เม สามิกิสฺสโร

พระพุทธเจ้า ทรงเป็นนายของเรา ธมฺมสฺสาหสฺมิ ทาโส สงฺฆสฺสาหสฺมิ ทาโส ข้าพเจ้าเป็นทาสพระธรรมเจ้า เป็นทาสพระสงฆเจ้า ธมฺโม–สงฺโฆ เม สามิกิสฺสโร พระธรรมเจ้าพระสงฆเจ้า เป็นนายของเราดังนี้

๓. ปาณุเปตะ ยึดเอาพระรัตนตรัย เป็นที่พึ่งตลอดชีวิต ไม่มีที่พึ่งอื่นจะยิ่งกว่า เช่นที่กล่าวว่า นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ พุทฺโธ–ธมฺโม–สงฺโฆ เม สรณํ วรํ ที่พึ่งอย่างอื่นของเราไม่มี พระพุทธเจ้า–พระธรรมเจ้า–พระสงฆเจ้า เป็นที่พึ่งอย่างประเสริฐของเราดังนี้ แม้จะมีเหตุการณ์ใด ๆ มาบังคับ ก็ไม่ยอมนับถือสิ่งอื่นยิ่งกว่าพระรัตนตรัย

๔. ตัปปรายนะ ยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ไม่เฉพาะในชาตินี้เท่านั้น แม้ในชาติต่อ ๆ ไป ก็หวังยึดเอาเป็นที่พึ่ง เช่นกล่าวว่า พุทฺธํ ชีวิตํ ยาวนิพฺพานํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ–สงฺฆํ ชีวิตํ ยาวนิพฺพานํ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้า เป็นที่ระลึกที่พึ่งตลอดชีวิต จนกว่าจะถึงพระนิพาน

การถึงพระรัตนตรัยทั้ง ๔ อย่างนี้ เป็นเพียงการแสดงลักษณะของผู้ถึงพระรัตนตรัยเท่านั้น ยังไม่สู้สำคัญนักสิ่งที่สำคัญยิ่งกว่านี้ คือการปฏิบัติตามพุทธโอวาทหลังจากประกาศตนเป็นศิษย์แล้ว เหมือนผู้ประกาศตนเป็นสมาชิกของสมาคมใดแล้ว ก็ต้องปฏิบัติตามระเบียบของสมาคมนั้น ถ้าหากฝ่าฝืนระเบียบของสมาคมอย่างร้ายแรง ต้องถูกตัดขาดจากสมาชิกภาพของสมาคมนั้น ฉะนั้น การที่จะพิจารณาว่า ผู้ไหว้พระภูมิเจ้าที่จะขาดจากไตรสรณคมน์หรือไม่นั้น จำต้องพิจารณา ถึงข้อวัตรปฏิบัติของผู้ถึงไตรสรณะโดยละเอียดก่อนว่ามีอย่างไรบ้าง เหมือนพิจารณาเปรียบข้อกฎ กติกา ของสมาคมโดยรอบคอบก่อนแล้ว จึงจะวินิจฉัยว่า สมาชิกคนนั้นผิดต่อระเบียบถึงกับขาดจากสมาชิกภาพหรือไม่

ผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึก หรือเรียกว่า มีไตรสรณคมน์นั้น มีนามทางศาสนาว่า พุทธมามกะ พุทธมามิกา หรืออุบาสก อุบาสิกา แต่ความเชื่อ ความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ยังคลอนแคลนไม่มั่นคง ยังเป็น "จลศรัทธา" อยู่ เมื่อใดความเชื่อความเลื่อมใสมั่นคง ไม่คลอนแคลน เป็น "อจลศรัทธา" เมื่อนั้น ก็กลายเป็นพระอริยบุคคลไป อย่างต่ำก็เป็นพระโสดาบัน สำหรับพระอริยเจ้าผู้มีความเชื่อในพระรัตนตรัยไม่คลอนแคลนนั้น ไม่มีปัญหา เพราะท่านเหล่านี้ แม้จะมีเหตุการณ์อย่างหนักมาบีบบังคับให้นับถือสิ่งอื่นยิ่งกว่าพระรัตนตรัย ท่านก็ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง ยอมเอาชีวิตเป็นประกัน เพื่อเทอดทูนพระรัตนตรัย

อย่าว่าแต่พระอริยบุคคลเลย แม้แต่ผู้บำเพ็ญโพธิสัตวธรรม ท่านก็ยังไม่ยอมให้คนอื่นมาขัดขวางการเทอดทูนบูชาพระรัตนตรัย หรือสรณะของท่าน เช่นกรณีพระภิกษุกวางดึกพระเถระแห่งนิกายมหายานในไซ่ง่อนเผาตัวเอง เมื่อเดือนมิถุนายนศกนี้ (๒๕๐๕) เพื่อเรียกร้องเสรีภาพในการประกอบพิธีกรรมบูชาพระรัตนตรัย ตามประเพณีนิยม และความเสมอภาคในทางศาสนา นี้คือตัวอย่างในการพลีชีวิต เพื่อสรณคมน์โดยแท้ แต่สำหรับผู้มีศรัทธาในพระรัตนตรัย ยังคลอนแคลน ไม่มั่นคง ยังมีปัญหาที่จะต้องพิจารณา เกี่ยวกับสรณคมน์นี้

เป็นธรรมดาของศาสนาทุกศาสนา ย่อมมีการเข้มงวดกวดขันกับศาสนิกของตน เพื่อให้มีศรัทธามั่นคงในศาสนานั้น ๆ ไม่เอนเอียง จึงมีระเบียบวินัยของแต่ละศาสนาระบุไว้ชัดเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อศาสนา หรือศาสนิกของศาสนาอื่น บางศาสนามีบัญญัติห้ามไว้ตรง ๆ ว่า "สูเจ้าทั้งหลายอย่าได้มีพระเจ้าอื่นต่อหน้าเราเลย" และว่า "สูเจ้าทั้งหลายอย่าบูชารูปเคารพใด ๆ ทั้งสิ้น" ดังนี้ บางศาสนานอกจากห้ามแสดงความเคารพคารวะต่อสิ่งเคารพของศาสนาอื่นแล้ว ยังห้ามไม่ให้ศาสนิกของตนอ่านหนังสือของศาสนาอื่นอีก นับว่าเข้มงวดกวดขันมาก สำหรับพระพุทธศาสนา ก็มีส่วนคล้ายกับศาสนาอื่น คือเฉพาะพระภิกษุมีวินัยบัญญัติไว้ชัดเจน เกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อนักบวชต่างศาสนา และปรับอาบัติแก่ผู้ฝ่าฝืน ส่วนฆราวาสไม่มีวินัยห้ามไว้โดยเฉพาะ แต่ก็มีธรรมะที่ทรงสอนไว้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เพื่อให้ปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องนี้ ธรรมะบางข้อทรงแสดงไว้อย่างกว้าง ๆ ปฏิบัติได้ทั้งคฤหัสถ์ และบรรพชิต แต่บางข้อก็เฉพาะคฤหัสถ์ ซึ่งจะยกมากล่าวเฉพาะที่นึกได้

โทษสถานหนักสำหรับผู้นับถือพระพุทธศาสนา นอกจากอาบัติปาราชิกสำหรับพระภิกษุและนาสนังคะสำหรับสามเณร ตามพระวินัยบัญญัติแล้ว ยังมีในทางธรรมะอีก เรียกว่า อภิฐาน ๖ คือ

๑. ปิตุฆาต ฆ่าบิดา
๒. มาตุฆาต ฆ่ามารดา
๓. อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์
๔. โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าไม่ถึงสาหัส เพียงแต่ทำพระโลหิตให้ห้อ
๕. สังฆเภท ทำลายสงฆ์ให้แตกแยกกัน
๖. อัญญสัตถุเทศ นับถือศาสดาอื่น

ทั้ง ๖ นี้ ถือเป็นความผิดอย่างร้ายแรง ขั้นอุกฤษฏ์ มีโทษสถานหนัก ๕ อย่างข้างต้น เรียกในที่อื่นว่า อนันตริยกรรม ส่งผลให้ตกอเวจีมหานรก แต่ในที่นี้มีข้อ ๖ เพิ่มขึ้นมาอีก เรียกชื่อใหม่ว่าอภิฐาน ๖ หมายถึงกรรมที่มีโทษสถานหนัก หรือมีโทษยิ่งกว่ากรรมอย่างอื่น ข้อสุดท้ายที่เพิ่มขึ้น คืออัญญสัตถุเทศ การนับถือศาสดาอื่นนอกจากศาสดาของตนนี้ ถือว่าเป็นกรรมหนัก เป็นความผิดร้ายแรง มีโทษเท่ากับอนันตริยกรรม ขาดจากความเป็นพุทธศาสนิกชน ทั้งคฤหัสถ์และบรรชิต การนับถือศาสนาอื่นนี้ไม่หมายถึงการชอบใจคำสอนบางข้อหรือพิธีกรรมบางอย่าง ตลอดถึงการแสดงความเคารพ ต่อปูชนียวัตถุของศาสนาอื่น ตามมรรยาทของผู้ดีเท่านั้น แต่หมายถึงการนับถือเหนือพระรัตนตรัยจริง ๆ จนยอมตนเป็นสาวก ซึ่งเรียกอย่างคำสามัญว่า "เข้ารีต" คือเปลี่ยนจารีต หรือแนวความคิด ในการดำเนินชีวิต ตามทัศนะของศาสนาใหม่นอกจากศาสนาที่นับถืออยู่ก่อนนั้น

ผู้ทำผิดอภิฐาน ๖ ข้อสุดท้ายนี้ แน่นอนเหลือเกินว่าไตรสรณคมน์ของเขาขาด แม้ข้ออื่น ๆ เช่น สังฆเภท โลหิตุบาท และ อรหันตฆาต ก็เช่นเดียวกัน และที่ถือว่าเป็นกรรมหนัก มีโทษร้ายแรง ก็มิใช่ว่าเพราะฝ่าฝืนพุทธบัญญัติ แต่มีโทษตามธรรมนิยม จะบัญญัติไว้ในศาสนาหรือไม่ก็ตาม เขาก็ได้รับตามนั้น เพราะเมื่อเขาหันหลังให้พุทธศาสนาแล้ว เขาก็ไม่มีโอกาสที่จะบรรลุคุณธรรมเบื้องสูงของพระพุทธศาสนา ไม่ได้ลิ้มชิมรสแห่งอมตธรรม เท่ากับว่าเขาลงโทษตัวเขาเอง

ในอกุศลกรรมบท ๑๐ โดยเฉพาะในมโนกรรม ๓ อย่าง คือ.–

๑.	อภิชฌา	เพ่งเล็งอยากได้ของเขา
๒.	พยาบาท	ปองร้ายเขา
๓.	มิจฉาทิฐิ	เห็นผิดเป็นชอบ

ข้อ ๓ มิจฉาทิฐิเห็นผิดเป็นชอบนี้ พระอรรถกถาจารย์และพระฎีกาจารย์ได้อธิบายไว้ว่า ความเห็นผิดนี้ ว่าโดยโทษมี ๒ อย่าง คือ.–

ก. **เป็นทั้งสัคคาวรณ์** คือห้ามสวรรค์ เป็นทั้งมัคคาวรณ์ คือ ห้ามมรรคผลนิพพานด้วย

ข. **เป็นมัคคาวรณ์อย่างเดียว** คือห้ามแต่มรรคผลนิพพาน ไม่ห้ามสวรรค์

มิจฉาทิฐิ ที่เป็นทั้งสัคคาวรณ์และมัคคาวรณ์ ได้แก่ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรมของพระพุทธศาสนาอย่างร้ายแรง เป็นความเห็นผิดที่แน่วแน่แก้ไขไม่ได้ เช่น

ก. เห็นว่าทำบุญไม่เป็นบุญ ทำบาปไม่เป็นบาป ดี ชั่ว เป็นเรื่องที่คนฉลาดบางคนบัญญัติขึ้น เพื่อปลอบใจหรือขู่ขวัญคนโง่เท่านั้นเอง การฆ่าหรือการทำลายชีวิตไม่ถือว่าเป็นบาป การทำความดีต่างๆ เช่น การให้ทาน การรักษาศีล บำรุงบิดามารดาฯลฯ ก็ไม่ถือว่า ความเห็นเช่นนี้เรียกว่าเป็นบุญ อกิริยทิฐิ ปฏิเสธกรรม คือการกระทำว่าไม่มีดี ไม่มีชั่ว ไม่มีบุญไม่มีบาป จัดอยู่ในพวกอุจเฉททิฐิ

ข. เห็นว่า การทำทุกอย่างทั้งดีและชั่วหรือบุญบาปไม่ให้ผลอย่างไรเลย การทำบุญ ผู้ได้คือพระ ส่วนผู้ทำเสียเปล่า การบูชาสิ่งที่เคารพนับถือทั้งมวล ก็ไม่ได้ผลอะไรนอกจากขี้เถ้า คนตายแล้วหมดเรื่องกัน เกิดชาติเดียวตายชาติเดียว ชีวิตนี้เป็นชีวิตแรกและเป็นชีวิตสุดท้าย ตายแล้วความดีและความชั่ว ไม่ติดตามไป ความเห็นเช่นนี้เรียกว่านัตถิกทิฐิ ปฏิเสธผลกรรม คือถือว่า การทำดีทำชั่วไม่มีผลแต่อย่างไร จัดอยู่ในพวกอุจเฉททิฐิ

ค. เห็นว่า ความสุขไม่ใช่เป็นผลแห่งความดี ความทุกข์ไม่ใช่เป็นผลแห่งความชั่ว คนจะมีความสุขความทุกข์ ก็มีเอง ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย จะบริสุทธิ์ ก็บริสุทธิ์เอง จะเศร้าหมองก็เศร้าหมองเอง ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย ความเห็นเช่นนี้เรียกว่า อเหตุกทิฐิ ปฏิเสธทั้ง ๒ อย่าง คือทั้งกรรม (การทำดีทำชั่ว) และวิบาก (ผลของกรรม) ไม่ยอมรับว่าการทำบุญเป็นบุญ การทำบาปเป็นบาป และไม่ยอมรับว่าความสุข ความทุกข์ และความบริสุทธิ์ ความเศร้าหมอง เป็นผลมาจากบุญบาป จัดอยู่ในพวกอุจเฉททิฐิ เหมือนกัน

ความเห็นผิดทั้ง ๓ อย่างนี้ ท่านถือว่า เป็นความเห็นผิดที่ดิ่งลงอย่างแน่วแน่ แก้ไขไม่ได้ ส่งผลให้เกิดในอบายภูมิ ห้ามทั้งสวรรค์ห้ามทั้งนิพพาน ส่วนความเห็นที่ห้ามแต่มรรคผลอย่างเดียว ไม่ห้ามสวรรค์ได้แก่อันตคาหิกทิฐิ ๑๐ อย่าง เช่นว่า โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด ไม่มีที่สุด เป็นต้น

ความเห็นผิดทั้ง ๓ อย่างข้างต้นนั้น เป็นอกุศลกรรมบถ ทำให้กรรมบถขาด พระอรรถกถาจารย์อธิบายลักษณะของมิจฉาทิฐิ ที่ทำให้กรรมบถขาดไว้ว่า มิจฉาทิฐินี้แสดงออกได้ทั้งทาง กายทวาร วจีทวาร และมโนทวาร แสดงออกทางมโนทวาร เป็น

ความเห็นผิดทั้ง ๓ อย่าง ดังที่กล่าวมาแล้ว เพียงแต่มีความเห็นผิด เท่านั้น ไม่ต้องแสดงอะไรออกมา กรรมบถก็ขาดแล้ว ถ้าพูดออกมาทางวาจาตามความเห็นของตน หรือยกย่องสรรเสริญ เทพเจ้าอื่น ๆ เช่นพระอิศวร เป็นต้น **ก็เป็นการแสดงออกทางวจีทวาร ถ้าแสดงการคารวะอ่อนน้อมต่อเทพเจ้า เช่นพระอิศวร เป็นต้น โดยเห็นว่า เทพเจ้าเหล่านั้นประเสริฐที่สุด ก็เป็นการแสดงออกทางกายทวาร กรรมบถขาดเหมือนกัน** เป็นอันว่าถ้ามีความเห็นผิดเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว จะแสดงออกมาทางวาจา ทางกาย หรือไม่แสดง กรรมบถก็ขาดอยู่แล้ว คือถูกปรับโทษว่าเป็น มิจฉาทิฐิ ห้ามสวรรค์ และห้ามมรรคผลนิพพาน

มิจฉาทิฐิดังกล่าวนี้ ถือว่ามีโทษร้ายแรงมาก ในเอกนิบาตอังคุตรนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เรายังไม่เห็น (อกุศล) ธรรมอย่างอื่นแม้สักอย่างหนึ่งที่จะมีโทษมากเหมือนอย่างมิจฉาทิฐินี้เลย ภิกษุทั้งหลาย โทษทั้งหลายมีมิจฉาทิฐิเป็นอย่างยิ่ง (มิจฉาทิฐิมีโทษยิ่งยวด)"

พระอรรถกถาจารย์ ได้ให้อรรถาธิบายว่า มิจฉาทิฐินี้ มีโทษยิ่งกว่าอนันตริยกรรมเสียอีก เพราะอนันตริยกรรม ถึงจะมีโทษสถานหนัก ส่งผลให้เกิดในนรก นับชั่วกัปป์ก็เพียงพุทธันดรเดียวเท่านั้น ส่วนมิจฉาทิฐินี้ไม่มีกำหนด ออกจากภพไม่ได้ เป็นตอประจำวัฏฏสงสารทีเดียว

ผู้ที่มีความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เข้าขั้นนิยตมิจฉาทิฐิ ตามที่กล่าวมานี้ แม้จะเคยประกาศตนนับถือพระรัตนตรัยมาก่อน ไตรสรณคมน์ ก็ขาด เพราะไม่มีความเชื่อในพระรัตนตรัย ไม่ได้ยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก

อนึ่ง ผู้ประกาศตนนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกนี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อุบาสก (สำหรับผู้ชาย) อุบาสิกา (สำหรับผู้หญิง) หรือตามที่คนโบราณเรียกสั้น ๆ ว่า **ปสกสีกา** หมายความว่า เป็นผู้เข้าใกล้พระรัตนตรัย ไม่ห่างเหิน ท่านกำหนดลักษณะคือสมบัติและวิบัติของอุบาสก อุบาสิกาไว้ดังนี้ คือ.–

สมบัติของอุบาสก ๕ ประการ

๑. สทฺโธ มีศรัทธา

๒. สีลวา มีศีล

๓. น โกตุหลมงฺคลิโก โหติ มงฺคลํ น ปจฺเจติ ไม่ถือมงคลตื่นข่าว ไม่เชื่อมงคล เชื่อกรรม

๔. น อิโต พหิทฺธา ทกฺขิเณยฺยํ ปริเยสติ ไม่แสวงหาบุญเขตนอกพระพุทธศาสนา

๕. อิธ จ ปุพฺพการํ กโรติ บำเพ็ญบุญแต่ในพระพุทธศาสนา

วิบัติของอุบาสก ๕ ประการ

๑. อสทฺโธ ไม่มีศรัทธา

๒. ทุสฺสีโล ไม่มีศีล

๓. โกตุหลมงฺคลิโก โหติ มงฺคลํ ปจฺเจติ โน กมฺมํ ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อมงคล ไม่เชื่อกรรม

๔. อิโต พหิทฺธา ทกฺขิเณยฺยํ ปริเยสติ แสวงหาบุญเขตนอกพระพุทธศาสนา

๕. ตตฺถ จ ปุพฺพการํ กโรติ บำเพ็ญบุญในบุญเขตนั้น (นอกพระพุทธศาสนา)

สมบัติและวิบัติ ๒ อย่างของอุบาสกอุบาสิกานี้ เท่ากับเป็นคุณสมบัติของสมาชิกและการขาดจากสมาชิกภาพของพุทธศาสนิกชนนั่นเอง เป็นอันว่าผู้นับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งต้องประกอบด้วยคุณสมบัติดังนี้ คือ.–

๑. ต้องมีศรัทธา หมายถึง มีความเชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่าพระองค์มีพระปรีชาสามารถในการทำลายกิเลสและได้ทรงบรรลุมรรคผลจริง ถ้าไม่เชื่ออย่างนี้ ก็ชื่อว่าไม่มีศรัทธา เป็นอันขาดจากคุณสมบัติข้อนี้

๒. ต้องมีศีล คือเป็นผู้มีศีลมีธรรมสมควรเป็นอุบาสกอุบาสิกาจริง ๆ อย่างน้อยก็ต้องมีศีล ๕ ไม่ประพฤติตนเป็นโจรผู้ร้าย หรืออันธพาล จึงจะถือว่ามีศีล ถ้าไม่มีศีลก็ขาดจากคุณสมบัติข้อนี้

๓. ต้องไม่ถือมงคลตื่นข่าว เช่นมีข่าวเล่าลือว่า จะมียักษ์มีผีมากินคนในปีนั้นปีนี้ หรือจะมีผู้วิเศษเกิดขึ้น ในระยะนั้น ระยะนี้ ไม่เชื่อมงคลว่า การทำอย่างนั้นอย่างนี้เป็นสิริมงคลแก่ตน เช่นการเอามูลโคเจิมหน้าหรือทาตัวเป็นต้น เชื่อกรรม คือการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ถ้าถือมงคลตื่นข่าว เชื่อเรื่องมงคล ไม่เชื่อกรรม ก็ขาดจากคุณสมบัติข้อนี้

๔. ต้องไม่แสวงหาบุญเขตอื่น นอกจากบุญเขตในพระพุทธศาสนา เพราะพระสงฆ์เป็นนาบุญชั้นเยี่ยมอยู่แล้ว ถ้าแสวงหาทักขิเณยยบุคคล คือผู้ควรรับทักษิณาอื่นนอกพระสงฆ์ก็ขาดจากคุณสมบัติข้อนี้ แต่ทั้งนี้คงมิได้หมายถึง ไม่ให้แสดงความเคารพคารวะต่อคนต่างศาสนาที่มี ชาติวุฒิ วัยวุฒิ หรือมีคุณวุฒิ

๕. ต้องบำเพ็ญบุญแต่ในพระพุทธศาสนา ไม่บำเพ็ญบุญตามลัทธิศาสนาอื่นที่ขัดต่อวิธีบำเพ็ญบุญของพระพุทธศาสนา ถ้าบำเพ็ญ ก็คือว่าขาดจากคุณสมบัติข้อนี้ แต่ทั้งนี้คงไม่หมายถึง ไม่ให้สงเคราะห์อนุเคราะห์คนต่างศาสนา ที่ตกทุกข์ได้ยาก

คุณสมบัติและวิบัติทั้ง ๕ ข้อนี้ มีกล่าวไว้ในคัมภีร์ สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต แต่ในสัตตกนิบาต นิกายเดียวกัน กล่าวไว้ว่ามี ๗ อย่าง คือ ๒ ข้อตอนท้ายเหมือนกัน นอกนั้นต่างกัน จึงขอยกมาให้เห็น ดังนี้

สมบัติของอุบาสก ๗ ประการ

๑.	ภิกฺขุทสฺสนํ น หาเปติ	ไม่ห่างเหินพระ
๒.	สทฺธมฺมสฺสวนํ นปฺปมชฺชติ	ไม่ละเลยการฟังพระสัทธรรม
๓.	อธิสีเล สิกฺขติ	ศึกษาอธิศีล
๔.	ปสาทพหุโล โหติ ภิกฺขูสุ เถเรสุ เจว นเวสุจ มชฺฌิเมสุ จ	มีความเลื่อมใสแรงกล้าในพระผู้ใหญ่ พระใหม่และพระปูนกลาง
๕.	อนุปารมฺภจิตฺโต ธมฺมํ สุณาติ น รนฺธคเวสี	ไม่คิดมุ่งร้ายฟังธรรม ไม่คอยจับผิด
๖–๗.	เหมือนข้อ ๔–๕ ที่ว่ามาแล้ว	ในสมบัติของอุบาสก ๕ ประการ

วิบัติของอุบาสก ๗ ประการ

๑. ภิกฺขุทสฺสนํ หาเปติ — ห่างเหินพระ
๒. สทฺธมฺมสฺสวนํ ปมชฺชติ — ละเลยการฟังพระสัทธรรม
๓. อธิสีเล น สิกฺขติ — ไม่ศึกษาในอธิศีล
๔. อปฺปสาทพหุโล โหติ ภิกฺขูสุ เถเรสุ เจว นเวสุ จ — ไม่มีความเลื่อมใสแรงกล้าในพระผู้ใหญ่ พระใหม่ และพระปูนกลาง
๕. อุปารมฺภจิตฺโต ธมฺมํ สุณาติ รนฺธคเวสี — คิดมุ่งร้ายฟังธรรม
๖–๗. เหมือนข้อ ๔–๕ ที่ว่ามาแล้ว ในวิบัติของอุบาสก ๕ ประการ

ถ้าจะพิจารณาตามนี้แล้ว จะเห็นได้ว่า อุบาสก อุบาสิกา นั้นไม่ห่างเหินพระ ไปมาหาสู่ อุปฐาก อุปถัมภ์อยู่เสมอ ไม่ละเลยการฟังพระสัทธรรม ไม่ดูเบา ไม่เมินเฉย สนใจใส่ใจธรรมะ พยายามศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ รักษาศีลอย่างเคร่งครัด เพื่อให้เป็นอธิศีล คือเป็นสมุจเฉทประหาน ไม่ต้องสมาทานซ้ำ ๆ ซาก ๆ มีความเลื่อมใสมากในพระสงฆ์ทุกวัย ไม่แสวงหาบุญเขต คือนาบุญอื่นจากพระภิกษุสงฆ์ และทำบุญ แต่ในพุทธศาสนาคือตามวิธีบุญกิริยาวัตถุเท่านั้น ไม่ทำบุญอย่างอื่นนอกจากวิธีทำบุญนั้น ถ้าทำตรงข้ามจากนี้ก็ไม่ใช่อุบาสก–อุบาสิกา

วิธีบำเพ็ญบุญตามหลักพระพุทธศาสนานั้น เรียกว่าบุญกิริยาวัตถุมี ๑๐ อย่าง คือ:–

๑. ทานมัย — การทำบุญด้วยวิธีให้ทาน
๒. ศีลมัย — ,, ,, รักษาศีล
๓. ภาวนามัย — ,, ,, เจริญภาวนา
๔. เวยยาวัจมัย — ,, ,, ช่วยผู้อื่นทำบุญหรือรับใช้พระภิกษุสงฆ์
๕. อปจายนมัย — ,, ,, ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน แสดงความเคารพผู้อื่น
๖. ปัตติทานมัย — ,, ,, อุทิศส่วนบุญให้ผู้อื่น

๗. ปัตตานุโมทนามัย	,,	,,	อนุโมทนาบุญที่คนอื่นทำ
๘. ธรรมเทศนามัย	,,	,,	แสดงธรรมหรืออบรมสั่งสอนผู้อื่น
๙. ธรรมสวนมัย	,,	,,	ฟังธรรมคำสั่งสอนของคนอื่น
๑๐. ทิฏฐุชุกรรม	,,	,,	ทำความเห็นให้ตรงตามทำนองคลองธรรม

อุบาสกอุบาสิกา ที่ทำบุญนอกเหนือไปจากวิธีเหล่านี้แล้ว เรียกว่าแสวงหาบุญนอกพระพุทธศาสนา

นอกจากนั้นแล้ว คฤหัสถ์ที่แสดงความไม่เคารพต่อพระรัตนตรัย พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำพิธีคว่ำบาตร คือห้ามไม่ให้ภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา รับนิมนต์ทำบุญและสงเคราะห์อนุเคราะห์ด้วยธรรมะ ห้ามภิกษุสงฆ์ไปมาหาสู่ตระกูลนั้น จนกว่าสงฆ์จะทำพิธีหงายบาตร คือประกาศยกเลิกการคว่ำบาตรนั้นลักษณะของคฤหัสถ์ที่จะถูกสงฆ์คว่ำบาตรมี ๘ อย่าง คือ:–

๑. ภิกฺขูนํ	อลาภาย	ปริสกฺกติ	พยายามเพื่อให้ภิกษุทั้งหลายเสื่อมลาภ
๒. ภิกฺขูนํ	อนตฺถาย	ปริสกฺกติ	พยายามให้ภิกษุทั้งหลายเสื่อมประโยชน์
๓. ภิกฺขูนํ	อนาวาสาย	ปริสกฺกติ	พยายามเพื่อให้ภิกษุทั้งหลายอยู่ไม่ได้
๔. ภิกฺขู	อกฺโกสติ	ปริภาสติ	ด่าตัดพ้อภิกษุทั้งหลาย
๕. ภิกฺขู	ภิกฺขูหิ	เภเทติ	ยุยงให้ภิกษุทั้งหลายแตกร้าวกัน
๖. พุทฺธสฺส	อวณฺณํ	ภาสติ	พูดติเตียนพระพุทธเจ้า
๗. ธมฺมสฺส	อวณฺณํ	ภาสติ	พูดติเตียนพระธรรม
๘. สงฺฆสฺส	อวณฺณํ	ภาสติ	พูดติเตียนพระสงฆ์

อุบาสกอุบาสิกาที่ประพฤติตน เข้าลักษณะทั้ง ๘ อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งจะต้องถูกสงฆ์คว่ำบาตร ไม่รับว่าเป็นอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนก็ไม่คบหาสมาคม จัดว่าขาดจากไตรสรณคมน์เหมือนกัน

เป็นอันว่า ความวิบัติของอุบาสกอุบาสิกา หรือการขาดจากไตรสรณคมน์ของพุทธศาสนิก ไม่ยากเลย เพียงแต่ห่างเหินพระภิกษุหรือเห็นเทพเจ้าอื่นสำคัญกว่า วิเศษกว่าพระรัตนตรัยเท่านั้น หรือบำเพ็ญบุญอย่างอื่น นอกจากวิธีบำเพ็ญบุญตามหลักพระพุทธ-ศาสนาก็ขาดแล้ว

ปัญหาจึงมีว่า การสร้างศาลพระภูมิไว้ภายในบริเวณบ้าน และการบูชาพระภูมินั้นจะจัดเข้าในความวิบัติของอุบาสกข้อใดหรือไม่ เมื่อวิจารณ์ข้อนี้ให้ชัดแจ้งแล้ว ปัญหาเรื่องไตรสรณคมน์ขาดหรือไม่ขาด ก็จะง่ายขึ้น

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่นำมาแสดงให้เห็นแล้วแต่ต้น จะเห็นได้ว่า ผู้นับถือพระภูมินั้น ชั้นแรกทีเดียวนับถือในฐานะเป็นบรรพบุรุษ ผู้มีพระคุณ คือเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ผู้อยู่เบื้องหลัง พากันรำลึกถึงพระคุณจึงได้สักการะบูชา เช่นไหว้วิญญาณของท่านต่อมาก็แปรไป คือนับถือในฐานะเป็นเทพเจ้าผู้ทรงความดีและความศักดิ์สิทธิ์ จึงได้สักการะบูชาเซ่นไหว้ เพื่อความปลอดภัยและความสวัสดีแก่ตน เป็นอันสรุปได้ว่าการนับถือพระภูมินั้น มี ๓ ประเภทคือ

๑. **นับถือด้วยอำนาจความกตัญญู** เพราะถือว่าเป็นบรรพบุรุษผู้มีคุณ

๒. **นับถือด้วยอำนาจความเคารพ** เพราะถือว่ามีคุณงามความดียิ่งเทพเจ้าอื่น ๆ ในฐานะผู้ควรบูชา (ปูชารหะ) แต่มิใช่ในฐานะผู้มีคุณ

๓. **นับถือด้วยอำนาจความเกรงกลัว** เพราะถือว่าศักดิ์สิทธิ์สามารถลงโทษและให้พรได้

การนับถือด้วยอำนาจความกตัญญู ไม่มีปัญหา เพราะการสักการะบูชา และการรำลึกถึงคุณผู้มีพระคุณนั้น ไม่เสียหาย ยิ่งกว่านั้นยังเป็นการแสดงกตเวทิตาธรรม (การตอบแทนคุณ) ต่อผู้มีพระคุณอีกด้วยจัดเข้าในวิธีบำเพ็ญบุญทางพระพุทธศาสนา ข้ออปจายนมัย

การนับถือด้วยอำนาจความเคารพนั้น ผู้เขียนมิได้หมายถึงความเคารพด้วยอำนาจความกตัญญู เพราะเห็นว่ามีคุณต่อตน แต่หมายถึงเคารพในฐานะ เป็นผู้มีเทวธรรม คือสร้างคุณงามความดีไว้ จึงได้เป็นเทพเจ้า การกราบไหว้ สักการะบูชาอย่างนี้เข้าในลักษณะ

บูชาผู้ที่ควรบูชาจัดเข้าในพิธีทำบุญข้ออปจายนมัย เช่นเดียวกัน ถ้ารำลึกถึงก็อยู่ในหลักว่าเทวตานุสสติ ไม่กระทบกระเทือนถึงการนับถือพระรัตนตรัย

ส่วนการนับถือด้วยอำนาจความเกรงกลัว เพราะถือว่าศักดิ์สิทธิ์นั้น อาจให้ทั้งโทษและคุณ ที่ว่าให้โทษนั้น คือ ถ้าผู้นับถือ เชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ของพระภูมิ **ว่าสามารถดลบันดาลความสุขและความทุกข์ให้แก่ชีวิต ของตนและคนอื่น ยิ่งกว่าความเชื่อมั่นในกรรม และมีความนับถือพระภูมิยิ่งกว่าพระรัตนตรัย** เช่นบนบ้านไม่มีหิ้งพระพุทธ แต่มีหิ้งเทวดาแทน หรือไม่ก็มีแต่ศาลพระภูมิภายในบริเวณบ้าน หรือมีทั้งหิ้งพระพุทธบนบ้าน และศาลพระภูมิที่ข้างล่าง พระพุทธอยู่ในลักษณะเป็นเครื่องลาง ไม่ถึงคราวจำเป็นต้องใช้ ไม่บูชา แต่พระภูมิจุดธูปเทียนและเซ่นไหว้ทุกวัน อย่างนี้เสียภูมิอุบาสกแน่ เพราะขาดความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย เชื่อถือมงคลตื่นข่าว และเป็นการแสวงหาบุญนอกวิธีทำบุญทางพระพุทธศาสนา ไตรสรณคมน์ขาด นี้ว่าในทางที่ให้โทษ ส่วนทางที่ให้คุณนั้นก็มีเหมือนกัน ซึ่งผู้เขียนใคร่จะชี้ให้เห็นดังต่อไปนี้ คือ.–

๑. ปลูกฝังคุณธรรมให้แก่ผู้นับถือ
๒. เป็นบันไดขั้นแรกที่จะให้เข้าถึงศาสนา

เป็นที่ทราบกันแล้วว่า มนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์ นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่น ต้นไม้ใหญ่ ภูเขาสูง จอมปลวก และก้อนหินใหญ่เป็นต้น โดยถือว่ามีผีหรือเทพเจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์อาศัยอยู่ที่นั้น แม้จะไม่มีต้นไม้และก้อนหินตามธรรมชาติก็ทำขึ้นเอง สร้างขึ้นเอง เช่นสร้างศาลให้อยู่เป็นต้น เพื่อให้พิทักษ์รักษาคุ้มครอง เมื่อต้องการให้คุ้มครองโดยใกล้ชิด ก็ปลูกศาลให้อาศัยภายในบ้าน ซึ่งอาจจะเรียกว่าศาลพระภูมิ หอเทวดา หอมเหศักดิ์ หรืออะไร ๆ อีกก็ตาม ประโยชน์ที่จะพึงได้ นอกจากคุ้มครองป้องกันแล้ว ยังเป็นวิธีปลูกฝังคุณธรรมบางประการให้แก่คนภายในบ้านด้วย คือคารวธรรม และอปจายนธรรม รู้จักเคารพนบนอบผู้ที่ควรเคารพและสิ่งที่ควรเคารพ เด็กเล็กที่ซุกซน ชอบทุบสิ่งโน้นทำลายสิ่งนี้ หรือปีนป่ายต้นไม้บ้าง รั้วบ้านบ้าง หากมีศาลพระภูมิ หรือศาลเจ้าอยู่ ก็ไม่กล้าปีนป่าย เพราะกลัวพระภูมิหรือเจ้าในศาลจะลงโทษ จะทำความชั่วอื่น ๆ ก็กลัวจะลงโทษ แม้เติบโตเป็นหนุ่ม

เป็นสาวแล้ว จะผ่าฝืนระเบียบศีลธรรมก็กลัว ถ้าจะว่าไปแล้ว คนไทยบางถิ่น ที่ยังเคร่งครัดในขนบธรรมเนียมเก่า หนุ่มสาว เลือกคู่กันเอง มีประเพณีเกี้ยวสาว คุยสาวในบ้าน โดยพ่อแม่ไม่ต้องห่วงคอยระวังรักษา ก็เพราะผีเรือน หรือเทวดาประจำเรือน หรือไม่ ก็พระภูมิเจ้าที่ คอยดูแลแทนอยู่แล้ว คือเขาเชื่อว่าถ้าผ่าฝืนศีลธรรมแล้ว ผีหรือเทพเจ้า ไม่พอใจจะลงโทษ เลยเกิดความหวาดกลัว ไม่กล้าทำผิดศีลธรรม ความกลัวนี่แหละ ท่านเรียกว่าโอตตัปปธรรม เมื่อไม่ผ่าฝืนศีลธรรมบ่อย ๆ เข้า จนกลายเป็นความเคยชิน มองเห็นโทษของการละเมิดศีลธรรมด้วยตนเอง ขั้นนี้เรียกว่า มี หิริ คือ เกลียดชังความชั่ว ขยะแขยงไม่ยอมทำ เป็นอันว่าคุณธรรม คือ หิริ และ โอตตัปปะ ซึ่งท่านถือว่าเป็นเทวธรรมนี้เกิดมีขึ้นเพราะอาศัยอำนาจผีหรือเทพเจ้าโดยตรง แม้คารวธรรมและอปจายธรรม ก็เช่นเดียวกัน

พูดถึงเรื่องอำนาจผีหรือเทวดา สามารถสร้างคุณธรรมให้แก่คนบางคนแล้ว ก็ใคร่จะพูดในวงกว้าง ๆ ไม่เฉพาะแต่พระภูมิเจ้าที่เท่านั้น แม้จะเป็นผีหรือเทพเจ้าอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน คือในถิ่นที่มีคนเชื่อถือ เรื่องผีเชื้อสาย (ผีบรรพบุรุษ) อยู่ผีบรรพบุรุษนี่แหละ **เป็นสื่อกลางที่จะให้ญาติมีความสามัคคีกัน** ถ้าในวงศ์ญาติพี่น้องทะเลาะวิวาทกัน หรือไม่เคารพยำเกรงผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นหลักของสกุล ผีบรรพบุรุษหรือเทพาอารักษ์ประจำบ้านจะโกรธลงโทษทัณฑ์ แก่พวกลูกหลาน ทำให้ลูกหลานที่ไม่มีความเคารพคารวะผู้ใหญ่ และที่ทะเลาะวิวาทกัน แสดงความเคารพยำเกรงผู้ใหญ่ และสามัคคีปองดองกัน ถ้าไม่เช่นนั้น โทษทัณฑ์จะไม่หาย นี้คืออำนาจผีหรือเทพเจ้าสร้างคุณธรรมให้แก่คน

ผีหรือเทพเจ้าบางแห่ง ช่วยเตือนสติให้แก่คนขับรถได้ดียิ่งกว่าคน คือที่ถนนโค้งบางสาย รถมักจะคว่ำบ่อย ๆ จนมีผู้ขนานนามว่า โค้งมรณะบ้าง โค้งชีวิตบ้าง โค้งมฤตยูและอื่น ๆ บ้าง ทั้งนี้เพราะผู้ขับรถขาดสติ มีความประมาทลืมนึกถึงอันตราย ต่อเมื่อปลูกศาลเจ้าแล้ว มีพวงมาลัยคล้องไว้บ้าง มีดอกไม้บูชาไว้บ้าง ทำให้ผู้ขับรถทุกคน ไม่ประมาทมีสติระลึกได้ว่าเป็นถิ่นอันตราย ต้องยกมือไหว้ศาลเจ้าทุกครั้งที่รถผ่านแม้จะง่วงหรือเมาอยู่บ้าง ก็หายง่วงหายเมา เพราะกลัวอำนาจเทพเจ้า ต้องยกมือไหว้จนได้ นี่คืออำนาจผีหรือเทพเจ้า ช่วยเตือนคนให้มีสติ

ยิ่งกว่านั้น ผีหรือเทพเจ้าบางแห่ง ยังสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ให้มนุษย์รุ่นหลังได้ใช้อีกด้วย คือในถิ่นที่มีคนนับถือผีหรือเทพเจ้าทุกแห่ง เขาเชื่อว่า ในป่าคง หรือบึงใหญ่ หนองใหญ่ ห้วย ลำธาร หรือทุกแห่ง ที่มีบ่อแร่ต่าง ๆ เช่น ตะกั่ว เหล็ก ฯลฯ มีผีหรือเทพเจ้าพิทักษ์รักษาอยู่ จึงไม่กล้าทำลายป่า หรือยิงเนื้อในป่า จับปลาในบึงในหนองเหล่านั้น ต้นไม้ก็ไม่กล้าทำลาย แร่ก็ไม่กล้าขุด เป็นการช่วยรักษาพันธุ์ไม้ พันธุ์ปลา และพันธุ์สัตว์ต่าง ๆ ให้คงอยู่ จนกระทั่งมีกฎหมายคุ้มครองทรัพยากรเหล่านั้น แม้โบราณวัตถุซึ่งเป็นสมบัติของชาติ ก็อาศัยผีหรือเทพเจ้านั่นเอง เป็นผู้ช่วยพิทักษ์รักษา จึงรอดพ้นจากการทำลาย ของผู้ไม่รู้คุณค่าของโบราณวัตถุ

ถ้าจะว่าไปแล้ว ลัทธิถือผีบรรพบุรุษก็ดี ศาสนาประเภทธรรมชาติเทวนิยมที่สอนให้นับถือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ว่าเป็นเทพเจ้าผู้มีอำนาจอยู่ในตัวก็ดี ทั้ง ๒ อย่างนี้ ถ้าจะมองในด้านได้ ไม่มองในด้านเสีย จะเห็นได้ชัดว่า เป็นวิธีปลูกฝังคุณธรรมข้อกตัญญูกตเวที ให้แก่ประชาชนได้ดีที่สุด ชาวจีนซึ่งเป็นที่รู้กันว่า เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดามาก ก็เพราะมีความเชื่อมั่นในเรื่องเทพเจ้า วิญญาณ บรรพบุรุษ ยังนิยมไหว้เจ้า ไหว้พระจันทร์อยู่ แม้ชาวไทยที่ได้รับการศึกษาน้อย แต่ยังมีคุณธรรมข้อนี้อยู่ เพราะได้อาศัยลัทธิการถือผีบรรพบุรุษ และศาสนพราหมณ์ ที่สอนให้รู้จักคุณ ดิน น้ำ ลม ไฟ ฯลฯ สืบ ๆ กันมานั่นเอง

ส่วนศาสนาประเภท เทวนิยมที่สอนให้เชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติคือพระเป็นเจ้าหรือเทวะก็ดี ลัทธิถือผีฟ้า ว่ามีอำนาจเหนือมนุษย์ก็ดี สิ่งที่ได้จาก ๒ อย่างนี้ คือการปลูกฝังให้คนมีหิริและโอตตัปปะ ทำให้คนไม่กล้าทำความชั่ว ประพฤติทุจริต ผิดศีลธรรม เพราะกลัวผิดผีบ้าง นึกกระดากอาย เพราะเห็นว่า เมื่อคนไม่เห็น ผีสางเทวดาก็เห็น ไม่ละอายคน ก็ยังละอายผีสางเทวดา นั่นหมายความว่า คุณธรรมคือหิริและโอตตัปปะกำลังแซกซึมเข้าในจิตใจของเขา

แต่ศาสนาประเภทอเทวนิยมหรือกรรมนิยม เช่น พุทธศาสนาเป็นต้น เป็นศาสนาแห่งเหตุผลสอนให้คนมีความกตัญญูกตเวที และหิริโอตตัปปะด้วยเหตุผลจริง ๆ ตรงไปตรงมา เหมาะสำหรับนักศึกษาแต่ไม่อาจเหมาะสำหรับผู้ได้รับการศึกษาน้อย ศาสนาประเภทนี้จึงจำต้องอาศัยพิธีการบางอย่าง จากศาสนาประเภทเทวนิยมอยู่บ้าง ข้อนี้เอง

เป็นมูล เหตุให้ ศาสนาพราหมณ์ ได้รับการ ยกย่อง เชิดชู คู่ เคียง กันมากับ พระพุทธศาสนา จนมีผู้กล่าวว่าพุทธกับไสยไปไปด้วยกัน จารีต ๑๒ ครอง ๑๔ ของไทยล้านช้าง และพระราชประเพณี ๑๒ เดือนของไทยล้านนาและไทยสุโขทัย เกิดขึ้นเพราะเหตุผลดังกล่าวนี้ แม้ลัทธิถือผีบรรบุรุษและเทพเจ้าต่าง ๆ ที่พุทธศาสนิกชนเคยนับถือพระพุทธศาสนา ก็ยังเลิกละไม่ได้

เป็นอันว่าเรื่องการนับถือผีหรือเทพเจ้านี้ มีประโยชน์อยู่บ้าง ไม่ใช่ไม่มีประโยชน์เลย สำหรับผู้เชื่อถือและยึดเอาเป็นที่พึ่ง จึงยากที่จะเลิกละได้ ตราบใดความเชื่อถือในพระรัตนตรัยยังไม่เป็นอจลศรัทธา (ความเชื่อมั่นคงขั้นพระโสดาบัน) ตราบนั้นก็ยังเลิกละการไหว้เจ้าไหว้ผีไม่ได้ เพราะจิตใจยังขาดที่พึ่งอันสำคัญนั้น

ผีหรือเทพเจ้าต่าง ๆ นั้น มิใช่ว่าเป็นที่พึ่งของคนไม่ได้ ความจริงเป็นที่พึ่งได้ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ไม่ทรงปฏิเสธ ทรงยอมรับว่า เป็นที่พึ่งได้เหมือนกัน แต่ไม่ใช่ที่พึ่งอย่างสูงสุดหรือที่อันปลอดภัย ดังที่เคยตรัสแก่พราหมณ์อัคคิทัตว่า

พหุํ เว สรณํ ยนฺติ ปพฺพตานิ วนานิ จ
อารามรุกฺขเจตฺยานิ มนุสฺสา ภยตชฺชิตา

มวลมนุษย์ถูกภัยคุกคามเข้า พากันยึดที่พึ่งมากอย่างต่าง ๆ กัน คือ ภูเขาบ้าง ป่าดงพงไพรบ้าง ต้นไม้ เจดีย์ บ้าง

เนตํ โข สรณํ เขมํ เนตํ สรณมุตฺตมํ
เนตํ สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ

ที่พึ่งนั้น ไม่ใช่ที่พึ่งชนิดปลอดภัย ไม่ใช่ที่พึ่งอย่างสูงสุดเพราะอาศัยแล้วไม่พ้นทุกข์ทั้งมวล

และพร้อม ๆ กันนั้น พระองค์ก็ทรงยกย่อง การยึดพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งว่าเป็นที่พึ่งอันปลอดภัย เป็นที่พึ่งอย่างสูงสุด ว่า

โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ คโต
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ

ทุกฺขํ ทุกฺขสมุปฺปาทํ ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมํ
อริยญฺจฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ทุกฺขูปสมคามินํ
เอตํ โข สรณํ เขมํ เอตํ สรณมุตฺตมํ
เอตํ สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ

ส่วนผู้ใดถึงพระรัตนตรัย คือพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึก เห็นอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญาอันชอบ คือทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ที่พึ่งนั้น ของผู้นั้น เป็นที่พึ่งปลอดภัย เป็นที่พึ่งอันสูงสุด เพราะอาศัยแล้ว พ้นจากทุกข์ทั้งมวล

จากพระพุทธภาษิตนี้ พอสันนิษฐานได้แล้วว่า ผู้นับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง หรือมีไตรสรณคมน์นั้น ต้องบรรลุมรรคผล ที่พึ่งนั้น หรือไตรสรณคมน์นั้น จึงจะเป็นที่พึ่งสูงสุดปลอดภัยไม่คลอนแคลน เข้าขั้นอจลศรัทธา มีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ไม่หวั่นไหว ไม่ยึดที่พึ่งอย่างอื่นอีก เข้าเกณฑ์ที่ว่า "นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ ที่พึ่งอย่างอื่นของเราไม่มี พุทฺโธ–ธมฺโม–สงฺโฆ เม สรณํ วรํ พระพุทธเจ้า–พระธรรม–พระสงฆ์เจ้าเป็นที่พึ่งอย่างประเสริฐของเรา" และที่พึ่งนั้น จะบันดาลให้ผู้นั้นพ้นจากทุกข์ทั้งมวลได้จริง ส่วนผู้ยังไม่ได้บรรลุมรรคผล แม้จะยึดพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ความเชื่อถือก็ยังคลอนแคลน ไม่มั่นคง การรักษาศีลและพรต ยังไม่จริงจัง ไม่เข้าถึงขั้นเป็นกิจนิสัย ยังเป็นสีลัพพตปรามาสลูบคลำเล่นอยู่ ไม่เอาจริง เมื่อเผชิญกับภัย แทนที่จะยึดพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งอย่างหนักแน่น ใจก็แกว่ง ยึดสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง เชื่ออย่างอื่น เช่น ผีสางเทวดา ว่าจะขจัดภัยนั้นได้ แต่ทั้งนี้ก็มิได้หมายความว่า นับถือยิ่งไปกว่าพระรัตนตรัย หรือทอดทิ้งพระรัตนตรัยเสียเลย คล้ายกับคนตกน้ำตัวเองก็พยายามว่ายเข้าฝั่งอยู่แล้ว จนเต็มความสามารถ แต่ปากก็ตะโกนร้องให้คนอื่นช่วยเหลือ เพราะตกใจกลัว ซึ่งเข้าลักษณะของผู้ไม่มีความเชื่อมั่นในตัวเอง หากจะชมว่าเป็นคนไม่ประมาท ก็ใช่ที่ เพราะลักษณะของผู้ไม่ประมาท และมีความเชื่อมั่นในตัวเองนั้น จะไม่ตะโกนร้องด้วยความตกใจ แต่จะออกปากให้คนช่วยเหลือ เมื่อเหลือความสามารถของตน หรือพูดเผื่อไว้ในเมื่อเห็นว่าจะเกินความสามารถของตน ซึ่งถือว่าเป็นธรรมดาของสามัญชน

เมื่อเราทราบแล้วว่า การนับถือผีหรือเทพเจ้าต่าง ๆ รวมทั้งพระภูมิด้วย มีทั้งคุณทั้งโทษ ปัญหาข้อสุดท้ายจึงมีว่า ในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกชน ควรจะปฏิบัติตนอย่างไรต่อสิ่งเหล่านั้น คือควรจะรื้อศาลพระภูมิหรือจะปลูกศาลพระภูมิกันแน่ ! เรื่องนี้ ได้มีพระเถระบางรูป ซึ่งเป็นนักเผยแพร่ศาสนาที่เรืองนาม ได้พยายามแนะนำให้พุทธศาสนิกชนเลิกตั้งศาลพระภูมิ ขอให้ตั้งหิ้งพระพุทธรูปแทน สำหรับผู้ที่มีศาลพระภูมิอยู่แล้ว ท่านก็แนะนำให้รื้อ หากไม่กล้ารื้อ จะขอนิมนต์ให้ท่านไปรื้อให้ ท่านก็ยินดีจะรื้อให้ แต่ก็มีคนอีกไม่น้อยเหมือนกันแสดงความไม่พอใจ วิพากย์วิจารณ์กันทั้งในหน้าหนังสือพิมพ์และในหมู่นักศึกษาธรรมะ เห็นว่าไม่ควรเลิก จนเกิดเป็นปัญหาขึ้น ดังที่ผู้เขียนได้ว่ามาแล้วแต่ต้น

ก่อนที่จะชี้ขาดเรื่องเลิก เรื่องรื้อ หรือไม่เลิก ไม่รื้อนี้ ผู้เขียนขอวิจารณ์ถึงความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นก่อน ฝ่ายที่เห็นว่าให้เลิกให้รื้อนั้น มีเหตุผลว่าการนับถือผีหรือพระภูมินั้นเป็นเรื่องงมงาย ไม่เหมาะสมกับพุทธศาสนิกชนที่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาแห่งปัญญา ข้อนี้เป็นความจริง เพราะคนไทย ได้รับนับถือพระพุทธศาสนามานานแล้ว จนกระทั่งบัดนี้ ก็ยังเลิกละการนับถือผีฟ้าผีแถนไม่ได้ แม้แต่ในพระนครก็ยังมีศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่เกลื่อนไปหมด ถ้าจะมองตามทัศนะของผู้ได้รับการศึกษาแล้วก็น่าอับอายขายหน้ามาก ยิ่งหันไปดูพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นศาสนทายาทบางท่าน ยิ่งน่าเศร้าใจ เพราะแทนที่จะท่องบ่นจำทรงพระธรรมวินัย อันเป็นเนื้อหาของพระพุทธศาสนา ท่านกลับไปท่องเวทย์มนต์ของพราหมณ์ แทนที่จะไหว้พระรัตนตรัยล้วน ๆ ท่านกลับไปไหว้ฤาษี นารอท นารายณ์ ฤาษีตาไฟ ฯลฯ ไปเสียอีก แทนที่ท่านจะแนะนำให้ชาวบ้านทำเทวตาพลี เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่เทพารักษ์ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ท่านกลับบูชาเซ่นสรวงเสียเอง มิหนำซ้ำยังเป็นหมอสะเดาะเคราะห์ และยกศาลพระภูมิให้ชาวบ้านอีกด้วย เพราะบางคนเขาทำไม่เป็นหรือบางคน ก็ไม่อยากทำ แต่หลวงพ่อท่านแนะนำให้เขาทำ เขาจำต้องทำ จึงขอนิมนต์ให้ท่านเป็นพิธีกรเสียเอง ฉะนั้น พระคุณเจ้าผู้ตระหนักในพระธรรมวินัย เมื่อเห็นเข้าก็ทนดูไม่ได้ ถ้าพอเตือนได้ด้วยตนเอง ท่านก็ตักเตือนทันที ถ้าไม่อยู่ในฐานะจะตักเตือนได้ ท่านก็หันไปตักเตือนชาวบ้านไม่ให้สนับสนุนด้วยการเทศน์บ้าง การแสดงปาฐกถา ในฐานะที่ท่านเป็นนักเผยแพร่ และยินดีจะรื้อให้

ในเมื่อเจ้าของไม่กล้ารื้อ ยิ่งกว่านั้น ผู้ที่เห็นประโยชน์ ก็นำปาฐกถานั้นไปพิมพ์เผยแพร่ต่อไปอีก เป็นการส่งเสริมให้แพร่หลายยิ่งขึ้น เพื่อให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจและปฏิบัติตามพระพุทธศาสนาโดยถูกต้อง

แต่ฝ่ายที่ไม่ให้เลิก ไม่ให้รื้อนั้นมีเหตุผลว่า การมีศาลพระภูมิไว้ในบ้าน ไม่มีอะไรเสียหาย ข้อนี้เป็นความจริง เพราะผู้นับถือศาลพระภูมิ ไม่เคยใช้ศาลพระภูมิเป็นเครื่องมือประกอบการทุจริตเลย ถ้าจะเทียบกับคนที่ถือเครื่องรางของขลังแล้ว คนที่ถือเครื่องรางขลังเสียอีก เสียหายมากกว่า เพราะใช้เครื่องรางของขลัง เป็นเครื่องมือประกอบการทุจริต พวกเสือและอันธพาล ล้วนแต่มีพระขลังๆ ทั้งนั้น ว่าในทางประโยชน์แล้วศาลเจ้าและศาลพระภูมิยังมีประโยชน์ แก่ผู้นับถือมาก ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนก่อน ยิ่งกว่านั้นพระภูมิและเทพเจ้าต่างๆ ยังเป็นบันไดขั้นต้นให้ก้าวไปสู่ศาสนาที่ถูกต้อง คนที่หย่อนการศึกษา โดยมากมีความเชื่อเรื่องผี และพื้นเดิมของคนไทย ก็เป็นเช่นนั้นอยู่แล้ว เมื่อจะให้เขาเลิกละสิ่งเหล่านั้น โดยหันมายึดหลักกรรมตามทัศนะของพระพุทธศาสนา จึงเป็นเรื่องยากมาก หากไม่มีธรรมมิกอุบายแล้ว แทนที่จะได้ผล กลับไร้ผล คือแทนที่เขาจะเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา กลับหันหลังให้พระพุทธศาสนาไปเลย คนที่หันหลังให้ศาสนาทุกวันนี้ คือคนที่ไม่เชื่อเรื่องผีและเรื่องเทพเจ้านั้นเอง ฉะนั้นศาลพระภูมิจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องมีไว้ เพื่อให้คนยึดถือเป็นบันไดไต่ขึ้นไปสู่พุทธศาสนาที่ถูกต้อง

เมื่อฟังเหตุผลของทั้ง ๒ ฝ่าย ตามที่ว่ามาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่า ความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนทั้ง ๒ ฝ่ายนั้น น่าฟังด้วยกันทั้งนั้น เพราะเป็นความเห็นของผู้ที่รักและนับถือพระพุทธศาสนา หวังความเจริญต่อพระศาสนาและประเทศชาติด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีใครผิด แต่เป็นการมองคนละแง่ หรืออีกอย่างหนึ่งก็เรียกว่าความคิดคนละขั้น

พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ที่ทรงแสดงไว้มีถึง ๖ ขั้น ตามลำดับดังนี้.–

๑. **ทานกถา** เรื่องทาน ทรงแสดงให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ไม่เห็นแก่ตัว เป็นเรื่องสังคมสงเคราะห์

๒. **สีลกถา** เรื่องศีล ทรงสอนให้คนไม่เบียดเบียนกัน มีความรักใคร่สงสารกัน

๓. **สัคคกถา** เรื่องสวรรค์ ทรงสอนให้คนเห็นความสุขที่สูงและประณีตกว่าความสุขที่สามัญชนได้รับกัน. หรือความสุขในโลกมนุษย์

๔. **กามาทีนวกถา** เรื่องโทษของกาม ทรงสอนให้คนเห็นโทษของกามสุข เพื่อให้แสวงหาความสุขที่ยิ่งไปกว่ากามสุข คือ โลกุตรสุข

๕. **เนกขัมมานิสังสกถา** เรื่องอานิสงส์การบวช ทรงสอนให้คนเห็นประโยชน์ของการหลีกออกจากกาม คือการออกบวช

๖. **จตุราริยสัจกถา** เรื่องอริยสัจ ๔ ทรงสอนให้รู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรม เพื่อให้บรรลุมรรคผล ตามหลักของพระพุทธศาสนา

พระองค์ทรงแสดงธรรมให้คนฟัง ตามลำดับขั้นอย่างนี้ เพื่ออนุโลมตามอุปนิสัย หรือพื้นความรู้ของผู้ฟัง ถูกตามหลักวิชาครูที่ว่า สอนจากง่ายไปหายาก สอนจากต่ำไปหาสูง ไม่ทรงสอนข้ามขั้น เว้นไว้แต่ผู้ฟังมีอุปนิสัยหรือพื้นความรู้สูงมาแล้วจึงจะทรงแสดงจตุราริยสัจกถาทีเดียว ฉะนั้น เมื่อพระองค์ทรงแสดงจตุราริยสัจกถาแก่คนที่มีอุปนิสัยหรือพื้นความรู้สูง ผู้ฟังที่มีอุปนิสัยหรือพื้นความรู้ต่ำ จะตำหนิว่า พระองค์ทรงสอนสิ่งที่ขัดกับความรู้สึกของผู้ฟังก็ไม่ถูก หรือเมื่อทรงแสดง ทานกถา สีลกถา แก่คนที่มีอุปนิสัยหรือพื้นความรู้ต่ำ ผู้ฟังที่มีอุปนิสัยหรือพื้นความรู้สูง จะตำหนิว่า ทรงสอนเรื่องง่าย ๆ ที่คนรู้กันอยู่แล้วก็ไม่ถูกอีกเหมือนกัน เพราะพระองค์ทรงเล็งอุปนิสัยของผู้ฟังเป็นหลัก

เรื่องศาลพระภูมิ ก็ทำนองเดียวกัน สำหรับผู้มุ่งในทางโลกุตระ ท่านก็ทรงสอนไม่ให้ยึดถือ เพราะไม่ใช่ที่พึ่งอย่างประเสริฐและปลอดภัย จะถือว่าผิดหรือไม่ถูกก็ไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องถูกของผู้ปฏิบัติที่เดินทางขั้นสูงสายโลกุตระ แต่ก็อาจขัดกับอัธยาศัยของผู้ยังติดอยู่ขั้นสวรรค์ คือยังชอบฟังสัคคกถาอยู่ เพราะผู้ยังติดอยู่ในขั้นสวรรค์นี้ ยังไม่มุ่งโลกุตระ จิตใจยังไม่เด็ดเดี่ยว ยึดเหนี่ยวที่พึ่งยังไม่มั่น เมื่อประสบภัย อะไรใกล้มือก็คว้าไว้ก่อน หรือตามปรกติก็ชอบยึดไว้มาก ๆ อยู่แล้ว เป็นการเผื่อไว้ เข้าแบบที่ว่าเหยียบเรือไว้ ๒ แคม

ดีกว่าเหยียบแคมเดียว แต่ข้อสำคัญ ผู้ที่มุ่งโลกุตระก็อย่าด่วนตำหนิ ว่าคนเหล่านี้ผิดไม่ถูกความจริงเขาก็ถูกตามทัศนะของเขา เพราะอุปนิสัย เพียงขั้นนั้น เป็นอันว่าถูกด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อจะว่าผิด ก็ต้องผิดด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย คือผิดตรงที่ว่า ต่างฝ่ายต่างเล็งอุปนิสัยของตนเป็นสำคัญ ต่างก็อยากให้ผู้สอนผู้ปาฐกถาหรือบรรยาย พูดให้ตรงอุปนิสัยของตนด้วยกันทั้งนั้น จึงเกิดขัดกันขึ้น ฝ่ายที่มุ่งโลกุตระ ก็ประสงค์จะให้ผู้ที่ยังติดอยู่ในขั้นสวรรค์หรือต่ำกว่า ทำอย่างที่ตนปฏิบัติ จะรีบดึงรีบจูงไปให้ทันตน ส่วนฝ่ายที่ยังติดอยู่ในขั้นสวรรค์หรือต่ำกว่า ประสงค์จะเหนี่ยวรั้งผู้มุ่งโลกุตระไว้ไม่ให้ไป ให้เดินอยู่เสมอตน เรื่องจึงต้องถกเถียงกัน ถ้าต่างฝ่ายต่างเข้าใจกันว่า เป็นการแสดงธรรมกถาคนละขั้นคือ ฝ่ายหนึ่งมุ่งแสดงขั้นกามาทีนวกถา หรือขั้นโลกุตระ แต่อีกฝ่ายหนึ่งมุ่งแสดงขั้นสัคคกถาหรือขั้นโลกิยะแล้ว การถกเถียงกัน ก็จะไม่มี เหมือนกับสอนโรงเรียนคนละชั้น เข้าแบบ ๓ กัน ของ **เจ้าคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ติสสเถระ วัดบรมนิวาส)** ว่าในโลกนี้ หมู่จะรวมกันได้ มี ๓ กัน คือ.—

๑. ดีทันกัน

๒. ชั่วทันกัน

๓. ตกลงกัน

ทั้ง ๓ กันนี้ ควรพิจารณาด้วยปัญญาอันแหลมลึก

เป็นความจริงอย่างที่ท่านว่า คนเราถ้าดีหรือฉลาดเท่ากันหมด ก็พูดกันได้ง่าย ถ้าชั่วหรือโง่เท่าๆ กันหมด ก็พูดกันได้ง่ายเหมือนกัน แต่ถ้าดีหรือฉลาดไม่ทันกัน ชั่วหรือโง่ไม่เท่ากัน พูดกันยาก เพราะฟังกันไม่รู้เรื่อง คนดีหรือคนฉลาดก็ไม่ยอมฟังความคิดเห็นของคนโง่ คนชั่วหรือคนโง่ก็ไม่ยอมตามความคิดเห็นของคนฉลาด เลยเกิดขัดกันขึ้น แต่เมื่อทั้ง ๒ ฝ่าย ตกลงกันได้ ก็วิเศษเหมือนกัน ข้อสำคัญอยู่ที่ตกลงกันได้นี่เอง ยอดของความสามัคคี อยู่ที่ตกลงกันนั่นแหละ

เป็นอันว่าความคิดเห็นของคนทั้ง ๒ ฝ่ายนั้น ถูกต้องด้วยกันทั้งนั้น แต่ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า ฝ่ายที่ยังปฏิบัติธรรมะขั้นต่ำคือยังนับถือพระภูมิอยู่ ก็ควรพยายามก้าวให้สูงขึ้นไป เพื่อให้เข้าใกล้ชิดพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ส่วนฝ่ายที่ปฏิบัติธรรมะ

ขั้นสูงจะจูงฝ่ายที่ปฏิบัติธรรมะขั้นต่ำ ก็ให้ค่อย ๆ จูงค่อย ๆ เดิน อย่าให้เป็นแบบจับวิ่งลากกระชากไป หรือแบบหักด้ามพร้าด้วยเข่า จะไม่สะดวกต่อการเผยแพร่ ผู้เขียนเคยได้เผาศาลเจ้าหรือศาลปู่ตามาแล้ว เพื่อให้ชาวบ้านเลิกนับถือ แต่ปรากฏว่าอีกสองวันเท่านั้น ชาวบ้านพากันสร้างขึ้นใหม่ และเคยได้ทราบจากพระฝ่ายวิปัสนาธุระเล่าให้ฟังว่า ครั้งหนึ่ง อาจารย์รูปหนึ่ง ประสงค์จะให้ชาวบ้านทางภาคอีสานตำบลหนึ่งเลิกนับถือ ปู่ตา (เทพารักษ์ประจำหมู่บ้าน) ท่านจึงไปพักปักกรดอยู่ที่ข้างศาลปู่ตานั้นเป็นเวลาหลายวัน ทำให้ชาวบ้านบางพวกไม่พอใจ วันหนึ่งกลางวันแสก ๆ ปรากฏว่า มีชายคนหนึ่งมีร่างกายคลุกเลนทั่วไปทั้งตัว เหลือแต่ตาเท่านั้นแก้ผ้าเดินตรงเข้าไปหาท่าน แสดงตนว่าเป็นปู่ตาขับไล่ท่านไปจากสถานที่นั้น ในที่สุดท่านก็อยู่ไม่ได้ จำต้องลาจากสถานที่แห่งนั้นไป นี่คือผลของการทำรุนแรงเกินไป

ครั้งหนึ่งผู้เขียนเคยเห็นนายทหารนายหนึ่ง นิมนต์พระมาเป็นเจ้าพิธียกศาลพระภูมิที่บริเวณบ้านภายในจังหวัดพระนครนั้นเอง เห็นท่านทำพิธีเซ่นไหว้ได้อย่างสนิทสนม หลังจากพระกลับแล้ว ผู้เขียนได้ต่อว่านายทหารผู้นั้นว่า เหตุไรจึงนิมนต์พระมาเป็นเจ้าพิธียกศาลพระภูมิน่าจะเชิญพราหมณ์ หรือ ฆราวาสคนใดคนหนึ่งมาทำ เพราะเป็นเรื่องของศาสนาพราหมณ์ไม่ใช่เรื่องของพระพุทธศาสนา เขาบอกว่าอาจารย์รูปนี้ เป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนี้ และเรื่องตั้งศาลพระภูมิ ท่านก็เป็นผู้แนะนำให้ทำ ฉะนั้นจึงต้องนิมนต์ท่านเป็นเจ้าพิธีเสียเอง พอเขาพูดเช่นนั้นเลยเป็นเหตุให้ผู้เขียนนึกขึ้นมาได้ถึงอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ เนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์ ได้เคยมีอิทธิพลในเมืองไทยมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเรื่อยมา จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ เคยมีบางสมัยที่การศึกษาพระพุทธศานาของพระภิกษุสามเณรย่อหย่อนลง แต่การศึกษาเรื่องไสยศาสตร์กลับเฟื่องฟูขึ้น พระภิกษุสามเณรนิยมเรียนคัมภีร์ไสยศาสตร์ บางถิ่นพระภิกษุต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์และทำขวัญแทนชาวบ้าน ผู้บวชถ้าไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ถือว่า บวชเสียเปล่า เสียผ้าเหลือง ช่วยชาวบ้านไม่ได้ เป็นอันว่าชาวบ้านก็หันไปสนับสนุนพระ ฉะนั้น การจะห้ามไม่ให้พระทำหรือไม่ให้ชาวบ้านนับถือ จึงเป็นสิ่งยากมาก เพราะพระก็เห็นดี โยมก็เห็นชอบ ประกอบกันทั้ง ๒ ฝ่าย ถ้าขึ้นพูดไปว่า ไม่ดี ผิดธรรมผิดวินัย ถ้าพูดกลับเสีย คือถ้าเป็นพระก็ถูกหาว่ากันลาภของผู้อื่น ถ้าเป็นฆราวาส ก็ถูกหาว่ารุกรานพระ

แต่วิสัยของนักเผยแพร่ศาสนาแล้ว ท่านจะไม่ยอมนิ่ง บางท่าน ก็พูดโจมตีตรง ๆ โดยไม่คำนึงถึงเสียงตำหนิของใครทั้งสิ้น ใครจะเกลียดจะชังหรือจะหันหลังให้ท่านอย่างไร ท่านก็ไม่คำนึง แต่มีหลายท่านที่ผู้เขียนเคยเห็นว่าทำงานได้ผลดี โดยไม่ให้กระทบกระเทือนจิตใจทั้งชาวบ้านและชาววัด แบบบัวไม่ให้ช้ำน้ำไม่ให้ขุ่น เมื่อประมวลวิธีปฏิบัติของท่านแล้วมีดังนี้คือ.—

ก. วิธีแก้

ข. วิธีป้องกัน

ก. วิธีแก้

เนื่องด้วยการเชื่อถือเทพารักษ์ จ้าวป่า จ้าวไพร ตลอดถึงผีบรรพบุรุษ ได้ฝังจิตใจของคนไทยมานานหลายชั่วบรรพบุรุษแล้ว การจะแก้ให้หายในเร็ววันนั้นคงจะทำได้ยาก นักปราชญ์เก่า ท่านจึงใช้วิธีต่าง ๆ กัน ตามแต่อัธยาศัยของคน คือประเภทที่นับถือผีบรรพบุรุษ ซึ่งเรียกว่าผีเชื้อ ผีสาย หรือพระเสื้อเมืองพระทรงเมือง ท่านไม่ทำลายความเชื่อถือของเขา เพราะเห็นว่า เป็นวิธีสร้างคุณธรรม คือความกตัญญูกตเวทีอยู่แล้ว แต่เพื่อให้เขามีคุณธรรมข้อนี้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ท่านแนะว่าถ้าสามารถหารูปถ่ายมาติดไว้ได้ ก็ควรหามา ลางถิ่นที่ไม่สามารถถ่ายรูปได้ ท่านก็ให้ช่างแกะสลักไม้ สมมติว่าเป็นรูปท่านผู้นั้นขึ้นมา ลางถิ่นที่มีความสามารถมาก ท่านก็ให้ทำเป็นรูปปั้นหรือรูปหล่อขึ้น ส่วนจะเหมือนหรือไม่เหมือนนั้น ไม่สำคัญ เพราะท่านนึกถึงพระพุทธรูปและพระสาวกต่าง ๆ ที่เราหล่อไว้สักการะบูชา ไม่จำเป็นต้องเหมือน เพราะไม่มีใครเคยเห็นตัวจริง ข้อสำคัญให้เป็นเครื่องจูงใจให้เกิดความเลื่อมใสเป็นใช้ได้ นอกจากนี้การเซ่นไหว้ แทนที่จะมีการเซ่นไหว้ หรือการแก้บนกันธรรมดา ท่านกลับให้มีการบำเพ็ญบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษเหล่านั้นเป็นครั้งคราวอีก เช่นการทอดกฐิน หรือการบวชนาค เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ตามฤดูกาล การทำอย่างนี้ ข้อสำคัญอยู่ที่ ให้ผู้นับถือ ทราบซึ้งในคุณงามความดีของท่านเหล่านั้นว่าท่านมีคุณงามความดีต่อตระกูลหรือต่อบ้านเมืองอย่างไรบ้าง ซึ่งต้องอาศัยการศึกษาและการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์อยู่บ้าง หากสามารถพิมพ์ชีวประวัติของท่านให้แพร่หลายด้วยก็ยิ่งดี ข้อนี้จะเห็นได้จากการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร. ๖) ทรง

พระราชนิพนธ์เรื่องประวัติพระร่วงขึ้น และทรงเขียนพระบรมฉายาลักษณ์ของพระร่วงด้วยพระองค์เอง พระร่วงซึ่งเป็นเทพเจ้าของชาวไทยในเทพนิยาย (ขนาดหล่อรูปแขวนคอเป็นเครื่องลาง) และเป็นเสมือนผีบรรพบุรุษที่ศักดิ์สิทธิ์ (ผีแถน) ของชาวไทยในนิยายได้ถูกปรับปรุงให้มีชีวิตขึ้นมา แปรความเชื่อถือและความยำเกรงของคนไทย ให้เป็นความกตัญญูกตเวทีที่ถูกต้อง วิธีการนี้นับว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุด ไม่ขัดกับคนไทย ถูกต้องตามพุทธนิยม และสากลนิยมและเราจะเห็นได้ว่าขณะนี้ ในเมืองไทยมีพระบรมรูปและรูปปั้นชนิดนี้มากขึ้น เช่นพระบรมรูปทรงม้า ที่บริเวณหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม พระบรมรูปพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่เชิงสะพานพุทธ พระบรมรูปพระเจ้าตากสินที่วงเวียนใหญ่ พระรูปสมเด็จพระราชบิดา (กรมหลวงสงขลานครินทร์) ที่โรงพยาบาลศิริราช รูปเจ้าพระยาบดินเดชา (สิงห์) ที่วัดจักรวรรดิราชาวาส พระรูปและรูปของท่านผู้อื่นอีกมากในบริเวณสถานที่ทำการของรัฐบาล พระรูปและรูปบางแห่งเช่นที่โรงพยาบาลศิริราชและที่วัดจักรวรรดิ ซึ่งทางราชการไม่หวงห้าม ปรากฏว่าชาวบ้านพากันเซ่นไหว้ทุกวัน มีทองปิดจนเหลืองอร่ามไปหมด ศาลเจ้าพ่อต่าง ๆ ทั้งในกรุงและหัวเมืองถ้าได้มีการส่งเสริมที่ถูกทางคือมีรูปปั้นหรือรูปแกะสลักไว้ให้คนสักการะบูชาแทนดวงวิญญาณ ผู้เขียนเข้าใจว่า จะดีกว่าที่ปล่อยไว้ตามที่เคยเป็นมาแล้ว

ส่วนเจ้าพ่อบางแห่งที่ไม่สามารถทราบประวัติได้ และไม่สามารถทำรูปปั้นรูปหล่อได้เช่นเจ้าพ่อหลักเมืองเป็นต้น ปรากฏว่ามีหลายแห่งได้นำพระพุทธรูปไปประดิษฐานไว้ในศาลคู่กับหลักเมือง เช่นศาลเจ้าพ่อหลักเมืองที่จังหวัดพระนครเป็นต้น ท่านผู้นำพระพุทธรูปไปประดิษฐานไว้นั้น จะมีความคิดอย่างไร ก็เหลือที่จะเดา แต่ผู้เขียนก็เห็นว่าเป็นการทำที่น่าชม เพราะวันหนึ่ง ๆ มีพุทธศาสนิกชนเข้าสักการบูชาเจ้าพ่อหลักเมืองเป็นจำนวนมาก เครื่องหมายแทนเจ้าพ่อแทนที่จะเป็นรูปปั้นหรือรูปถ่ายกลายเป็นหลัก เป็นเสาไปและหลัก หรือเสานี้ คุณหลวงวิจิตรวาทการถือว่าเลื่อนมาจากศิวลึงค์ สำหรับผู้คิดมาก อาจกราบไม่สนิทใจนัก แต่เมื่อมีพระพุทธรูปอยู่ด้วยแล้ว ก็หมดความรังเกียจ

สำหรับประเภทที่ถือผีป่าผีไพรหรือเทพารักษ์ทั่ว ๆ ไป ซึ่งรวมทั้งพระภูมิเจ้าที่ด้วยท่านก็ไม่ด่วนทำลายความเชื่อถือของเขา ด้วยวิธีหักด้ามพร้าด้วยเข่า เพราะเห็นว่า

เป็นวิธีสร้างคนให้มีหิริโอตตัปปะ และให้มีสติสัมปชัญญะได้ในกาลบางครั้ง แต่เพื่อให้เขามีคุณธรรมเหล่านั้นแน่นแฟ้นขึ้น ท่านจะแนะวิธีให้ทำการเซ่นไหว้ที่ถูกต้อง เช่นผีหรือเทพารักษ์บางแห่งต้องเซ่นไหว้ด้วยหมูเห็ด เป็ดไก่ หรือโค กระบือเป็นต้น ท่านจะแนะให้ผู้เป็นทรงตกลงกับผีว่า ขณะนี้ชาวบ้านเขารักษาศีลรักษาธรรมกันแล้ว ไม่ทำบาปฆ่าสัตว์ซึ่งจะเป็นเวรเป็นกรรมต่อไป ฉะนั้นเครื่องเซ่นไหว้ต่อไปจะจัดเฉพาะของหวาน เช่นขนมและผลไม้ต่าง ๆ ไม่มีหมู ไก่ ฯลฯ เมื่อชาวบ้านยอมปฏิบัติตาม การเซ่นไหว้ในกาลต่อ ๆ ไปก็คงใช้เฉพาะขนมเท่านั้น และท่านจะแนะให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผีหรือเทพเจ้าเหล่านี้เป็นครั้งคราว เพื่อให้ไปเกิดในภูมิที่สูงไปกว่านั้น และตัวท่านเองก็พยายามไปปักกรดบำเพ็ญสมณธรรมใกล้ ๆ กับศาลเทพารักษ์เหล่านั้น แต่แทนที่จะเผาศาลหรือรื้อศาล ท่านกลับแผ่เมตตาอุทิศส่วนกุศลให้ทุกวัน นาน ๆ เข้าท่านก็บอกว่า เขาได้รับส่วนกุศลและไปเกิดที่อื่นแล้ว ในที่สุดชาวบ้านก็รื้อศาลกันเอง โดยที่ท่านไม่ต้องรื้อ บางครั้งท่านช่วยยกศาลให้เองก็มี แต่ทำด้วยวิธีอันแยบยล เพื่อให้ไม่ให้เขางมงาย เพราะเขาเชื่อมั่นบางคนเมื่อสมัยยังหนุ่ม ความคิดยังรุนแรง ไม่สร้างศาลพระภูมิไว้ในบ้าน แต่พออายุมากเข้า จึงหันมาสร้างศาลพระภูมิก็มี

เมื่อผู้เขียนรับราชการอยู่ที่มณฑลทหารบกที่ ๖ จังหวัดอุบลราชธานี มีนายทหารชั้นพันเอกท่านหนึ่ง จะยกศาลพระภูมิ โดยอ้างว่าแม่บ้านคือคุณนายของท่านประสงค์จะให้ทำ ท่านได้มาหารือผู้เขียนเป็นเชิงขอร้องให้เป็นผู้ช่วยทำพิธียกศาลพระภูมิ ผู้เขียนจึงเรียนท่านว่าเรื่องเกี่ยวกับพิธีทางไสยศาสตร์ไม่สันทัด แต่มีตำราพอจะช่วยเหลือได้ และได้เรียนความจริงให้ท่านทราบว่า อนุศาสนาจารย์กองทัพบก ได้มีมติตกลงกันไว้ว่า จะไม่ประกอบพิธีเหล่านี้ด้วยตนเอง แต่เพื่อเป็นการบำรุงขวัญและกำลังใจทหารในกาลบางครั้ง เช่นในคราวออกสนาม ไปพักอยู่ใกล้ศาลเจ้าที่เขาถือศักดิ์สิทธิ์กัน เพื่อให้ทหารมีขวัญและกำลังใจดีอนุศาสนาจารย์จะแนะผู้บังคับบัญชาให้พาทหารทำพิธีสักการะบูชาศาลเจ้าพ่อนั้นก็ได้ แต่ไม่ใช่เป็นผู้อ่านคำสังเวยเอง เพียงแต่เขียนคำสังเวยและกำหนดพิธีให้เท่านั้น ฉะนั้นในคราวนี้ผมจะให้จ่าอีกคนหนึ่งเป็นผู้ทำพิธียก โดยผมจะเป็นผู้ให้ตำราอย่างถูกต้อง ท่านก็ตกลงและในการยกศาลพระภูมิครั้งนั้น ท่านได้ทำบุญเลี้ยงพระที่บ้านท่านด้วย ได้นิมนต์พระนักปฏิบัติ

ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนในถิ่นนั้นมาสวดมนต์ด้วย พอได้เวลาผู้เขียนได้ไปร่วมปฏิบัติพิธีสงฆ์โดยตลอด ส่วนเรื่องพิธียกศาลพระภูมินั้น ได้มอบตำราให้กับจ่าสิบเอกคนหนึ่งไปเตรียมซักซ้อมมาเรียบร้อยแล้ว ตลอดถึงสถานที่ ๆ จะตั้งศาลพระภูมิ ผู้เขียนก็ได้ร่วมพิจารณาหาทิศทางให้ถูกต้องตามตำรา แต่พอถึงเวลายกศาลพระภูมิจริง ๆ หลังจากพระฉันภัตตาหารและอนุโมทนาเสร็จแล้ว ผู้เขียนรู้สึกแปลกใจที่ได้เห็นพระอาจารย์ซึ่งเป็นนักปฏิบัติรูปนั้น เรียกให้ยกศาลพระภูมิมาที่ท่าน โดยท่านจะเป็นผู้ทำพิธีเชิญพระภูมิเอง ขณะนั้นผู้เขียนรู้สึกนึกตำหนิในใจทันทีว่า ไม่ใช่เรื่องของท่าน เหตุไรท่านจึงเข้ามายุ่งเกี่ยวด้วยชาวบ้านที่เขาจะทำก็มีอยู่แล้ว แต่พอได้ฟังคำอัญเชิญพระภูมิของท่านแล้ว ผู้เขียนต้องยอมรับว่าท่านทำถูกแล้ว สมกับที่เป็นนักปฏิบัติและเป็นผู้สั่งสอนชาวบ้านจริง ๆ ท่านจึงทำเสียเอง เพราะกลัวชาวบ้านจะทำผิด ที่ว่าทำถูกนั้น คือท่านทำดังนี้

เมื่อเขายกศาลพระภูมิมาวางไว้ตรงหน้าท่านแล้ว ท่านเริ่มกล่าวคำเชิญพระภูมิทันที มีใจความว่า "ในค่ายทหารนี้ มีทหารพิทักษ์รักษาดีอยู่แล้ว แม้ที่บ้านเจ้าภาพนี้ ก็มีทหารประจำตัวถึง ๓ คน เพื่อคอยรับใช้และคอยพิทักษ์รักษา แต่ถึงกระนั้นเจ้าภาพก็ยังประสงค์จะให้เทพอารักษ์มาช่วยพิทักษ์รักษาอีก เพื่อให้มีความอุ่นใจและปลอดภัยยิ่งขึ้น ฉะนั้นอาตมาในนามของพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้พิทักษ์รักษาพระศาสนาอยู่ทุกวันนี้ จึงขออัญเชิญเทพเจ้า ที่เป็นสัมมาทิฐิ ซึ่งสิงสถิตอยู่เบื้องบน มีหูทิพย์ ตาทิพย์ มาสิงสถิตอยู่ในศาลพระภูมินี้ คอยดูแลพิทักษ์รักษาท่านเจ้าภาพพร้อมทั้งครอบครัว ให้พ้นจากอุปัทวันตรายทุกอย่าง ว่าจบแล้ว ก็ให้คนยกเอาไปตั้งไว้ในที่ ๆ เตรียมไว้แล้ว

ท่านผู้อ่านคงเห็นพ้องกับผู้เขียนว่า ท่านทำถูกจริงๆ ที่ว่าถูกนั้น คือ คำเชิญพระภูมิของท่านไม่ได้ว่าตามตำราการยกศาลพระภูมิ แต่ท่านว่าเอาเอง เป็นเชิงให้โอวาทเจ้าของบ้านอยู่ในที ว่าในค่ายทหารและที่บ้านเจ้าภาพนี้ มีผู้พิทักษ์รักษาดีอยู่แล้ว แต่เจ้าตัวยังไม่อุ่นใจพอ จำต้องขออำนาจเทพารักษ์มาช่วย เมื่อจะขอให้ช่วยจริง ๆ ท่านก็ขออัญเชิญให้เทพเจ้าที่เป็นสัมมาทิฐิมาช่วยคุ้มครองรักษา ไม่ใช่เทพเจ้าที่เป็นมิจฉาทิฐิ ลุอำนาจความโกรธ ความโลภ ความหลง จะคอยกินแต่สินบน ต้องรอให้บนบานจึงจะช่วย หรือ

เด็กเล็กในบ้านที่ไม่รู้เดียงสา ทำพลาดนิดผิดหน่อยก็โกรธ พาลบีบหัวหักคอเอาง่าย ๆ เทพเจ้าแบบนี้ท่านไม่เชื้อเชิญให้มาอยู่ในศาลพระภูมิ เพราะท่านมองเห็นความลำบากของเจ้าของบ้านที่จะอยู่ต่อไป ซึ่งท่านเคยประสบมามากแล้ว ผู้เขียนเห็นว่า ถ้านักเผยแพร่พระพุทธศาสนา ได้ช่วยกันแก้ไขในเรื่องนี้แล้ว เมืองไทยของเราซึ่งเป็นเมืองพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองที่สุดในยุคปัจจุบัน จะเต็มไปด้วยเทพเจ้าที่เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อบ้านเมืองเต็มไปด้วยเทพเจ้าที่เป็นสัมมาทิฐิคอยพิทักษ์รักษาอยู่แล้ว แม้จะมีคนจำพวกมิจฉาทิฐิ ไปบนบานศาลกล่าวท่าน เช่นให้ชนะความทั้ง ๆ ที่ตนทำทุจริต หรือให้ช่วยเหลือตนในการประกอบอาชญากรรม เป็นต้น เทพเจ้าเหล่านั้นก็จะไม่ช่วย เมื่อเทพเจ้าไม่สนับสนุน คนทำชั่วก็จะน้อยลง คงจะมีแต่คนทำดี บางทีคำขวัญของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ที่ว่า **"จงทำดี จงทำดี จงทำดี"** นั้น อาจได้ผลเร็วยิ่งขึ้นกว่านี้ก็เป็นได้ ผู้เขียนเคยเห็นที่บางแห่ง เช่นโรงพยาบาลศิริราชอาราธนาพระพุทธรูปเข้าประทับในศาลพระภูมิแทนพระภูมิเจ้าที่ เรื่องนี้มีบางท่านพูดว่าไม่เหมาะสม เพราะหิ้งพระพุทธควรจะอยู่บนบ้าน ไม่ควรจะอยู่ข้างล่าง เป็นการแสดงความไม่เคารพ ข้อนี้ผู้เขียนก็ไม่อยากขัด แต่ใคร่ขอออกความเห็นว่าดีเหมือนกัน เพราะนั่นเป็นวิธีแก้ ไม่ให้คนนับถือพระภูมิที่เป็นมิจฉาทิฐิหรือนับถือพระภูมินอกเหนือไปจาก เทวตานุสสติ ถูกต้องตามหลักจิตวิทยา เพราะเมื่อจะสอนให้เขาเลิกนับถือสิ่งเดิม ต้องมีของใหม่ซึ่งดีกว่าเก่าให้ ไม่ใช่สอนให้พังศาลพระภูมิทิ้งเฉย ๆ โดยไม่ให้มีอะไรที่เป็นวัตถุยึด การพังศาลนั้น สำหรับผู้ได้รับการศึกษาสูงแล้ว และมีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ก็ทำได้ จิตใจไม่ว้าเหว่ แต่ถ้าสำหรับผู้ยังหย่อนการศึกษา และยังขาดความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ยังทำไม่ได้ เพราะใจว้าเหว่ เมื่อไม่เห็นศาลพระภูมิฉะนั้น การที่บางท่านนำพระพุทธรูปไปบรรจุไว้ในศาลพระภูมิก็ดี หรือที่นักปราชญ์ฝ่ายพระพุทธศาสนาพยายามสร้างพระพุทธรูป หรือรอยพระพุทธบาทไว้บนภูเขาหรือถ้ำ หรือศาสนสถานของพราหมณ์อื่น ๆ ที่ชาวบ้านถือว่าศักดิ์สิทธิ์ มีผีดุนั้นก็ดี นับว่าเป็นวิธีเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง เพราะนาน ๆ เข้าสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น ได้กลายเป็นบุณยสถานของชาวบ้านไป คือสถานที่แสวงบุญสำหรับพุทธศาสนิกชนไปสักการะบูชาเป็นประจำทุกปี ผีหรือเทพเจ้าที่เป็นมิจฉาทิฐิ ก็หายไป โดยไม่มีใครเคารพนับถือ นี่คือวิธีแก้

หรือสอนคนที่เป็นมิจฉาทิฐิให้เป็นสัมมาทิฐิ ของนักปราชญ์เก่า ฝ่ายพระพุทธศาสนา ที่ใช้กันมานานแล้ว ถ้าท่านผ่านไปทางภาคเหนือและอีสาน ท่านจะเห็นว่า ที่หน้าผาบางแห่ง หรือที่เกาะแก่งบางแห่งในลำน้ำ ที่มีศาลเจ้าอยู่ มักจะมีพระพุทธรูปอยู่ด้วย อาจจะเป็นสลักที่หินหรือทำด้วยสิ่งอื่น แล้วนำไปประดิษฐานไว้ ณ ที่นั้น แม้ในภาคอื่นก็เช่นเดียวกัน นี้คือตัวอย่างที่นักเผยแพร่พระพุทธศาสนา ควรถือเป็นแบบอย่างที่ดี **เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ติสสเถระ)** ปฐมสังฆนายกแห่งประเทศไทยเคยแนะไว้มีใจความว่า "การจะลบล้างขนบธรรมเนียมของเก่าที่ไม่ดีนั้น ควรเตรียมหาของใหม่ที่ดีกว่าไว้ให้ ถ้ายังหาของใหม่ที่ดีกว่าไม่ได้ ไม่ควรลบล้าง เพราะจะทำให้เขว เหมือนคนนุ่งผ้าขาด ถ้าตราบใดยังหาผ้าใหม่ให้เขาไม่ได้ ก็ไม่ควรให้เขาทิ้งผ้าขาด ประเดี๋ยวจะกลายเป็นชีเปลือยไป" คำแนะนี้ผู้เขียนขอเทิดทูลไว้เป็นหลักปฏิบัติ และขอเสริมว่า ถ้าหากเขายังรักผ้าขาดอยู่ ก็ให้เขาใช้สลับกันไปกับผ้าใหม่ เป็นการเปรียบเทียบกัน จนกว่าเขาจะเห็นว่าผ้าใหม่ดีกว่า แล้วทิ้งผ้าขาดเอง นี่คือวิธีที่ไม่หักด้ามพร้าด้วยเข่า นับว่าเป็นวิธีแก้ที่นุ่มนวลที่สุด สมัยนี้เป็นสมัยพัฒนา การพัฒนาหมายถึงการทำสิ่งที่มีอยู่แล้วแต่ไม่ดีให้ดีขึ้น ที่ใช้ไม่ได้ให้ใช้ได้ และทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น เรื่องศาลพระภูมิ เป็นเรื่องลัทธิเก่าแก่ของไทย เมื่อเราจะแก้ไข ก็ควรยึดหลักการพัฒนา โปรดอย่าคิดล้างทิ้ง ขอให้เปลี่ยนเป็นการสร้างกตัญญูกตเวทิตาธรรมให้แก่คนไทย และให้ตระหนักในเรื่องเทวตานุสสติ หรือให้เกิดหิริโอตตัปปะมากกว่าให้เกรงกลัวเทวฤทธิ์หรือเทวานุภาพ ข้อนี้ขอฝากนักเผยแพร่ไว้ เป็นข้อคิดด้วย

วิธีป้องกัน

การป้องกันไม่ให้คนรุ่นหลังนับถือศาลพระภูมิหรือผีสางนางไม้แบบงมงายนั้น สมัยนี้ผู้เขียนเห็นว่า ไม่ยาก เพราะเยาวชน ได้รับการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ซึ่งสอนให้เชื่อเหตุผล ไม่ให้เชื่องมงาย สอนให้เชื่อสิ่งที่พิสูจน์ได้ ไม่สอนให้เชื่อสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ เรื่องเทวดา นรก สวรรค์ ผีสางนางไม้อื่น ๆ ที่พิสูจน์ด้วยเครื่องมือวิทยาศาสตร์ไม่ได้ นับวันแต่จะเลือนไปจากโลก เป็นศาสตร์ที่ลึกลับ หาคนสนใจได้ยากเสียอีก และในที่สุด จะเป็นผลร้ายแก่บ้านเมืองประเทศชาติของเราในอนาคต เพราะป่าดงพงไพรที่มีต้นไม้ใหญ่มีอายุ

นับเป็นร้อย ๆ ปีก็มี ห้วยหนองคลองบึงบาง ซึ่งเป็นที่เพาะพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ มาเป็นเวลาหลายร้อยปีก็ดี พระพุทธรูปที่สวยงาม ตามโบสถ์และวิหารร้างที่เก่าแก่ก็ดี ถูกล้าง ถูกทำลาย ถูกทุบ ถูกตัดเศียรไป อย่างน่าเอน็ดอนาถนั้น เพราะน้ำมือของผู้ไม่เชื่อเรื่องผีสางเทวดานั่นเอง ยิ่งนานปีเข้าสมบัติอันล้ำค่าเหล่านี้ นับวันแต่จะถูกทำลายและหมดสิ้นไป เพราะเหตุนี้เอง รัฐบาลจึงได้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์แห่งชาติขึ้น เพื่อเก็บรวบรวมโบราณวัตถุเหล่านี้ไว้ ก่อนที่จะถูกทำลาย และออกกฎหมายควบคุม เพื่อไม่ให้คนทำลายโบราณวัตถุและป่าดงพงไพร ตลอดถึงสัตว์น้ำในที่บางแห่ง ผู้เขียนเคยไปพบดงแห่งหนึ่งข้าง ๆ หมู่บ้านแห่งหนึ่งที่จังหวัดอุดร ฯ มีไม้นานาพรรณหนาแน่นมีผักและผลไม้มากอย่าง มีลำธารซึ่งเป็นแหล่งน้ำซับไหลไม่ขาดตลอดทั้งปี มีปลาชุมมาก ดงนี้มีเนื้อที่ประมาณ ๕๐๐ ไร่ ทั้งเป็นแหล่งกำเนิดลำธาร เป็นทั้งแหล่งผักป่า และแหล่งเพาะพันธุ์ปลามาหลายร้อยปีแล้ว ทั้งนี้เพราะชาวบ้านในถิ่นนั้น เชื่อว่าในดงนั้นมีเทพารักษ์คอยพิทักษ์รักษาไว้ ถ้าใครทำลาย จะเป็นอันตราย จึงไม่มีใครตัดต้นไม้ในดงนั้นแม้แต่ต้นเดียว ขณะที่ผู้เขียนและเพื่อนคนอื่นเดินไปชมนั้น มีกำนันและชาวบ้านผู้เฒ่าผู้ชำนาญทางเป็นผู้นำชม เมื่อบุกเข้าไปในดงเห็นความสมบูรณ์ของผักปลา ผู้เขียนได้ตั้งปัญหาถามกำนันและผู้เฒ่าที่นำทางขึ้นว่า - ของเหล่านี้ผีได้ช่วยรักษามาหลายชั่วคนแล้วกว่าจะมาถึงเรา ต่อไปถ้าผีไปแล้วพวกเราจะรักษากันไว้ได้หรือไม่ ? กำนันซึ่งท่าทีเป็นคนทันสมัยอยู่ ได้รีบตอบขึ้นทันทีว่า "รักษาได้ครับ พวกผมคอยกำชับกันอยู่เสมอ เพื่อให้ทุกคนช่วยกันรักษาไว้จนกว่าจะสิ้นอายุของพวกผม" ผู้เขียนได้ตอบว่า "ดีแล้ว เพราะเท่าที่เห็นมาหลายแห่ง คนเรารักษาทรัพย์ในดินสินในน้ำ ตลอดถึงโบราณวัตถุไม่ได้ดีเท่าผี ผีรักษาได้หลายร้อยปี แต่พอผีไม่อยู่ คนรักษาไม่ถึง ๑๐ ปี ของหมดดังนี้ ต่อไปถ้าผีไม่อยู่ ผักและผลไม้จะหมดก่อนต่อไปพันธุ์ปลาก็จะหมด หนัก ๆ เข้า ต้นไม้จะถูกตัดหมด ในที่สุดลำธารน้ำพุจะแห้ง ไม่มีน้ำซับต่อไป คงเหลือแต่ความแห้งแล้งเหมือนที่อื่น ไม่สมบูรณ์อย่างที่เห็นทุกวันนี้ เพราะเด็กสมัยนี้ เขาไม่เชื่อเรื่องผี ไม่กลัวผี ชอบบุกไล่ผี เพื่อแย่งเอาทรัพย์ในดินสินในน้ำ" กำนันและผู้เฒ่าคนนั้น ขอบใจในคำพูดของผู้เขียน และรับปากว่า จะพยายามชี้แจงให้ลูกหลานเข้าใจเรื่องนี้ทุกคน เพื่อช่วยกันรักษาไว้

เรื่องที่ผู้เขียนนำมาเล่าไว้นี้ เพื่อแนะให้ผู้อ่านเห็นว่า คนสมัยนี้นอกจากจะไม่เชื่อเรื่องเทวดา และผีสางนางไม้แล้ว เขายังพยายามจะทำลายทรัพยากรของชาติและโบราณ

วัตถุ ซึ่งเป็นสมบัติอันล้ำค่าของชาติเสียด้วย ทางที่ถูกควรจะหาทางเหนี่ยวรั้งเขาไว้ด้วย เพื่อไม่ให้เกินเลยไป เพราะคนบางคน เมื่อไม่เชื่อเรื่องเทวดา นรก สวรรค์แล้ว คุณธรรมอื่นๆ ก็พลอยเสียไปด้วย เช่นความกตัญญูกตเวที หิริโอตัปปะ และอื่น ๆ จึงเป็นภัยยิ่งเสียกว่าคนเชื่องมงายในเรื่องพระภูมิและเทวดาเสียอีก ฉะนั้นวิธีป้องกันไม่ให้คนเชื่องมงายนั้นเพียงแต่ให้ศึกษาวิทยาการแบบใหม่เท่านั้น ก็พอป้องกันได้ แต่ถ้ามุ่งอบรมเยาวชนจริง ๆ แล้วเท่านั้น ยังไม่พอต้องให้ศึกษาลัทธิและขนบธรรมเนียมเก่าเพื่อให้ทราบคุณและโทษของลัทธิธรรมเนียมเหล่านั้นโดยถ่องแท้ และให้ศึกษาพระพุทธศาสนาให้เข้าใจพอควร พอที่จะใช้พระภูมิและเทวดาเป็นเครื่องมือ ปลูกฝังคุณธรรมต่าง ๆ เช่นความกตัญญูกตเวที และหิริ โอตัปปะเป็นต้นให้แก่ตนและคนอื่น ซึ่งเรื่องนี้ ผู้เขียนขอฝากความหวังไว้กับนักเผยแพร่พระพุทธศาสนาของประเทศไทยทุกท่าน

ก่อนจบเรื่องศาลพระภูมินี้ ผู้เขียนขอเรียนย้ำว่า เกี่ยวกับเรื่องเทพาอารักษ์นี้ใครจะนับถือสักก็องค์ก็ตาม แต่โปรดอย่าลืมเทวดาประจำบ้านของเรา ซึ่งสมเด็จพระบรมครูทรงแนะไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลใด ถ้าบุตรยังบูชามารดาบิดาภายในเรือนอยู่ ตระกูลนั้นชื่อว่ามี พรหม

ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลใด ถ้าบุตรยังบูชามารดาบิดาภายในเรือนอยู่ ตระกูลนั้นชื่อว่ามีบุรพาจารย์ (อาจารย์เก่าแก่)

ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลใด ถ้าบุตรยังบูชามารดาบิดาภายในเรือนอยู่ ตระกูลนั้นชื่อว่ามีบุรพเทวดา (เทวดาเก่าแก่)

ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลใด ถ้าบุตรยังบูชามารดาบิดาภายในเรือนอยู่ ตระกูลนั้นชื่อว่ามี อาหุเนยยบุคคล (พระอรหันต์)

ภิกษุทั้งหลาย คำว่า พรหม ก็ดี บุรพาจารย์ก็ดี บุรพเทวดาก็ดี อาหุเนยยบุคคล (พระอรหันต์) ก็ดีนั้น เป็นชื่อของมารดาบิดา เพราะว่า มารดาบิดา เป็นผู้ให้ชีวิต เป็นผู้เลี้ยงดู เป็นผู้แสดงโลก (แก่บุตร)

ขอฝากข้อคิดไว้ว่า "เมื่อบูชาศาลพระภูมิแล้ว โปรดอย่าลืมหิ้งพระพุทธ ถ้าลงทุนซื้อศาลพระภูมิราคา ๑,๐๐๐ – ๒,๐๐๐ บาท ก็ควรสร้างหิ้งพระพุทธหรือโต๊ะหมู่บูชาในราคาไม่น้อยกว่านั้นไว้ประจำบ้านเสียด้วย"

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารอากาศ

บางซื่อ พระนคร โทร. 46493

นาวาอากาศเอก อุดม อังสวานนท์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

พ.ศ. 2509